

KATARINA II. VELIKA

Milanović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:496146>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

KATARINA II. VELIKA

IVANA MILANOVIĆ

SPLIT, 2020.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

KATARINA II. VELIKA

MENTOR:

prof. dr. sc. Josip Vrandečić

STUDENTICA:

Ivana Milanović

Split, rujan 2020.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. RUSIJA PRIJE KATARINE II. VELIKE.....	2
3. RAĐANJE VELIKANKE.....	8
3.1. Djetinjstvo njemačke princeze.....	8
3.2. Izazovi ruske velike kneginje.....	13
3.3. Državni udar i dolazak na carski tron.....	24
4. CARICA KATARINA II. VELIKA.....	33
4.1. Carica i zakonodavka svih naroda Ruskog Carstva.....	33
4.2. Prva podjela Poljske i prvi rat s Osmanskim Carstvom.....	39
4.2.1. Katarina i Dubrovnik u njenom prvom protuosmanskome ratu.....	46
4.3. Obiteljsko zdravlje i kriza u javnom zdravstvu.....	49
4.4. Urote protiv carice i Pugačovljev ustanak.....	53
4.5. Novi zakoni – reakcija na krize.....	57
4.6. Caričini favoriti.....	60
4.7. Dinastički poslovi i nasljedstvo.....	63
4.8. Nove prilike na jugu.....	66
4.9. Novi protuosmanski rat i rat sa Švedskom.....	72
4.9.1. Novi odnosi Katarine i Dubrovnika.....	77
4.10. Druga podjela Poljske.....	81
4.11. Francuska revolucija i potencijalni revolucionari u Rusiji.....	85
4.12. „Varšavski jakobinci“ i Treća podjela Poljske.....	92
4.13. Caričine posljednje godine.....	96
4.14. Katarinino nasljeđe – procvat Rusije.....	102

5. KATARININI NASLJEDNICI – SIN PAVAO I. I UNUK ALEKSANDAR I.....	105
6. ZAKLJUČAK.....	109
7. SAŽETAK/SUMMARY.....	111
8. POPIS LITERATURE.....	115
8.1. Knjige i članci.....	115
8.2. Mrežni izvori.....	117
9. POPIS PRILOGA.....	119

Zahvala

Posebnu zahvalu želim uputiti svom mentoru prof. dr. sc. Josipu Vrandečiću na pruženim savjetima, pomoći, potpori i strpljenju pri izradi ovog diplomskog rada te mojim roditeljima koji su oduvijek vjerovali u mene.

1. Uvod

Cilj ovog diplomskog rada je vjerno i objektivno te uz pomoć relevantne znanstvene metodologije prikazati lik, život i djelo jedne od najznačajnijih i najpoznatijih žena i vladarica u povijesti, žene koja je obilježila povijest Ruskog Carstva u drugoj polovici 18. stoljeća, Katarine II. Velike. Sve to će biti prikazano u sklopu ne samo relevantnih povijesnih zbivanja toga doba, nego i kroz osobnu perspektivu ove iznimne žene, naravno, uz korištenje dostupnih relevantnih povijesnih izvora, poput biografija, znanstvenih članaka i povijesnih udžbenika. Dok će, naravno, definitivno naglasak biti stavljen na Katarinu II. Veliku kao osobu, ženu, prosvijećeno – apsolutističku vladaricu, filozofkinju, političarku, ratnicu, suprugu, majku i baku te njezino djelovanje u svakoj od tih sfera, riječi će biti i o razdoblju i vladarima Ruskog Carstva neposredno prije i nakon nje, što uključuje Petra I. Velikog i njegove nasljednice i nasljednike prije Katarininog uspona na prijestolje te njezine neposredne nasljednike, sina Pavla I. i unuka Aleksandra I. Pritom će se pokušati i spustiti ovaj rad na zavičajnu razinu kroz opis odnosa Katarine i Dubrovačke Republike u njezinim protuosmanskim ratovima. Međutim, kako se rad ne bi pretvorio u puko nabranje činjenica, njegova nit vodilja će biti što je moguće detaljnija analiza svih poteza same Katarine II. Velike i svih ostalih ljudi koji su dio njezine priče. Pritom treba uzeti u obzir činjenicu da su sve sfere Katarininog privatnog života neodvojivo isprepletene sa ostalim sferama njezinog djelovanja, što je iznimno važno za prikaz njezinog kompletnog portreta. Tako će u ovom radu pod povećalo, osim njezinih reformi, ratova i ostalih aspekata njezinog političko – državničkog djelovanja, biti stavljene i njezine psihološke karakteristike, od kojih će u prvom planu biti njezina ambicioznost koja ju je i dovela do vlastitog, itekako zasluženog mjesta na povijesnoj pozornici.

2. Rusija prije Katarine II. Velike

Kao što je već najavljeno, prije nego što se počne s pričom Katarine II. Velike, treba posvetiti pozornost njezinim prethodnicima i prethodnicama, kronološki najprije Petru I. Velikom. Naime, on je, kao sin cara Alekseja Mihajloviča Romanova (1645. – 1676.) iz njegova drugog braka, došao na prijestolje 1682. zajedno s polubratom Ivanom V.¹ i pod regentstvom sestre Sofije Aleksejevne, ali je 1689., zahvaljujući državnom udaru, postao jedini gospodar Ruskog Carstva.² Treba napomenuti da je, prije nego što se to dogodilo, tj. 1684. godine, Rusija ušla u Svetu ligu skupa s Austrijom, Poljskom i Venecijom kako bi ratovala protiv Osmanskog Carstva.³ Ovo nije bila nikakva slučajnost niti čin milosrđa i zajedništva s drugim kršćanskim zemljama koje su se borile protiv zajedničkog neprijatelja u Velikom bečkom ratu (1683. – 1699.)⁴, nego pomno proračunata politika slamanja neprijatelja, tj. Osmanskog Carstva, koje je Ruskom Carstvu priječilo izlaz na Crno more i time okretanje prema Zapadu. Međutim, Petar je 1696. uspio zauzeti Azov,⁵ čime je Rusiji otvorio put prema Crnom moru i Sredozemlju.

Naime, Petra se u mladosti nastojalo držati podalje od dvorskih i državnčkih poslova, pa je u takvim okolnostima upoznao njemačku četvrt u Moskvi gdje ga je fascinirala kultura Zapada.⁶ Ova je epizoda njegova života zasigurno značajno utjecala na njegove kasnije napore da Rusko Carstvo učini modernom europskom zemljom. Tako je 1697. poduzeo put na Zapad, posjetivši Njemačku, Holandiju, Englesku i Austriju te se u svoju zemlju vratio s mnogobrojnim europskim stručnjacima koji su trebali pripomoći u modernizaciji Carstva i učvršćenju njegove vlasti. Međutim, prvo je morao skršiti pobunu strelaca (careve osobne straže) iz 1698.⁷

Potom, Petar je dao zatvoriti u samostan svoju prvu suprugu Evdokiju Fjodorovnu Lopuhinu, koju mu je za ženu izabrala majka,⁸ te ubiti svog sina i nasljednika Alekseja (1690. – 1718.) koji se otvoreno suprotstavljao njegovim reformama. Promijenio je i kalendar, pa je

¹ Encyclopedia Britannica. *Peter I.* <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great> Pristupljeno: 15. 6. 2020.

² S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 115.

³ Encyclopedia Britannica. *Peter I.* <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great#ref14785> Pristupljeno: 15. 6. 2020.

⁴ Proleksis enciklopedija Online. *Austro – turski ratovi.* <https://proleksis.lzmk.hr/9975/> Pristupljeno: 15. 6. 2020.

⁵ Encyclopedia Britannica. *Peter I.* <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great#ref14785> Pristupljeno: 15. 6. 2020.

⁶ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 115.

⁷ Ibid., str. 116.

⁸ Encyclopedia Britannica. *Peter I.* <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great> Pristupljeno: 17. 6. 2020.

početak godine, kao i na Zapadu, postao 1. siječnja, a ne više 1. rujna, a boljari (ruski plemići-feudalci)⁹ su bili prisiljeni brijati bradu koja je tradicionalno smatrana znakom časti.¹⁰

Nadalje, car je htio i iz temelja promijeniti rusku vladarsku politiku na način da Rusko Carstvo iz barbarske pretvori u modernu centralističko-apsolutističku državu. Da bi to ostvario, trebala mu je učinkovita birokracija tako da su organizirani ministarski uredi, država je podijeljena na provincije i upravna područja, a u pojedinim selima je postavljena općinska uprava. U cilju obrazovnih reformi i stvaranja potrebnog kadra, otvorene su posebne škole zapadnog tipa, a car je podržavao i razvitak znanstvenih akademija. U duhu nužnih reformi, porezi su povećani, ali su postali redovitiji i precizniji, a što se tiče vojske, ona je bila preuređena po pruskom uzoru i to naporima Švicarca F. J. Leforta i Škota Patricka Gordona te ju je nadopunjavala moćna flota.¹¹

Što se tiče istraživačkih pothvata u vrijeme Petrove vladavine, svakako treba istaknuti da je 1722. godine Vitus Jonassen Bering (1680. – 1741.), danski pomorac u ruskoj službi, krenuo u istraživanje Dalekog Istoka te 1728. g. (ponovno, nakon 1648.) otkrio tjesnac između Azije i Amerike, kasnije po njemu prozvan Beringov prolaz,¹² definitivno pobivši teoriju da su Azija i Amerika spojeni kontinenti,¹³ što bi se moglo smatrati i jednim od prvih civilizacijskih dostignuća Ruskog Carstva.

Iako je težio državnom uređenju Carstva prema zapadnom modelu, Petar je ipak odlučio zadržati tradicionalnu nedodirljivu rusku autokraciju. Tako je, u cilju njezinog daljnjeg učvršćenja, ukinuo dumu (politički zbor boljara)¹⁴ kako bi time eliminirao mogućnost da se čuje glas nekih neposlušnih i/ili nepodobnih plemića, te ju zamijenio jednom zapadnom tekovinom, tj. Senatom,¹⁵ kojim je mogao lakše manipulirati postavivši na mjesta senatora sebi odane i podobne ljude. Uspio je podložiti sebi i Rusku pravoslavnu crkvu, važan politički i socijalni čimbenik, na način da je ukinuo ulogu patrijarha postavivši umjesto njega svećenički zbor, tzv. Sveti Sinod, u kojem je dominirao njegov predstavnik, tzv. carev prokurator,¹⁶ kako bi mogao stalno nadzirati rad ove vitalne ruske institucije.

⁹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Boljar*. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8582>
Pristupljeno: 15. 6. 2020.

¹⁰ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 116.

¹¹ Ibid.

¹² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Beringov prolaz*. <https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4098>
Pristupljeno: 16. 6. 2020.

¹³ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 116.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

Iako intenzivne, reforme Petra I. Velikog su uglavnom ostale površinske, nametnute s vrha vlasti, pa stoga nisu uspjele modificirati bit ruskog društva,¹⁷ što znači da se Petar nije uspio doista približiti malom ruskom čovjeku, što će uspjeti tek Katarini II. Velikoj, kako će se moći vidjeti u nastavku. Usto, ni Petar svojim vlastitim primjerom nije pokazao odmak od barbarskog Istoka ka civiliziranom Zapadu, što se najbolje ogleda u činjenici da je dao ubiti svog vlastitog sina Alekseja.¹⁸

Što se tiče vanjske politike, Petar je imao ekspanzionističke ciljeve koji su njegovom Carstvu trebali osigurati izlaz na *europska* mora. U tu svrhu, usredotočio se na Baltik gdje je prvo morao slomiti švedsku prevlast u Drugom sjevernom (nordijskom) ratu (1700. – 1721.), a politička izolacija Švedske i mladost njezinog vladara Karla XII. (1697. – 1718.)¹⁹ navele su njezine protivnike na pomisao da je došao pravi trenutak da se urote protiv nje. Tako je stvoren protušvedski savez u koji su ušle Danska, Poljska i Rusija.²⁰ Međutim, saveznici su podcijenili Karla XII. Naime, on je najprije porazio Dance i time ih uklonio kao prijetnju. Zatim je na obalama rijeke Narve (kod budućeg Sankt Peterburga) porazio Petrovu vojsku 1700., otjerao Petrova saveznika Fridrika Augusta II. iz Poljske i ondje 1704. postavio za vladara svojeg pristašu, plemića Stanislava Leszczyńskog. Fridrika Augusta je čak preko Šlezije otjerao do Saske gdje ga je 1707. potpuno porazio u bitci kod Leipziga, no ostala mu je još Rusija.²¹

U međuvremenu, Petar je nastavio s reformama pa je tako 1703. osnovao Petrograd, tj. današnji Sankt Peterburg²² na ušću rijeke Neve u Finski zaljev, drugu prijestolnicu Ruskog Carstva, no Karlo ga je, potpomognut od strane ukrajinskog Kozaka Ivana Stepanoviča Mazepe, ponovno napao. Međutim, Petar se počeo planski povlačiti da bi konačno pobijedio Šveđane u odlučnoj bitci kod Poltave 1709.²³

Karlo XII. pobjegao je k Osmanlijama te pokušao sultana nagovoriti na ulazak u rat protiv Rusije, no to je izbjegnuto zbog diplomatskih vještina Petra Velikog koji je Osmanskom Carstvu vratio Azov, čime je Rusija izgubila novostečeni izlaz na Crno more. Švedski kralj se 1714. vratio, no u Poljskoj je nakon poraza kod Poltave zbačen Leszczyński, a Fridrik August II. ponovno je postao kralj. Sukob se tada proširio jer su se za rat zainteresirale Danska i Saska, ali i Prusija i Engleska, čiji je kralj bio hannoverski knez, a nakon što je, u daljnjem tijeku

¹⁷ Ibid., str. 116. – 117.

¹⁸ Ibid., str. 116.

¹⁹ Ibid., str. 117.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Sankt Peterburg*. <https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=35266>
Pristupljeno: 16. 6. 2020.

²³ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 117.

događaja, u bitci kod Fredrikstada u Danskoj 1718. poginuo Karlo XII., rat je konačno završen mirovnim ugovorima u Stockholmu 1720. i Nystadtu 1721. Prema odredbama ovih ugovora, za poljskog je kralja priznat Fridrik August II. Saski, Prusija je dobila Pomeraniju sa Stralsundom, Danska se proširila prema jugu i dobila Schleswig, a Hannover je dobio luke Bremen i Verden. Što se tiče Rusije, ona je dobila Livoniju, Estoniju, Kareliju i dio Finske te tako stekla primat na Baltiku, dok je švedska hegemonija na ovom području prekinuta.²⁴

Osim svoje vanjske ekspanzionističke politike i brojnih unutarnjih reformi, naravno, prozapadno usmjerenih, Petar I. Veliki će ostati zapamćen po još jednoj reformi, tj. po novom zakonu o nasljeđu prijestolja iz 1722. godine prema kojem je ruski monarh smio *izabrati* svog nasljednika, i to bez ikakvih uvjeta o *spolu, nacionalnosti ni pripadnosti dinastiji Romanov*, tj. sve je moglo „proći“ dok je slovo zakona to dopuštalo,²⁵ što je značilo da tradicionalni zakon primogeniture, prema kojem tron nasljeđuje najstariji sin, više u Rusiji ne vrijedi. Ovaj zakon se donekle može usporediti s Pragmatičkom sankcijom iz 1713. godine, donesenoj od strane habsburškog vladara Karla VI., kojom je on, nemajući muških nasljednika, omogućio svojoj kćeri Mariji Tereziji da postane prva austrijska carica.²⁶ Međutim, treba naglasiti da je Marija Terezija uvijek imala muškog suvladara, prvo muža Franju Stjepana Lotarinškog,²⁷ a poslije sina Josipa II.²⁸, dok to nije bio slučaj s ruskim caricama o kojima će uskoro biti govora.

Petar I. Veliki umro je 1725. u svojoj drugoj prijestolnici Sankt Peterburgu.²⁹ Međutim, godinu dana prije smrti, 1724. dao je službeno okruniti svoju drugu ženu Katarinu kao caricu. Usto je dao za žene svoju jednu kćer i jednu nećakinju njemačkim prinčevima, no prije smrti nije odabrao nasljednika ili nasljednicu. Stoga, od strane političke i vojne elite, prvom vladaricom u modernoj povijesti Rusije proglašena je njegova druga žena, carica Katarina I.

²⁴ Ibid., str. 117. – 118.

²⁵ O. Beilinson, "Female rule in imperial Russia: Is gender a useful category of historical analysis?", 2018, str. 79. – 94., ovdje str. 82. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/56672180/7_Belinson_9781942401346c07_p79-94.pdf?1527506770=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DFemale_Rule_in_Imperial_Russia_Is_Gender.pdf&Expires=1592336678&Signature=VZfEmHWsyjYDfOY0IG7l0Gem2MjCCrR6jNDC7IcNCjpa6l9K4PEYZ6SzxLXmNGDR9yoHB_UOeu-4WbtDDPVYGF8dsY6Um7cUpKs15zPkn3eaPpl~m6w3bMNpWaRzfAI89PgYvfqjR77QgoQp4GfoiOSFvNIIVySxZFHNkiEooNx77OrRFz1vGP4tNcFv0V46poym6qt-a-G5BetCyHikMK5rwpZ~TSxH-8TdBXKOVJeelgYPMW4cqQOSgRNmFB~UITDvTxvjFbDgicJ-Hs~W7EIGtBuhLGhazzRpwYRqP7ivLErXzK~--fTWEhz12MRVfhnF1LjBgRHM7scCHBAOxQ_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA Pristupljeno: 16. 6. 2020.

²⁶ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 122.

²⁷ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Franjo I. Stjepan Lotarinški*. <https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11680> Pristupljeno: 16. 6. 2020.

²⁸ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Josip II.* <https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=17351> Pristupljeno: 16. 6. 2020.

²⁹ Encyclopedia Britannica. *Peter I.* <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great> Pristupljeno: 17. 6. 2020.

(1725. – 1727.), koja je uglavnom bila samo marioneta onih koji su je postavili na vlast. Međutim, donijela je jednu važnu odluku, a to je da, ako tadašnji veliki knez Petar, sin pokojnog carevića Alekseja i unuk Petra Velikog po nasljednoj liniji iz prvog braka s Evdokijom Fjodorovnom Lopuhinom, umre bez djece, nasljedna linija prelazi na njezine kćeri Anu i Elizabetu te njihove potomke, ali s tim da bi muška djeca trebala biti preferirana kao nasljednici umjesto ženske djece kad god je to moguće. Usto, pretendenti na krune drugih država i/ili oni koji su odbijali obratiti se na rusku pravoslavnu vjeru bili su izričito isključeni. Katarinu I. je naslijedio već spomenuti veliki knez Petar kao Petar II., no proveo je svoju kratku vladavinu u Moskvi pod regentstvom druge osobe te umro od ospica bez vlastite djece i ne imenovavši nasljednika ili nasljednicu 1730.³⁰

Zatim je za novu caricu okrunjena Ana Ivanovna, nećakinja Petra Velikog i kneginja od Kurlandije koja je bila udovica bez djece. Upravo se zato, kao i njezini prethodnici, suočila s problemom nasljedstva. Usto, opasnost joj je prijetila i od Elizabete, kćeri pokojnih Petra I. Velikog i Katarine I. Stoga, Ana Ivanovna je pozvala u Rusiju svoju nećakinju Anu Leopoldovnu zajedno s njezinim mužem princem Antonom Ulrichom od Brunswick-Luneberga kao svoje nasljednike. Nedugo prije svoje smrti 1740., Ana Ivanovna je imenovala njihovog sina, tj. svog pranećaka, malog princa Ivana Antonoviča, svojim nasljednikom pod regentstvom svog favorita Ernsta Johanna Birona, kneza od Kurlandije. Međutim, te iste godine, feldmaršal Münnich je poveo carske stražare protiv Birona i regenticom Ivana Antonoviča, kako će se poslije pokazati, nesuđenog cara Ivana VI., proglasio njegovu majku Anu Leopoldovnu. No, godinu dana poslije, u noći s 24. na 25. studenoga 1741., već spomenuta Petrova kći, velika kneginja Elizabeta, izvršila je državni udar uz pomoć carskih stražara, francuskog poslanika te nekih sebi odanih avanturista, poput dvorskog kirurga Armanda Lestocqa. Također je uhitila i zatočila malenog zakonitog cara Ivana VI., njegove roditelje i cijelu obitelj.³¹

Potom, Elizabeta je odlučila poštovati odluku svoje majke Katarine I. u svezi nasljedstva u smislu da je, a sve kako bi opstruirala one koji bi potencijalno htjeli osloboditi Ivana VI., dovela u Rusiju sina svoje preminule starije sestre Ane i unuka Petra I. Velikog, svog nećaka kneza Petera Karla Ulricha od Holsteina. Naredila mu je da se odrekne svog prava na švedsku krunu i preobrazi na pravoslavlje, a potom ga proglasila svojim nasljednikom, velikim knezom Petrom Fjodorovičem, koji će nakon njezine smrti postati car Petar III. Pošto je on bio još tinejdžer, odlučila je osigurati mu nasljedstvo na način da mu pronađe prikladnu mladenku. Za

³⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 17.

³¹ Ibid., str. 19.

tu ulogu je tražila strankinju, a ne Ruskinju, te pronašla obećavajuću kandidatkinju, nećakinju svog pokojnog zaručnika, princa Karla Augusta od Holstein-Gottorpa.³² Tu počinje priča o jednoj od najvećih žena u ruskoj povijesti, Katarini II. Velikoj.

³² Ibid., str. 19. – 20.

3. Rađanje velikanke

3.1. Djetinjstvo njemačke princeze

Buduća ruska carica rodila se kao Sophia Augusta Fredericka, princeza od Anhalt-Zerbsta, 21. travnja (prema ruskom julijanskom kalendaru), odnosno 2. svibnja (prema europskom gregorijanskom kalendaru, koji je 11 dana ispred onog julijanskog³³) 1729. godine u 2.30 sati ujutro³⁴ u Szczecinu, u tadašnjoj Pomeraniji čiji je zapadni dio pripojen Prusiji 1720.³⁵

Sophijin otac, princ Christian August od Anhalt-Zerbsta, bio je slabo poznati njemački plemić koji je zbog siromaštva svoje obitelji ušao u prusku vojnu službu.³⁶ Međutim, moglo bi se reći da se on i oženio Sophijinom majkom silom prilika, iz interesa, tj. da spasi svoju obitelj od financijske propasti i izumrća budući da ne samo da mu je trebao nasljednik, nego se morao i dobro situirati te uzdignuti svoju obitelj na društvenoj ljestvici. Naime, njegova žena i Sophijina majka, princeza Johanna Elizabeth od Holstein-Gottorpa potjecala je iz bogate i moćne plemićke obitelji,³⁷ toliko moćne da je njezin stariji brat princ Karl August čak bio zaručen s budućom ruskom caricom Elizabetom, no iznenada je umro u Sankt Peterburgu prije nego što su se uspjeli vjenčati.³⁸ Johanna je praktički bila prisiljena na brak budući da ju nitko nije ništa pitao pri sklapanju ovog dogovora, pa je jednostavno morala pristati.³⁹

Činjenica da je njezina majka bila prisiljena na dogovoreni brak zasigurno se odrazila i na to kako se ponašala prema Sophiji nakon što ju je rodila. Znajući da njezin muž od nje očekuje sina i nasljednika, bila je jako razočarana kad je njezino prvorodeno dijete bila kći.⁴⁰ Međutim, Sophijin otac nije bio nimalo nesretan zbog toga, dapače, kad se rodila, mislio je da je ona anđeo.⁴¹

Godinu i pol dana poslije Sophijinog rođenja, Johanna je rodila sina, Wilhelma Christiana, kojeg je idolizirala, dok je Sophiju jedva podnosila i bila veoma gruba prema njoj.⁴² Dječak je bio boležljiv i patio je od rahitisa, te umro s 12 godina od tzv. grimizne groznice, a

³³ Ibid., str. 24.

³⁴ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 5.

³⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 20.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 3.

⁴⁰ Ibid., str. 4. – 5.

⁴¹ Ibid., str. 6.

⁴² Ibid.

Johanna je bila neutješna,⁴³ ne samo zbog gubitka nasljednika obiteljske titule i imena, već i zbog svoje velike vezanosti za dječaka. Međutim, osim Sophije i Wilhelma, rodila je još troje djece, Fredericka Augusta, Augustu Christinu i Elizabeth, od kojih je samo Frederick August doživio odraslu dob i postao posljednji princ od Anhalt-Zerbsta.⁴⁴ Ironično, kći od koje u početku nije ništa očekivala poslije će ne samo postati središte njezinih ambicija, nego će i daleko nadmašiti sve njezine snove o blistavoj budućnosti same Johanne i njezinog potomstva.

Sophia, poput većine tadašnjih djevojčica iz aristokratskog staleža, nikada nije pohađala školu niti je bila uključena u bilo kakav oblik grupnog učenja.⁴⁵ Umjesto toga, njezino je obrazovanje bilo povjereno njezinoj guvernanti, francuskoj hugenotkinji Elizabeth „Babette“ Cardel, koja ju je podučavala francuskom jeziku i književnosti te joj pružala toliko željenu majčinsku ljubav, luteranskom pastoru Wagneru, koji ju je podučavao vjeronauku, geografiji i povijesti, i Herr Roelligu, koji je bio zadužen za njezinu glazbenu naobrazbu.⁴⁶ Međutim, Sophia je u djetinjstvu pokazivala i neobičnu zrelost, tvrdoglavost i intelektualnu neovisnost, što je Babette Cardel odmila opisala francuskim izrazom „esprit gauche“.⁴⁷ Njezinoj majci Johanni nije se sviđala njezina neovisnost duha jer je smatrala da se kao takva neće moći udati, što se smatralo njezinom zapisanom sudbinom i jednim izborom. Zato je uvela vrlo stroga, sputavajuća i ponižavajuća pravila ponašanja za Sophiju te joj je usto uporno ponavljala da je ružna, nepristojna i neposlušna. Sophia je poštivala njezina nametnuta pravila ponašanja te, unatoč svemu, imala stav pun poštovanja prema majci. Kad god bi se osjećala ugroženom, postajala bi krotka, puna poštovanja i privremeno podložna autoritetu. Takvu je taktiku koristila i poslije, kad je postala Katarina, kad god bi se suočila s krizom i opasnošću. U ovome joj je uzor bila upravo njezina dobra i brižna guvernanta, Babette Cardel, koja je također bila pripadnica višeg staleža, ali je prihvatila inferioran položaj guvernante, a istodobno uspjela očuvati svoje samopoštovanje, dostojanstvo i ponos, zbog čega je u Sophijinim očima bila iznad njezine vlastite majke.⁴⁸

Međutim, izvana je Sophia, koja je dobila nadimak Fike ili deminutivno Figchen,⁴⁹ bila veselo dijete, što je proizlazilo iz njezine poletne intelektualne znatiželje te iz njezine fizičke

⁴³ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 5. – 6.

⁴⁴ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 18.

⁴⁵ Ibid., 21.

⁴⁶ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 7. – 8.

⁴⁷ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 21.

⁴⁸ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 9.

⁴⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 21.

energije, pa joj je trebalo mnogo fizičke aktivnosti. Budući da joj šetnje parkom s Babette nisu bile dovoljne, roditelji su joj dopustili da se igra s drugom djecom iz grada. Moglo bi se reći da joj je to bila priprema za buduću ulogu carice jer je lako preuzimala 'zapovjedništvo' nad tim malim skupinama dječaka i djevojčica, ne zato jer je bila princeza, nego zato što je bila rođena vođa i vrlo maštovita u smišljanju igara koje su svi voljeli igrati.⁵⁰ Posebno je voljela grube 'dječačke' igre s čestim padanjem bez ozbiljnih ozljeda⁵¹ i, pošto je bila rođena vođa, one u kojima bi ona bila u središtu pozornosti.⁵²

Treba naglasiti da je 1739. godine, prilikom posjeta ujaku Adolfu Fredericku, princu-biskupu od Lübecka i budućem švedskom kralju, Sophia prvi put vidjela svog daljnjeg rodaka, kneza Petera Karla Ulricha od Holsteina,⁵³ svog budućeg muža, odnosno budućeg velikog kneza Petra Fjodoroviča, odnosno budućeg ruskog cara Petra III., kojeg će morati svrgnuti državnim udarom da bi sama postala carica.⁵⁴ Taj tada jedanaestogodišnji dječak joj se na prvi pogled učinio „zgodnim, finih manira i pristojnim,“ ali zamijetila je i njegovu žestoku narav, buntovnost i sklonost piću.⁵⁵ Tada nije mogla ni slutiti koliko će sve te njegove mane koje je odmah primijetila, što, uostalom, dokazuje i njezinu neobičnu zrelost i pronicljivost, odmoći njemu, a pomoći njoj samoj da postane jedna od najvećih žena u povijesti.

Osim njezine guvernante Babette, na Sophiju je snažno utjecala još jedna žena koju je upoznala s 13 godina pri posjetu Varelu u kneževini Oldenburg, a to je bila grofica Bentinck. Ona je za ono doba bila vrlo emancipirana, liberalna i nesputana žena koja je fascinirala mladu Sophiju jašući konja s jednom nogom sa svake strane, što se tada smatralo isključivo muškim načinom jahanja, s ponosom pokazujući svoje izvanbračno dijete, činjenicom što je bila rastavljena od muža te djetinjasto spontanijem ponašanjem premda je 'već' bila u svojim tridesetima.⁵⁶ Prema dobro poznatim činjenicama iz njezinog kasnijeg života, možemo zaključiti da je Sophia, tj. Katarina zapravo u mnogočemu 'kopirala' groficu Bentinck,⁵⁷ no to, s obzirom na njene urođene karakteristike, ne mora značiti da ne bi bila žena ispred svojeg doba čak i da nikad nije upoznala groficu Bentinck.

Na kraju, treba spomenuti i još jednu činjenicu iz tinejdžerskog dijela Sophijinog života koja je nedvojbeno ostavila traumatične posljedice na nju. Naime, kad je Sophia imala samo 14

⁵⁰ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 9.

⁵¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 21.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid., str. 22.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

godina,⁵⁸ njezin ujak, princ Georg Ludwig, deset godina stariji od nje, joj je priznao da je zaljubljen u nju i preklinjao je da se uda za nj⁵⁹, uvjeravajući je da su brakovi između bliskih rođaka uobičajeni u europskim aristokratskim obiteljima.⁶⁰ Zbunjena Sophia je isprva odbijala njegovo udvaranje,⁶¹ no ubrzo joj je postao privlačan i čak mu je obećala da će se udati za nj ako joj roditelji dopuste.⁶² Međutim, „osim nekoliko poljubaca, njihov odnos je ostao vrlo nevin.“⁶³ Sophia je to uspjela skriti od svoje guvernante Babette,⁶⁴ ali poslije je zaključila da je njezina majka Johanna znala za sve to budući da je, kad je Sophijino putovanje u Rusiju bilo dogovoreno, Johanna iznenada izrazila sumnje oko toga kako će princ Georg primiti tu vijest.⁶⁵ Iako se, ako je vjerovati izvorima, sam čin incestuoznog silovanja maloljetnice ni išta više od 'nekoliko poljubaca' nikad nije dogodilo, ova epizoda iz Sophijinog života definitivno se može okarakterizirati kao seksualno zlostavljanje djeteta i gnjusna pedofilija, koja se, nažalost, prešutno podržavala od strane Sophijine vlastite majke i koja se, nažalost, još više poticala činjenicom da su bolesni brakovi između bliskih rođaka doista bili smatrani normalnima, posebno u aristokratskim i kraljevskim krugovima. Nažalost, i Sophijino djetinjstvo će biti naglo prekinuto njezinim dogovorenim odlaskom u Rusiju i dogovorenim zarukama s njezinim daljnjim rođakom, knezom Peterom Karlom Ulrichom od Holsteina.

⁵⁸ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 13.

⁵⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 22.

⁶⁰ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 13.

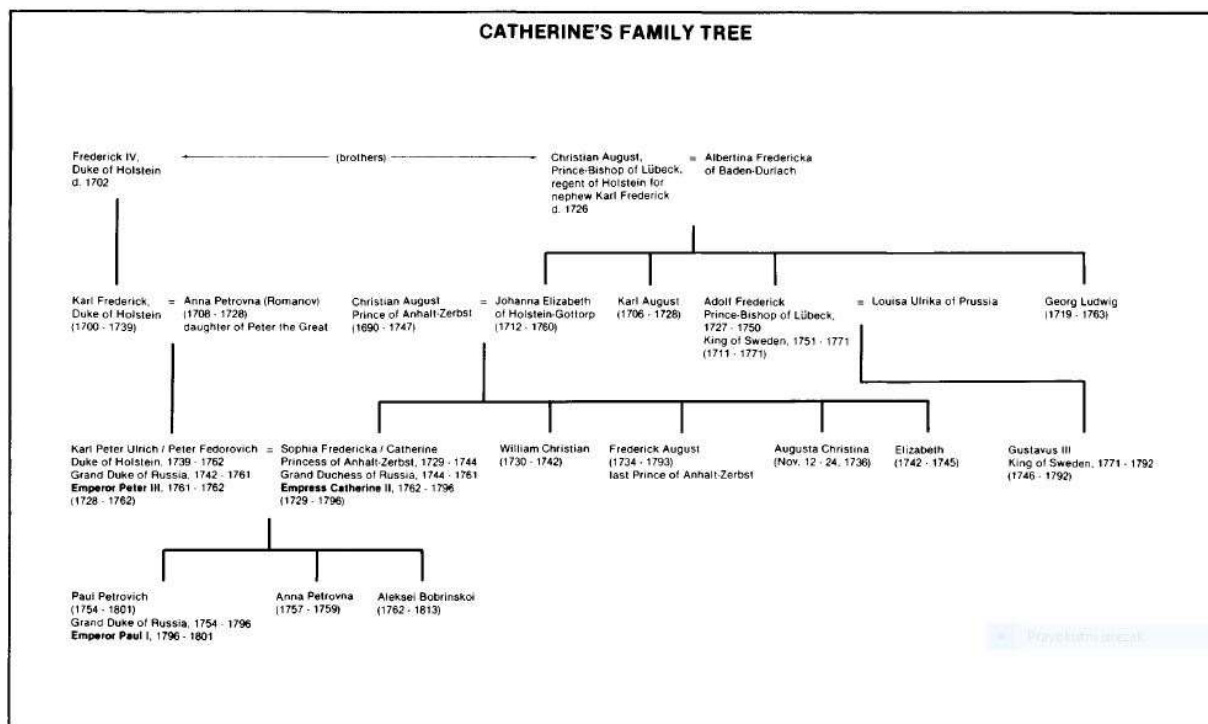
⁶¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 22.

⁶² Ibid.

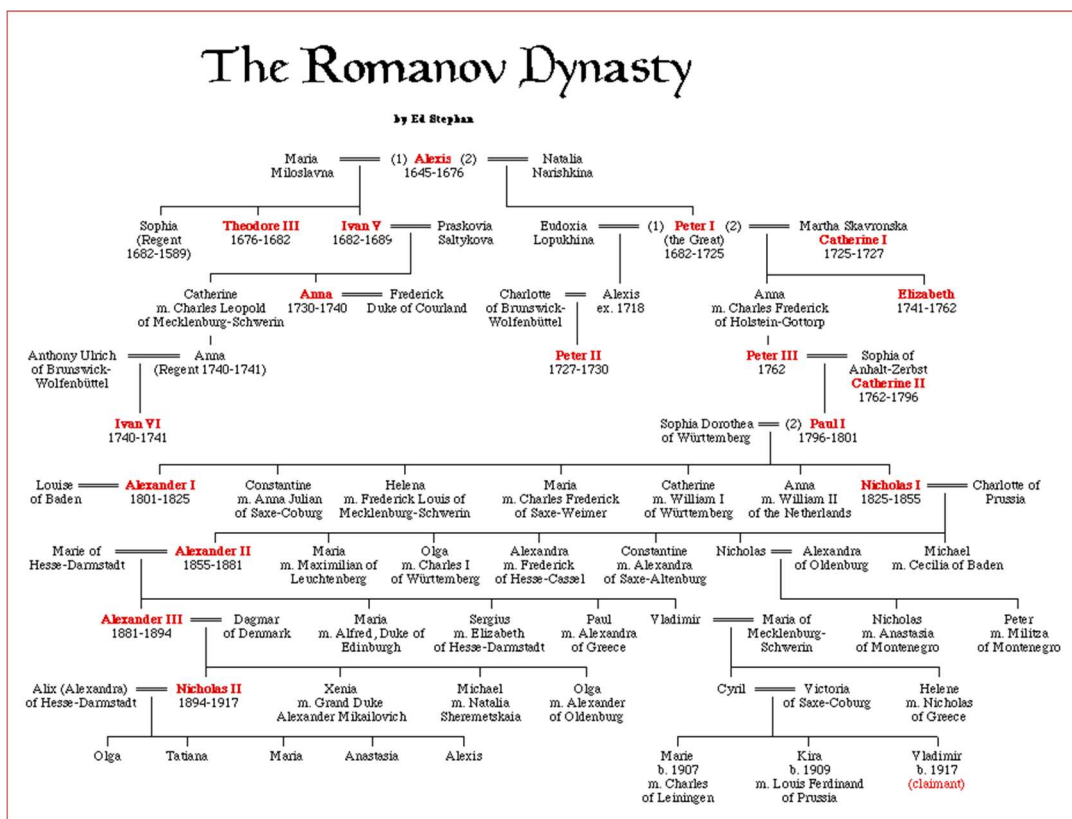
⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

Slika 1. Katarinino obiteljsko stablo⁶⁶

Slika 2. Rodoslovlje dinastije Romanov⁶⁷

⁶⁶ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 18.

⁶⁷ <https://i.pinimg.com/originals/40/95/bb/4095bb10fec8b040c2601a25c1cfe824.gif> Pristupljeno: 19. 6. 2020.

3.2. Izazovi ruske velike kneginje

Već prije je spomenuto kako je nova ruska carica Elizabeta tražila prikladnu mladenku za svog nećaka i nasljednika velikog kneza Petra Fjodoroviča, i to ne među ruskim aristokratkinjama, nego među strankinjama,⁶⁸ vjerojatno zato što se biranjem ruske mladenke iz jedne aristokratske obitelji nije htjela zamjeriti drugima i eventualno poljuljati ionako krhke temelje svoje vlasti, s obzirom na to da je držala u zatočeništvu *zakonitog* cara Ivana Antonoviča, tj. Ivana VI. i cijelu njegovu obitelj.⁶⁹ No, treba se zapitati kako je uopće u obzir došla relativno nepoznata i ne osobito bogata provincijska njemačka princeza?

Kako bi se pronašao odgovor na ovo pitanje, treba pogledati Sophijino i rodoslovno stablo dinastije Romanovih koja su priložena na prethodnoj stranici.⁷⁰ Naime, carica Elizabeta je imala više od jedne jake veze s kućom Holstein. Prva je bila ona preko njezine voljene starije sestre i najstarije kćeri Petra Velikog, Ane Petrovne Romanove, koja se bila udala za Karla Fredericka, kneza od Holsteina i prvog rođaka Sophijine majke Johanne, ali umrla je samo tri mjeseca nakon rođenja sina Petera Karla Ulricha od Holsteina, budućeg Petra Fjodoroviča.⁷¹ Međutim, carica Elizabeta imala je još jednu, čak i jaču vezu s kućom Holstein. Naime, sa 17 godina bila je zaručena s Johanninim starijim bratom, princem Karlom Augustom od Holstein-Gottorpa koji je umro od ospica u Sankt Peterburgu nekoliko tjedana prije vjenčanja. Elizabeta se nikad nije u potpunosti oporavila od tuge, stoga je kuću Holstein praktički smatrala dijelom obitelji.⁷²

Johanna je bila itekako svjesna svega ovoga i, vodeći se svojom proračunatom ambicijom i vjerojatno već začetim planom da njezina kći Sophia postane žena budućeg ruskog prestolonasljednika i svog rođaka Petera Karla Ulricha od Holsteina, čim je Elizabeta postala ruska carica, poslala je pismo da čestita svojoj nesuđenoj šurjakinji, a ova joj je odgovorila s neskrivenom srdačnošću. Ovaj odnos se nastavio razvijati u pozitivnom smjeru kada je Elizabeta zamolila Johannu da joj pošalje portret njezine pokojne sestre Ane kojeg je ova bila u posjedu, a Johanna joj je s veseljem učinila tu uslugu. Zauzvrat, Elizabeta joj je poslala svoj minijaturni portret s okvirom optočenim dijamantima vrijednim 18 000 rubalja. Potom je Johanna odvela kćer u Berlin gdje je pruski dvorski slikar Antoine Pesne naslikao Sophijin portret kako bi ga ambiciozna majka poslala carici i tako počela krčiti svojoj kćeri put da

⁶⁸ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 20.

⁶⁹ Ibid., str. 19.

⁷⁰ Vidi str. 12. ovog rada.

⁷¹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 14.

⁷² Ibid.

postane ruska velika kneginja.⁷³ Portret je stigao u Sankt Peterburg u ožujku 1743., a Elizabetu i, tada već velikog kneza, Petra Fjodoroviča oduševila je „izražajna fizionomija“ mlade princeze.⁷⁴ Naime, kako je već rečeno, u međuvremenu je Elizabeta pozvala u Sankt Peterburg te 7. studenog 1742. proglasila ruskim prestolonasljednikom svog nećaka iz Holsteina.⁷⁵ Pošto Elizabeta nije imala vlastite djece,⁷⁶ a, kao što je već rečeno, htjela je ispoštovati majčinu odluku o preferiranju muških nasljednika iz izravne loze Petra I. Velikog te ušutkati pristaše zatočenog zakonitog cara Ivana VI.,⁷⁷ ovo je bio izrazito mudar i proračunat, ali s druge strane, i jedini logičan potez.

U međuvremenu, Sophijin otac, princ Christian August, preživio je moždani udar koji ga je privremeno paralizirao. Međutim, uspio se oporaviti, a pruski kralj Fridrik II. Veliki ga je u srpnju 1742. promaknuo u feldmaršala.⁷⁸ Ovo je bio pomno proračunat čin o čijim će razlozima malo poslije biti više riječi. No, prije toga treba spomenuti da su u studenom iste godine Christian August i njegov stariji brat zajednički naslijedili upravu nad malim prinčevskim posjedom Anhalt-Zerbst, jugozapadno od Berlina. Otac buduće ruske carice povukao se iz vojske i s obitelji preselio iz Szczecina na svoj posjed.⁷⁹

Sada je vrijeme da analiziramo neočekivano promaknuće Sophijinog oca u čin feldmaršala od strane Fridrika II. Velikog. Naime, ključ ove 'zagonetke' leži u kompliciranoj i opasnoj političko-geostrateškoj situaciji u kojoj se Fridrik tada nalazio.⁸⁰ Nakon što je u Ratu za austrijsko nasljeđe (1740. – 1748.),⁸¹ a formalno prema odredbama Mira u Aachenu 18. listopada 1748., preoteo bogatu pokrajinu Šleziju austrijskoj carici Mariji Tereziji,⁸² nije stekao neprijateljicu samo u njoj, nego i u ruskoj carici Elizabeti. Naime, one su bile vladarice dvaju velikih carstava od kojeg je svako bilo veće i potencijalno jače od Prusije, a čija ih je rastuća snaga ipak ozbiljno zabrinjavala. Budući da je Mariju Tereziju već nepovratno razljutio otimanjem Šlezije, gusto naseljene te poljoprivredno i rudarski bogate pokrajine, prioritet mu je bio osigurati ako ne prijateljstvo, onda barem neutralnost Ruskog Carstva pod caricom

⁷³ Ibid.

⁷⁴ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 23.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Vidi str. 6. – 7. ovog rada.

⁷⁸ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 15.

⁷⁹ Ibid., str. 15. – 16.

⁸⁰ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 21.

⁸¹ S. Bekavac, R. Skenderović, *Povijest 3 – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb, Alfa, 2009, str. 21.

⁸² S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 122. – 123.

Elizabetom.⁸³ Sjetio se i što mu je njegov otac, Fridrik Wilhelm I., poznat i kao Kralj-Časnik zbog svoje opsjednutosti vojnom disciplinom i reformi koje su utrle put Fridriku da uzdigne Prusiju na status europske velesile,⁸⁴ rekao na smrtnoj postelji: „uvijek će biti više za izgubiti nego za dobiti ako se zarati s Rusijom.“⁸⁵ Opasnost se za Fridrika još više povećala kada je Elizabeta postavila za vice-kancelara grofa Alekseja Petroviča Bestuževa-Rjumina koji je mrzio Prusiju, a htio je stvoriti savez između Rusije te pomorskih sila Engleske i Nizozemske, ali i između Rusije te srednjoeuropskih kopnenih sila, Austrije i Saske-Poljske.⁸⁶ Kad bi se to dogodilo, Prusija bi sa svih strana bila okružena neprijateljima. Da stvari budu još gore za Fridrika, pruski veleposlanik u Sankt Peterburgu mu je dojavio da Bestužev-Rjumin sve gore navedeno aktivno nastoji provesti u djelo vršeći pritisak na Elizabetu da za ženu svog nasljednika Petra Fjodoroviča izabere Marianne, kćer Augusta III., saskog kneza-izbornika i poljskog kralja. Zbog toga se odlučio osobno umiješati u Elizabetine dinastičke poslove i spriječiti ostvarenje ovog braka predloživši kandidatkinju iz vlastite zemlje. Kad je uvidio da će Elizabeta najvjerojatnije odabrati Sophiju, to mu je savršeno odgovaralo,⁸⁷ pa je odlučio iskoristiti nju i cijelu njezinu obitelj kao svoje političke pijune. Upravo zato je promaknuo njezinog oca u čin feldmaršala.

U međuvremenu, 1. siječnja 1744. Sophijinoj obitelji, tj. Johanni, stiglo je pismo iz Sankt Peterburga koje je u caričino ime napisao Otto Brümmer, veliki nadzornik dvora ruskog prestolonasljednika. U pismu je pisalo da carica želi da Johanna i njezina najstarija kći Sophia što prije dođu u Rusiju. Uz ostale upute, izričito je pisalo da Sophijin otac ne smije doći.⁸⁸ Ovo je vjerojatno bilo zato što je Elizabeta mislila da će lakše manipulirati Sophijinom majkom nego ocem što se tiče obiteljskih odnosa, te još više zbog toga što je mislila da će Fridrik II. Veliki svog vjernog časnika radije odlučiti infiltrirati kao pruskog špijuna nego njegovu ženu i da će usto misliti da će Sophijin otac kao takav radije u prvi plan staviti svoju odanost prema kralju i domovini nauštrb kćerine sreće i sudbine.

Samo nekoliko sati poslije, i to opet Johanni, stiglo je i Fridrikovo pismo u kojem je pruski kralj izričito naveo da želi ugovoriti brak između Sophije i velikog kneza Petra Fjodoroviča.⁸⁹ Što se tiče činjenice da je Fridrik poslao pismo Johanni, a ne Christianu Augustu,

⁸³ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 21. – 22.

⁸⁴ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 118.

⁸⁵ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 22.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 16.

⁸⁹ Ibid., str. 16. – 17.

to je bilo zbog toga što mu je bilo dobro poznato da je Sophijin otac predani luteran i da će se stoga protiviti kćerinu preobraćenju na pravoslavlje, inače nužnom za njezinu udaju za ruskog prestolonasljednika, a ovo je bilo dobro poznato i Elizabeti,⁹⁰ pa se tako to može dodati na popis razloga zbog kojih nije htjela da Christian August dođe u Rusiju. Iako je isključivanje njezina oca iz cijele stvari zapravo bilo vrlo ponižavajuće za njega,⁹¹ nakon tri dana ipak je dao svoj blagoslov kćeri zajedno s naputkom da bude dobra i vjerna žena kojoj je muževa volja iznad svega,⁹² što je bilo uobičajeno za ono doba. Johanna je o muževu pristanku obavijestila Fridrika i napokon se, 10. siječnja 1744., obitelj uputila u Berlin u posjet pruskom kralju.⁹³

Na večeri s Fridrikom II., četrnaestogodišnja Sophia je, za razliku od svojeg oca i majke, sjedila za kraljevim stolom i to odmah kraj njega. Razgovarali su i toliko ga je oduševila da je pisao carici Elizabeti sljedeće: „Mala princeza od Zerbsta spaja u sebi veselost i spontanost prirodne za svoju dob s inteligencijom i dovitljivošću iznenađujućim za nekog toliko mladog.“⁹⁴ Ovo je svakako bilo napisano u skladu s Fridrikovim nastojanjima da iskoristi Sophiju kao svog političkog pijuna, ali možda je on ipak slutio da će mu ona jednog dana stati uz bok. Inače, ovo je bio njihov prvi i jedini susret, no činjenica je da će oboje jednoga dana krojiti sudbinu Europe i dobiti naslov „Velikog“, odnosno „Velike“.⁹⁵ Oboje će postati poznati po svojoj ogromnoj ambiciji koja ih je tjerala naprijed i po svom prosvijećenom apsolutizmu, no Sophiju, odnosno Katarinu II. Veliku, povijest će ipak, u nekim aspektima, drukčije suditi jer je bila žena, i to žena ispred svojeg doba, posebno kad je riječ o njezinom privatnom životu, dok je Fridrik II. Veliki bio muškarac, pa će ga se više suditi prema njegovim profesionalnim djelima i državničkoj karijeri, nego po njegovom privatnom životu. Svi znamo da je to tako jer su povijest donedavno pisali muškarci, međutim, to se u novije vrijeme počinje mijenjati, zato će, kako je već rečeno u Uvodu, u ovom radu naglasak biti na svim aspektima djelovanja ove iznimne žene.

U svjetlu toga, može se odmah primijeniti jedan od metodoloških postupaka uobičajen za povijest kao znanost, a to je, u ovom slučaju, tj. u opisu susreta Sophie i Fridrika, istovremeno metoda dokazivanja i metoda opovrgavanja. Naime, metoda dokazivanja je misaono-sadržajni postupak kojim se utvrđuje istinitost pojedinih spoznaja, stavova ili teorija, a metoda opovrgavanja je suprotan postupak kojim se, umjesto dokazivanja teze, ona odbacuje i pobija. U ovom slučaju je riječ o posrednom ili indirektnom opovrgavanju koje se sastoji u

⁹⁰ Ibid., str. 17.

⁹¹ Ibid.

⁹² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 17. – 18.

⁹³ Ibid., str. 18. – 19.

⁹⁴ Ibid., str. 23.

⁹⁵ Ibid.

dokazu netočnosti teze posrednim putem.⁹⁶ Konkretno, ovaj primjer bi trebao poslužiti kao dokaz da je Sophijina, kasnije Katarinina, karizma proizlazila ne iz njezinog ženskog šarma i ljepote, nego iz njezinih genijalnih sposobnosti i raznovrsnih talenata, u ovom slučaju iz njezine iznimne inteligencije i dovitljivosti koje je posjedovala već u tinejdžerskoj dobi.

No, da se vratimo na priču. Naime, Fridrik je, suprotno Elizabetinim već spomenutim očekivanjima, htio da Johanna, a ne njezin muž, bude pruska špijunka u Rusiji. Prepoznao je njezinu hladnokrvnu ambiciju i sposobnost da stavi odanost svojoj domovini ispred kćerine sudbine i sreće, što Christian August, kao predani otac, nikad ne bi učinio. Tako je Fridrik objasnio Johanni sve o Bestuževu-Rjuminu, zakletom neprijatelju Prusije koji bi učinio sve da potkopa svaku šansu da Sophia postane ruska velika kneginja. Htio je ne samo da Johanna djeluje protiv Bestuževa-Rjumina, nego i da svojim potencijalnim utjecajem na Elizabetu približi Prusiju Rusiji kao prijateljsku zemlju⁹⁷ jer, kao što je već rečeno, nipošto mu nije odgovarao potencijalni rat s Rusijom. Johanna je, uvidjevši svoju novu važnu ulogu, pristala na sve ovo te zaboravila na svu svoju prijašnje iskazivanu privrženost i odanost Elizabeti.⁹⁸

Tako su 16. siječnja 1744. Sophia i njezini roditelji s malenom svitom napustili Berlin, međutim, po dogovoru, njezin otac se uskoro pozdravio i rastao s njima. To je bio zadnji put da ga je Sophia vidjela.⁹⁹ Nakon teškog putovanja, Sophia i njezina majka su 6. veljače 1744. stigle u Rigu ušavši tako na prostor Ruskog Carstva gdje su ih i službeno dočekali vojnici i dužnosnici. Iz Rige su 9. veljače po gregorijanskom, a 29. siječnja 1744. po julijanskom kalendaru, po kojemu će se odsada pa nadalje ravnati i ovaj rad, krenule za Sankt Peterburg kamo su i stigle u podne 3. veljače, naravno, uz veliku dobrodošlicu. Ondje su Johannu ponovno upozorili protiv Bestuževa-Rjumina, i to pruski veleposlanik barun Mardefeld i markiz de la Chétardie, francuski ministar, i savjetovali joj da surađuje s već spomenutim Brümmerom i s caričinim čovjekom od povjerenja Lestocqom.¹⁰⁰

Potom su 9. veljače stigle u moskovsku palaču Golovin gdje su ih konačno srdačno dočekali carica Elizabeta i veliki knez Petar Fjodorovič. Sophia i Petar su se ubrzo sprijateljili jer su imali mnogo toga zajedničkog, npr. oboje su se morali brzo prilagoditi novoj i nepoznatoj

⁹⁶ J. Dročić, „Metode povijesne znanosti – Diplomski rad“, Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, 2013, str. 38. – 39.

⁹⁷ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 23. – 24.

⁹⁸ Ibid., str. 24.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1989, str. 24.

sredini, oboje su bili pod pritiskom autoritarne majke, odnosno tete i, što je najvažnije, oboma im je nedostajalo istinsko roditeljsko vodstvo i emocionalna potpora.¹⁰¹

Međutim, Sophia se uskoro ozbiljno razboljela od upale pluća, koja ju je u narednim tjednima prikovala za krevet, ali, ponajviše zahvaljujući svojoj snažnoj građi, uspješno se oporavila. Počela je i učiti ruski jezik te pravoslavni vjeronauk kako bi se mogla uskoro preobratiti na pravoslavlje i udati, ali podučavali su je i plesu te pravilnom držanju i kretanju.¹⁰² U međuvremenu, carica je pisala njezinom ocu da da svoj službeni pristanak za Sophijino preobraćenje i zaruke. Kada je njegov blagoslov stigao 12. lipnja, veliki knez Petar se jako razveselio, a Elizabeta je zakazala gore navedene ceremonije za 28. i 29. lipnja 1744.¹⁰³

Međutim, treba napomenuti da je, dok se željno iščekivao blagoslov Sophijina oca, njezina majka Johanna umalo sve upropastila svojim spletkama protiv Bestuževa-Rjulina u korist Francuske i Prusije. Razotkrio ju je upravo sam Bestužev-Rjumin, pa je tako 6. lipnja 1744. markiz de la Chétardie prognan iz Rusije, a istom je sudbinom carica zaprijetila i Johanni. Usto, 13. lipnja Elizabeta je promaknula Bestuževa-Rjulina u velikog kancelara te potpisala sporazum sa Saskom koji je ojačao austro-ruski savez, prešutno uperen protiv Prusije, čime je položaj pruskog veleposlanika postao neodrživ. Međutim, ništa se od ovoga, čak ni činjenica što joj je majka bila optužena za špijunažu u korist stranih sila, prvenstveno kao pruska agentica, nije osobno odrazilo na Sophiju.¹⁰⁴ Carica je vjerojatno smatrala da nipošto ne smije ugroziti opstanak svoje loze, tj. dovesti Rusko Carstvo u položaj da ostane bez toliko željenog muškog nasljednika, naravno, sina Sophie i Petra Fjodoroviča.

Tako se 28. lipnja 1744. u kapelici palače Golovin pred nadbiskupom od Novgoroda Sophia preobrati na pravoslavlje, a Elizabeta joj je izabrala i novo, rusko ime Ekaterina Aleksejevna, u čast svoje majke, carice Katarine I. Idući dan, u katedrali Uzašašća u Kremlju, moskovskom duhovnom i vlastodržačkom centru, održale su se javne zaruke mladog para Petra Fjodoroviča i Ekaterine Aleksejevne. Time je princeza Sophia Augusta Fredericka od Anhalt-Zerbsta prestala postojati i rodilo se Njezino Carsko Visočanstvo velika kneginja Katarina od Rusije.¹⁰⁵

Treba napomenuti i da je Johanna predložila da se Katarina, osim velike kneginje, imenuje i prestolonasljednicom, što je bilo odrješito odbijeno. Smatra se da je Johanna time

¹⁰¹ Ibid., str. 25. – 26.

¹⁰² Ibid., str. 26. – 27.

¹⁰³ Ibid., str. 27. – 28.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 28.

htjela formalno osigurati svojoj kćeri pravo na prijestolje kako to ne bi inače ovisilo o činjenici da je Katarina prvo morala zadobiti Elizabetino povjerenje i poštovanje, neovisno o velikom knezu Petru, koji formalno jest bio prestolonasljednik, ali problem je predstavljala njegova boležljivost i krhko zdravlje.¹⁰⁶

Dok su pripreme za vjenčanje bile u punom jeku, Katarinu je zbunjivalo i zabrinjavalo ponašanje njezinog zaručnika koji ju je izbjegavao i radije se igrao lutkama ili vojničkih igara. Iako mu je iznutra zamjerala nedostatak uzbuđenosti pred skoro vjenčanje te pažnje prema njoj, izvana je udovoljavala njegovim djetinjastim hirovima, pa su se tako zajedno igrali vojničkih igara. I ne samo to, nego je Katarina počela učiti i jahati te poslije loviti. Sve je ovo imalo svoju političku svrhu, posebno u smislu navikavanja na ruske, ali i Elizabetine običaje,¹⁰⁷ te, što je još važnije, u smislu buđenja ratničkog duha buduće carice i osvajačice.

Katarina i Petar vjenčali su se u petak, 21. kolovoza 1745. u Sankt Peterburgu, u crkvi Naše Gospe od Kazana. Obred je predvodio Simeon Todorski, sada biskup Pskova, koji ih je oboje podučavao ruskom pravoslavnom vjeronauku. Iako je svadba uspješno i veoma raskošno održana u Zimskoj palači, ništa se nije dogodilo njihove prve bračne noći.¹⁰⁸

Međutim, posljedica njihovog vjenčanja bila je odlazak Katarinine majke Johanne iz Sankt Peterburga 28. rujna 1745. Elizabeta je usto zatražila od nje da, kada bude prolazila kroz Berlin, kaže kralju Fridriku da povuče svog veleposlanika Mardefelda, što je ovaj nevoljko i učinio godinu dana poslije. Daljnja neprijateljstva i otuđenje između dviju država su naškodila Katarininu položaju u Rusiji, pa se smjela dopisivati s rodbinom samo preko Kolegija vanjskih poslova kojeg je vodio već dobro poznati prusofob Bestužev-Rjumin.¹⁰⁹

U svjetlu toga, treba napomenuti i da je, što su duže živjeli u Rusiji bez rođenja sina i nasljednika, to Petrov i Katarinin položaj ondje bio klimaviji. Naime, Elizabeta je lako mogla ostvariti svoju prijetnju i razbaštiniti Petra, odnosno lišiti ga prava na prijestolje, što bi sigurno pogoršalo i Katarinin položaj,¹¹⁰ dapače, izgubila bi svoju primarnu funkciju i ulogu na dvoru, onu potencijalne majke budućeg ruskog cara za kojeg se očekivalo da bi trebao biti bolji i sposobniji za vladanje od svog potencijalnog oca, velikog kneza Petra Fjodoroviča. Ovo nije bila puka špekulacija budući da se Elizabetino zdravstveno stanje počelo naglo pogoršavati zimi 1748./1749. u Moskvi, gdje je trpjela ozbiljne napadaje zatvora. Iako se njezino stanje nastojalo

¹⁰⁶ Ibid., str. 28. – 29.

¹⁰⁷ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 32.

¹⁰⁸ Ibid., str. 33.

¹⁰⁹ Ibid., str. 33. – 34.

¹¹⁰ Ibid., str. 41.

zadržati u tajnosti, Petar i Katarina su saznali za sve to, ponajviše zahvaljujući Katarininov dovitljivosti i izvorima na dvoru. Katarina je čak planirala njihov bijeg s dvora te uvjeravala Petra da će njihov prijatelj Zahar Černišev i ostalih nekoliko časnika carske straže podržati njihovo pravo na prijestolje. Međutim, Elizabeta se uskoro oporavila, pa je sve ostalo po starom. No, treba napomenuti da je ovo već bio veliki test Katarinine političke zrelosti i sposobnosti,¹¹¹ ali s druge strane i pokazatelj nesposobnosti i ovisnosti njezinog muža o njoj.

Ove Petrove mane došle su još više do izražaja kada se, povjerivši se Katarini, jedva snašao 1749. u slučaju urote Joasafa Baturina koji je, uz pomoć nekoliko lovaca, prišao Petru u šumi u okolici Moskve, kleknuo pred njega i zakleo se na odanost isključivo njemu. Naime, Baturin je bio poručnik stacioniran u Moskvi i ogrezao u dugovima te je htio, kako je poslije priznao dok ga je mučio zloglasni Tajni kancelarat u moskovskom predgrađu Preobraženskoje, izvršiti državni udar kojim bi doveo Petra Fjodoroviča na vlast na način da, uz pomoć svojih pristaša, ubije Elizabetu i njezina favorita (zapravo muža budući da su se vjenčali u tajnosti)¹¹² Alekseja Razumovskog, spali palaču Golovin u cilju odvratanja pozornosti te u međuvremenu okupi 50 000 vojnika i tkalačkih radnika koji su trebali pružiti potporu velikom knezu Petru Fjodoroviču. Očekivali su da će Petar, po dolasku na vlast, očistiti vladu od korumpiranih dužnosnika i uvesti konzervativnu, nacionalističku i striktno religioznu politiku. Baturinovi glavni suurotnici su bili tjelesno kažnjeni i protjerani dok je on sam bio utamničen u tvrđavi Schlüsselburg, gdje je ostao za vrijeme Petrove kratkotrajne carske vlasti i neko vrijeme za Katarinine vladavine. Katarina ga je, zbog opasnosti koju je predstavljao za njezin režim i vlast, poslije deportirala u Sibir gdje je sudjelovao u svojoj posljednjoj uroti,¹¹³ o čemu će više riječi biti u potpoglavlju 4.4.

Katarina je iz Baturinove urote izvukla nekoliko veoma važnih pouka. Prva je bila ta da je Elizabetin položaj veoma nesiguran s obzirom na to da je i ona sama došla na vlast državnim udarom, a nezadovoljni vojnici bi lako mogli postaviti na prijestolje nekog drugog. Druga je bila ta da je Petar uživao potporu nekih protuvladinih krugova, ali nije ju poticao niti je znao kako ju iskoristiti. Treća pouka se sastojala u činjenici da je Petar nesposoban i nesnalažljiv u trenucima krize, ali da ima velike apetite za moći. Međutim, imala ih je i Katarina koja se polako i neprimjetno, ali sigurno pripremala da zavlada Ruskim Carstvom s Petrom ili bez njega.¹¹⁴

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid., str. 29.

¹¹³ Ibid., str. 41. – 42.

¹¹⁴ Ibid., str. 42.

Međutim, kao što je već rečeno, Katarina je morala ispuniti jedan preduvjet da uopće ostane na dvoru, a to je bilo rođenje nasljednika, što se pokazalo iznimno teškim zadatkom. Naime, Petar je bio više zainteresiran za svoje vojne i ostale djetinjaste igre te za društvo svojih slugu nego za svoju vlastitu ženu i provođenje vremena nasamo s njom.¹¹⁵ Njihovo zasebno kućanstvo, poznato kao Mladi dvor,¹¹⁶ očito nije funkcioniralo kako treba. Stoga, ako Petar Fjodorovič nije mogao ili nije htio podariti muškog nasljednika Katarini, državni dinastički poslovi, tj. pritisak carice Elizabete zahtijevao je da netko drugi to učini.¹¹⁷ Katarinin šarm uskoro je privukao dvojicu dvorjana aristokratskog podrijetla u službi Mladog dvora, Lava Nariškina i Sergeja Saltikova. Prvi ju je oduševio svojim smislom za humor i dovrtljivošću, ali, po svemu sudeći, ipak je podlegla šarmu zgodnog Saltikova. Katarinina sjećanja nude dvojake mogućnosti, one romantične u kojima je njegova strastvenost prevladala nad njezinom nevoljkošću, te one proračunate u kojima su ona i Petar na Elizabetin nagovor izabrali Saltikova. Bilo kako bilo, Katarina je zatrudnjela, ali imala je dva spontana pobačaja.¹¹⁸ Čini se da je u obje trudnoće 'kumovao' Saltikov budući da je, nakon drugog spontanog pobačaja, tražila da je on ponovno posjećuje i izrazila zabrinutost zbog Petrove ljubomore na Saltikova.¹¹⁹ Do veljače 1754. zatrudnjela je po treći put¹²⁰ i to, s obzirom na sve gore navedeno, vjerojatno opet sa Saltikovom.

Ovaj put je bilo poduzeto sve što je bilo moguće da se sačuva trudnoća, pa je Katarina 20. rujna 1754., nakon teškog porođaja, rodila sina. Carica Elizabeta je odmah preuzela brigu nad djetetom i dala mu ime Pavao, dok je Katarini rijetko dopuštala da ga viđa.¹²¹ Ovaj Elizabetin potez vjerojatno je služio tomu da malog prestolonasljednika makne od utjecaja njegovih roditelja, tj. njegovog zakonitog oca Petra Fjodoroviča koji je sa svim svojim manama mogao jedino negativno utjecati na budućeg cara, te njegove majke, čiju je promućurnost, talentiranost i sposobnost već počela percipirati kao potencijalnu prijetnju svom vlastitom položaju carice.

Pavlov *biološki* otac bio je najvjerojatnije Sergej Saltikov. S druge strane, neki su smatrali da Pavao po izgledu i osobnosti više nalikuje Petru Fjodoroviču, dok su drugi navodili činjenicu da je Saltikov imao veoma ružnog brata, čiji su se geni mogli ispoljiti u Pavlovu

¹¹⁵ Ibid., str. 34.

¹¹⁶ Ibid., str. 35.

¹¹⁷ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 43.

¹¹⁸ Ibid., str. 44. – 45.

¹¹⁹ Ibid., str. 45.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 45. – 46.

slučaju, a treći su smatrali da, ako je Pavlov biološki otac doista bio Petar, treba uzeti u obzir činjenicu da su on i Katarina bili rođaci.¹²²

U međuvremenu, godina 1754. označila je veliku prekretnicu u Katarininu životu budući da je ispunila svoju 'svrhu' rodivši zdravog muškog nasljednika ruskog prijestolja. Pošto se ništa više nije očekivalo od nje, a nadzor nad njom je uvelike prestao, imala je mnogo više slobode što se tiče kretanja, druženja i dopisivanja. Međutim, ono što je bilo najvažnije, mogla je slobodno odlučivati što će u budućnosti činiti sa svojim životom. Tako se nastavila obrazovati intenzivno čitajući, ponajviše djela prosvjetiteljskih filozofa te historiografska djela, ali i započela svoje političko djelovanje povremeno savjetujući svog muža o poslovima u vezi Holsteina, njegove rodne pokrajine.¹²³ Također, sprijateljila se s novim engleskim poslanikom, Sir Charlesom Hanburyjem-Williamsom¹²⁴ koji je postao njezina osoba od povjerenja i dobar prijatelj i savjetnik koji ju je zapravo podučio svim finesama dvorske i međunarodne politike.¹²⁵

U međuvremenu, stupila je u ljubavnu vezu s grofom Stanislavom Augustom Poniatowskim, poljskim aristokratom u pratnji Hanburyja-Williamsa,¹²⁶ koji je, sudeći prema njegovim posjetima Katarini otprilike u vrijeme početka njezine trudnoće u proljeće 1757. pa nadalje,¹²⁷ najvjerojatnije otac njezine kćeri Ane Petrovne rođene 9. prosinca 1757.¹²⁸ Nažalost, mala princeza iznenada je preminula 8. ožujka 1759., a pokopana je 15. ožujka u manastiru Aleksandra Nevskog. Ovaj tužni događaj je zbližio Katarinu i suosjećajnu Elizabetu.¹²⁹

Međutim, i međunarodna situacija je postajala sve kompliciranija kada je Fridrik II. Veliki 1756. napao Sasku, započevši time tzv. Sedmogodišnji rat (1756. – 1763.),¹³⁰ u koji se Rusija, u savezu s Austrijom i Francuskom, uključila 1757. upadom ruskih trupa u Istočnu Prusiju. Fridrik se nadao Elizabetinoj skorij smrti i Petrovu dolasku na prijestolje, što je, s obzirom na to da je Fridrik bio Petrov životni uzor i osobni heroj, trebalo maknuti Rusiju iz rata.¹³¹

¹²² Ibid., str. 46.

¹²³ Ibid., str. 46. – 47.

¹²⁴ Ibid., str. 47.

¹²⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 49.

¹²⁶ Ibid., str. 47.

¹²⁷ Ibid., str. 51.

¹²⁸ Ibid., str. 53.

¹²⁹ Ibid., str. 54.

¹³⁰ S. Bekavac, R. Skenderović, *Povijest 3 – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb, Alfa, 2009, str. 31.

¹³¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 50.

Kada je carica Elizabeta umrla 25. prosinca 1761. po julijanskom,¹³² tj. 5. siječnja 1762. po gregorijanskom kalendaru,¹³³ Katarina je bila otprilike u 6. mjesecu trudnoće¹³⁴ s novim ljubavnikom, Grigorijem Orlovom, koji je bio poručnik carske straže i lojalan ruski vojnik triput ranjen u jednoj od najkrvavijih bitaka s Prusima, onoj kod Zorndorfa. Bio je sin provincijskog guvernera te najzgodniji i najpopularniji od petorice braće koji su ubrzo postali utjecajni, ponajviše u krugovima četiri elitne pukovnije carske straže, zahvaljujući njegovim vojnim zaslugama, ali i energičnosti i snalažljivosti njegovog brata Alekseja. Braća Orlov će Katarini pružiti potrebnu potporu za njezine daljnje planove, tj. za njezin državni udar.¹³⁵ Što se tiče njezine trudnoće, u tajnosti je 11. travnja 1762. rodila sina Alekseja Grigorjeviča Bobrinskoja kojeg su dvorjani isto tako potajno odnijeli s carskog dvora.¹³⁶

Širokoj potpori koju je Katarina uživala prije, tijekom i nakon svog državnog udara zasigurno je doprinijela činjenica da se, u jeku rata s Prusijom, njezin muž Petar ne samo otvoreno smiješio uspjesima Prusa i mrgodio zbog njihovih poraza, nego je čak i prenosio Fridriku vijesti o kretanjima ruskih trupa te javno rekao grofu Schwerinu, Fridrikovu pomoćniku zarobljenom u bitci kod Zorndorfa i dovedenom u Sankt Peterburg, da „kad bi on [Petar] bio car, on [Schwerin] ne bi bio ratni zarobljenik.“¹³⁷ Ovo je faktično bila, a i zasigurno je bilo doživljeno i u ruskim vojnim krugovima, i među političarima, i u širokim narodnim masama, kao prava veleizdaja.

Međutim, nitko se još nije usudio opstruirati Petrov uspon na tron, pa je, isti dan kad je carica Elizabeta umrla, proglašen carem Petrom III. bez ikakvog službenog spomena ni svoje žene Katarine ni svog sina Pavla. Naime, činjenica da je uspio postati car bila je rezultat Katarinine političke zrelosti jer je, nakon sedamnaest godina u Rusiji, vrlo dobro naučila značenje riječi 'razboritost' i 'strpljivost'.¹³⁸

¹³² Ibid., str. 57.

¹³³ Encyclopedia Britannica. *Elizabeth*. <https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-empress-of-Russia> Pristupljeno: 24. 6. 2020.

¹³⁴ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 57.

¹³⁵ Ibid., str. 56.

¹³⁶ Ibid., str. 60.

¹³⁷ Ibid., str. 55.

¹³⁸ Ibid., str. 57.

3.3. Državni udar i dolazak na carski tron

Prije nego što se krene u opisivanje Katarininog državnog udara i krunidbe, treba se ukratko osvrnuti i na kratkotrajnu vladavinu njezinog muža, cara Petra III., punu gafova koji su izravno omogućili Katarinin dolazak na vlast. Naime, dok je Katarina revno bdjela, klečala i molila ispred odra pokojne carice Elizabete u katedrali Kazan, ruski narod koji je također došao ondje odati počast pokojnoj carici, u ovim teškim trenucima doživljavao je Katarinu kao pravu Ruskinju i odanu rusku domoljupku. „Osvojila je srca svih Rusa“ i svi su *nju* doživljavali kao pravu Elizabetinu nasljednicu.¹³⁹

Međutim, Petrovo ponašanje prema uspomeni na svoju pokojnu tetu, ženu koja ga je dovela na ruski tron, bilo je dijametralno suprotno. Osjećajući se kao da je izišao iz dugogodišnjeg zatvora i ponesen novostečenom slobodom, odbio je pokoriti se ruskim pravoslavnim pogrebnim običajima, pa tako nije htio ni bdjeti ni klečati pokraj otvorenog lijesa. U nekoliko prilika kada se i pojavio u katedrali, nemirno je koračao, glasno govorio, zbijao šale, smijao se, pokazivao prstom, te čak i plazio jezik svećenicima. Čak je napravio i svojevrsnu grotesknu izrugivačku predstavu dok je sudjelovao u pogrebnoj povorci, što je duboko šokiralo sve prisutne.¹⁴⁰ Ovakvo ponašanje novog cara imalo je sve ne samo povoljne implikacije kod svekolikog naroda na njegovu sposobnost da upravlja golemim Carstvom kako treba.

U narednim tjednima svoje vladavine, amnestirao je neke prognane dužnosnike, uglavnom one njemačkog porijekla, te dopustio da vlast zadrže oni koji su mu odgovarali. Tako je kancelar ostao Mihail Voroncov,¹⁴¹ otac njegove ljubavnice, Elizavete Voroncove,¹⁴² koju je namjeravao oženiti nakon što se riješi Katarine i razbaštini njihovog sina velikog kneza Pavla Petroviča.¹⁴³ Htio je i udovoljiti narodu na način da je 17. siječnja 1762. smanjio vladin porez na sol, a plemstvu na način da ih je 18. veljače iste godine oslobodio obvezne državne službe, baštine vremena njegovog djeda Petra I. Velikog koji ju je uveo da bi osigurao istodobno redovitu i snažnu vojsku te čvrstu i učinkovitu birokraciju i administraciju. Nastavio je s ulagivačkim reformama 21. veljače kada je ukinuo zloglasni Tajni kancelarat zadužen za one optužene za veleizdaju ili urotu protiv vlasti bilo koje vrste. U isto vrijeme, dopustio je tzv. Raskoljnikima ili Starovjercima, koji su se usprotivili reformama Ruske pravoslavne crkve u

¹³⁹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 241.

¹⁴⁰ Ibid., str. 241. – 242.

¹⁴¹ Ibid., str. 242.

¹⁴² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 48.

¹⁴³ Ibid., str. 3.

17. stoljeću,¹⁴⁴ da se sigurno vrate u Rusiju i nastave prakticirati svoje staro bogoštovlje. Čak je posjetio i tvrđavu Schlüsselburg u kojoj je već 18 godina bio zatvoren zakoniti car Ivan VI. Našao ga je u potpuno rastrojenom stanju te mu poklonio srebrni kućni ogrtač i naredio da mu se, u dvorištu tvrđave, sagradi kuća u kojoj bi imao više zraka i više prostora.¹⁴⁵

Međutim, napravio je prvu fatalnu pogrešku kada se zamjerio Ruskoj pravoslavnoj crkvi. Naime, pošto je kao car bio njezin vrhovni poglavar, odlučio ju je preoblikovati prema luteranskom modelu budući da je luteranstvo bila njegova prvotna vjera. Štoviše, Fridrik II. Veliki, njegov životni uzor, se, iako pruski luteran, podrugivao svećenicima i vjeri, pa je tako odlučio i on. Tako je 16. veljače 1762. izdao dekret kojim je sekularizirao svu crkvenu imovinu, stavivši je u ruke novog državnog odjela, a crkveni velikodostojnici su trebali postati službenici na državnoj plaći. Kad su oni počeli protestirati protiv toga, Petar je naredio da se sve ikone, osim onih koje su prikazivale Isusa Krista, uklone iz crkava te da svećenici obriju brade i prestanu nositi tradicionalne halje duge do poda, a umjesto njih su trebali nositi crne svećeničke odore po uzoru na protestantske pastore. Također je, tog Uskrsa, zabranio procesije i rekao nadbiskupu od Novgoroda da planira utemeljiti protestantsku kapelicu u novoj Zimskoj palači. Na nadbiskupove proteste, izvrijeđao ga je i objavio da „vjera dovoljno dobra kralju Prusije [luteranstvo] mora biti dovoljno dobra i Rusiji.“¹⁴⁶

Druga i treća fatalna pogreška, one koje su bile kap koja je prelila čašu, bile su potpisivanje tajnog bezuvjetnog mira u korist Prusije, te umalo započeti rat njegove iscrpljene domovine Rusije s Danskom. Naime, u trenutku Elizabetine smrti i proglašenja Petra carem, Prusija je bila doslovno bačena na koljena, Berlin je bio u ruševinama, a Fridrik II. Veliki je sličio „dementnom strašilu.“¹⁴⁷ No, sreća mu se naglo osmjehnula dolaskom prusofila Petra na ruski tron.¹⁴⁸ U ovom radu već je prije spomenuto ne samo Petrovo koketiranje s Prusijom u vrijeme krvavog Sedmogodišnjeg rata, nego i njegova faktična veleizdaja Rusije odavanjem vojnih tajni Fridriku.¹⁴⁹ No, tri dana nakon što je proglašen carem, otišao je korak dalje naredivši prekid vatre te povlačenje ruskih trupa.¹⁵⁰ Potom je, u želji da ga zadovolji, vratio Fridriku sav teritorij koji je Rusija otela Prusiji tijekom godina krvavog ratovanja te sklopio s njim 'vječni' savez potpisavši 24. travnja 1762. tajni ugovor s Fridrikovim poslanikom Goltzom

¹⁴⁴ Encyclopedia Britannica. *Old Believer*. <https://www.britannica.com/topic/Old-Believers> Pristupljeno: 25. 6. 2020.

¹⁴⁵ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 242. – 243.

¹⁴⁶ Ibid., str. 244. – 245.

¹⁴⁷ Ibid., str. 246.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Vidi str. 23. ovog rada.

¹⁵⁰ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 246. – 247.

u Sankt Peterburgu. Ni s kim se, pa ni s kancelarom Voroncovom, nije savjetovao prije toga.¹⁵¹ Štoviše, šest dana nakon toga, javnim je banketom proslavio ovaj za Rusiju ponižavajući mirovni ugovor, nazdravljajući Fridriku i njegovim vojnicima te vrijeđajući Austriju, dok žrtvu svojih vlastitih, ruskih vojnika nije niti spomenuo.¹⁵² Uskoro je prekinuo savez i s Austrijom i Francuskom.¹⁵³ Usto je, kako je već rečeno, htio zaratiti s Danskom oko Schleswiga te se osobno dokazati na bojnopolju. Tako je okupio rusku vojsku od 40 000 veterana u Pomeraniji te im naredio da ne čekaju njegov dolazak i da krenu na Dansku. No, Danci su ga preduhitрили i dočekali Ruse u Mecklenburgu. Međutim, Rusi su se iznenada povukli, a razlog ovomu bilo je Petrovo svrgnuće od strane Katarine i njezinih pristaša.¹⁵⁴

Katarininom usponu su, osim Petrovih kobnih pogreški, pridonijeli i incidenti koje je on namjerno inscenirao samo da bi ju javno ponizio. Tako ju je natjerao da na njegov 34. rođendan, 21. veljače 1762., pričvrsti vrpce Reda sv. Katarine Elizaveti Voroncovej, njegovoj ljubavnici, što je inače bila čast rezervirana samo za carice i velike kneginje.¹⁵⁵ Drugom prilikom ju je na već spomenutom državnom banketu u čast mira s Prusijom, kad je ona odbila nazdraviti zdravlju carske obitelji, koja je sada, s Petrovog gledišta, uključivala i njegove i njezine rođake, dvojicu prinčeva od Holsteina (jedan od njih je bio i Georg Ludwig, njezin već spomenuti poremećeni ujak i novi zapovjednik ruske vojske¹⁵⁶), nazvao uvredljivom riječju „*Dura!*“, što na ruskom znači „*budala*“. Ona se potom rasplakala,¹⁵⁷ ali ipak se nije dala pokolebati jer je vrlo dobro znala da i ovaj gaf njezina muža, skupa sa svim ostalim, samo ide njoj u prilog.

Petar je sigurno bio svjestan toga, stoga je, te iste noći, naredio da se Katarinu uhiti i zatoči u tvrđavu Schlösselburg, od čega ga je Georg Ludwig ipak uspio odgovoriti, rekavši mu da bi to izazvalo opću pobunu u vojsci. Katarini je ovo bilo upozorenje da se završni čin približava budući da je njezina popularnost rapidno rasla, kao i njezin osobni, ali i prijezir cijelog naroda prema njezinom mužu. Ona je bila majka nasljednika prijestolja, a njezina inteligencija, sposobnost, hrabrost i domoljublje bili su naširoko poznati.¹⁵⁸

Naoružavši se već prethodno spomenutim strpljenjem i ne djelujući impulzivno, nepuna tri mjeseca poslije, 28. lipnja 1762., Katarina se nalazila u palači Mon Plaisir u Peterhofu, 29 km od Sankt Peterburga. To jutro ju je posjetio Aleksej Orlov, brat njezinog ljubavnika

¹⁵¹ Ibid., str. 248.

¹⁵² Ibid., str. 248. – 249.

¹⁵³ Ibid., str. 249. – 250.

¹⁵⁴ Ibid., str. 250. – 251.

¹⁵⁵ Ibid., str. 252.

¹⁵⁶ Ibid., str. 254.

¹⁵⁷ Ibid., str. 253.

¹⁵⁸ Ibid., str. 254.

Grigorija Orlova i jedan od njezinih glavnih podupiratelja, s vijestima da je „sve spremno da ju se proglasi caricom.“¹⁵⁹ Rekao joj je i da je jedan od urotnika, satnik Pasek, uhićen, što znači da svi moraju djelovati odmah, prije nego car čuje za to na svom imanju u Oranienbaumu. Katarina i Aleksej Orlov su potom odmah krenuli za Sankt Peterburg.¹⁶⁰

Treba naglasiti da su iza Katarine stajale tri 'frakcije' koje su je podupirale iz različitih razloga, a vodili su ih braća Orlov, učitelj njezinog sina Pavla Nikita Panjin, te princeza Daškova, sestra Elizabete Voroncove koja se nije slagala s činjenicom što je ova bila Petrova ljubavnica niti s Petrovom politikom. Katarina je s druge strane imala svoje vlastite razloge za uspon na vlast i trudila se da, od ove tri 'frakcije', svaka uglavnom bude nesvjesna napora i nastojanja druge dvije. Naravno, ulogu vrhovne koordinatorice zadržala je za sebe.¹⁶¹ Katarinu je u njezinim nastojanjima vodio ne samo strah za vlastiti opstanak i život, nego i njezina ogromna ambicija koja je polako tinjala ne samo posljednjih 18 godina u Rusiji, već zapravo cijeli njezin život. Naime, uvijek je bila u nečijoj sjeni, prvo boležljivog brata, potom majke, pa carice Elizabete, te na kraju svog muža, no sada je, u njezinoj 33. godini života, kada je bila u naponu mladosti i snage, napokon došlo njezino vrijeme, vrijeme da ona sama zabljese u punom sjaju.

Međutim, na putu u Sankt Peterburg, podršku joj je najprije pružila ruska vojska, najprije carska straža, tj. njezine tri elitne pukovnije: Izmajlovski, Semjonovski i Preobraženski. Njima se uskoro počela pridruživati i sve brojnija masa naroda, pa je tako Katarina uskoro ušla u crkvu Naše Gospe od Kazana gdje su je pozdravili i svećenici s ikonama i molitvama za dug život „autokratorice Katarine II.“ te njezinog nasljednika carevića Pavla Petroviča. Gomila se tada, s Katarinom u kočiji, počela kretati prema Zimskoj palači. Ispred Palače, pukovnije regularne ruske vojske držale su stražu te su odmah položile zakletvu odanosti Katarini koju je pročitao Venjamin, nadbiskup Sankt Peterburga. Unutar Palače, svi su, uključujući mnoge visoke dvorske, vojne i crkvene dostojanstvenike, položili istu zakletvu novoj carici. Nekoliko sati Palača je bila otvorena svima koji su je željeli vidjeti, a potom je Katarina razdraganoj gomili s balkona pokazala svoga sina kojeg je doveo Nikita Panjin.¹⁶² Naime, podrška koju joj je prvo pružila ruska vojska nije bila nimalo slučajna budući da ih je Petar III. potpuno ogorčio pokazavši potpuno nepoštovanje prema njihovoj žrtvi u Sedmogodišnjem ratu, tj. potpisavši ponižavajući mir u kojem je sve osvojene teritorije vratio Prusiji, što je, skupa sa svim što je

¹⁵⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 3.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid., str. 5.

¹⁶² Ibid., str. 7. – 8.

činio tijekom rata da opstruira i potkopa njihovo djelovanje, nazdravljanjem Fridriku i njegovoj vojsci pri proslavi potpisivanja mira, postavljanjem Georga Ludwiga, stranca bez vojnog iskustva, na mjesto zapovjednika vojske i željom da raspusti Rusku carsku gardu,¹⁶³ te slanjem 40 000 veterana u nepotrebni i neželjeni rat s Danskom, doživljeno kao prava veleizdaja vojske te njihovog naroda i domovine. Naravno, iz istog razloga je i svekoliki ruski narod stao uz Katarinu, što je bilo potpomognuto i Petrovim potpunim nepoštovanjem uspomene na njihovu voljenu pokojnu caricu Elizabetu te njegovim pokušajima zamjene ruskog pravoslavlja, stoljetne ruske religije te, uz vojsku i vladarsku dinastiju, jednog od stupova ruskog društva i Carstva, njemačkim luteranizmom. Nadalje, i Ruska pravoslavna crkva je stala uz Katarinu poznajući njezino predano pravoslavlje i odanost njima, za razliku od Petra koji je ne samo pokazao potpuni prijezir prema njima želeći ih pretvoriti u luteranske svećenike, nego im je i izbacio ikone iz crkava, zabranio procesije, izvrijeđao nadbiskupa od Novgoroda koji ga je blagoslovio kad je postao car,¹⁶⁴ udario na njihove stoljetne tradicije natjeravši ih da briju brade i oblače se kao luteranski pastori, te, što je bilo najgore, sekularizirao im sve posjede, tj. stavio ih u ruke države, a njihove svećenike i velikodostojnike htio pretvoriti u obične državne službenike.

Tog jutra je izdala i manifest kojim je objavila svoje stupanje na prijestolje, ali nije spomenula sina Pavla,¹⁶⁵ kako ne bi ispalo da će ona biti samo regentica koja vlada u njegovo ime (tada je bio tek dječak koji još nije bio napunio niti osam godina), već prava i zakonita carica i autokratorica cijelog Ruskog Carstva.

Sada se još samo morala riješiti svog muža koji se nalazio u Oranienbaumu. Zato se, kako on ne bi pokušao pridobiti mornaricu na svoju stranu, pobrinula da i taj rod vojske prisegne njoj na odanost. Kasnije toga poslijepodneva, nakon što su stigli iz Peterhofa, na odanost su joj se zakleli i kancelar Mihail Voroncov, a potom i princ Nikita Trubeckoj i grof Aleksandar Šuvalov.¹⁶⁶

Što se tiče Petra, on je, neobaviješten o svemu, boravio u Oranienbaumu te je krenuo prema Peterhofu misleći da će ondje zateći Katarinu, ali ne našavši ju i čuvši što se događa,¹⁶⁷ otplovio je te noći prema otočnoj tvrđavi Kronstadt, odakle je pod prijetnjama otjeran te mu je usto naoružani brod onemogućio bijeg na otvoreno more, pa je otplovio u Oranienbaum.¹⁶⁸

¹⁶³ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 246.

¹⁶⁴ Ibid., str. 240.

¹⁶⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 8.

¹⁶⁶ Ibid., str. 9.

¹⁶⁷ Ibid., str. 10.

¹⁶⁸ Ibid., str. 11.

U međuvremenu, Katarina je, čuvši od svojih špijuna u Peterhofu da Petar još ništa nije poduzeo, povjerila Senatu „brigu za domovinu, narod i svojeg sina.“¹⁶⁹ Tada je, kao vrhovna zapovjednica svoje vojske, obučena u zelenu odoru pukovnice straže Preobraženski (inače, taj isti čin je bio uzeo i Petar Veliki), s isukanom sabljom u ruci, uzjahala bijelog konja Briljanta i krenula izazvati svog muža koji se, ironično, cijeli život volio igrati vojnika, a sada nije imao šanse protiv svoje vlastite prezrene žene. Pratila ju je princeza Daškova, također obučena u vojnu odoru straže Preobraženski, te visoki dužnosnici poput princa Trubeckoja, grofa Buturlina, grofa Razumovskog, princa Volkonskog, stožernog generala Villeboisa te grofa Šuvalova. Dok je Katarina osobno predvodila zaštitnicu, vodovi stražara su je srdačno pozdravljali kao novu caricu slijevajući se prema Peterhofu. Aleksej Orlov je predvodio prethodnicu sastavljenu od regularne konjice i husara na konjima koja je krenula nekoliko sati ranije, a slijedile su je artiljerijske jedinice.¹⁷⁰

U rano jutro 29. lipnja, Katarinine trupe nastavile su prema Peterhofu. Na putu onamo, Katarina je saznala da je Aleksej Orlov već zauzeo Peterhof i Oranienbaum bez otpora i krvoprolića. Ubrzo je Katarina sa svojim trupama stigla u Peterhof gdje je dočekan sa srdačnim povcima i počasnom topovskom paljbom. Petrov glasnik, general Izmajlov, ponudio joj je izručiti Petra, koji se još uvijek nalazio u Oranienbaumu,¹⁷¹ nakon što ovaj svojevolumeno potpiše službeni akt o abdikaciji. Dokument je bio sastavljen na mjestu i poslan natrag Petru koji ga je odmah potpisao.¹⁷²

Prethodnica predvođena Aleksejem Orlovom prva je, prije Katarine, došla u Peterhof i razoružala Petrove holštajnske vojnike. Saznavši sve o Petrovim prethodnim kretanjima, Aleksej Orlov je sa svojim vojnicima krenuo u Oranienbaum gdje je zatekao Petra i Voroncovu. Natjerao ih je da krenu prema Peterhofu u kočiji kojoj su on i njegove trupe bili, naravno, prisilna pratnja.¹⁷³

Nedugo nakon Katarine, u Peterhof je stigao i Petar s Voroncovom i generalom Gudovičem, koji su odmah uhićeni. Petar je morao predati svoj mač, vrpce sv. Andrije te odoru straže Preobraženski. Katarina nije svjedočila njegovom poniženju, nego je naredila da ga se odvede na njegovo bivše imanje zvano Ropša dok mu se ne pripremi trajni 'smještaj' u

¹⁶⁹ Ibid., str. 9.

¹⁷⁰ Ibid., str. 9. – 10.

¹⁷¹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London Head of Zeus, 2012, str. 264. – 265.

¹⁷² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 11. – 12.

¹⁷³ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London Head of Zeus, 2012, str. 266.

Schlüsselburgu. Naravno, nipošto mu nije smjela dopustiti da napusti zemlju¹⁷⁴ jer je u inozemstvu mogao, vojno potpomognut Holštajnovcima i Prusima, ali i drugim potencijalnim Katarininim neprijateljima, skovati urotu protiv nje i svrgnuti je.

Međutim, Petar je naglo skončao u Ropši 6. srpnja 1762. prije nego što su ga premjestili u Schlüsselburg. Službeno je preminuo od „hemoroidalnog napada“.¹⁷⁵ Međutim, najvjerojatnije su braća Orlov i drugi ljudi iz Katarininog najužeg kruga zaključili da ona sama nema snage izričito narediti njegovo ubojstvo, pa su se za to vjerojatno pobrinuli oni. Naime, dok god je bio živ, bio im je prijetnja, a usto, Grigorij Orlov se vrlo vjerojatno želio oženiti Katarinom¹⁷⁶ kako bi se on i njegova obitelj bez prepreka dočepali najviših funkcija u vlasti te nesmetano vršili utjecaj na caricu. Međutim, kao što ćemo poslije vidjeti, to mu neće poći za rukom. Katarina se poslije više nije udavala niti je dopuštala da itko manipulira njome.

Konačno, Katarina je trijumfalno sa sinom došla u Moskvu 13. rujna, a svečano je okrunjena u nedjelju, 22. rujna 1762. godine u katedrali Uzašašća u Kremlju, u istoj onoj u kojoj se prije 18 godina zaručila s nesretnim Petrom Fjodorovičem. Obučena u carski grimiz i s vrpcom sv. Andrije, sama je stavila krunu na glavu, baš kao i pokojna carica Elizabeta 20 godina ranije te stajala pred prijestoljem sa žezlom u jednoj i carskom kuglom u drugoj ruci dok su topovi počasn timerjeli vani preko trga. Pomazao ju je nadbiskup od Novgoroda, primila je pričest te izašla da oda počast ikonama u obližnjoj katedrali od Arkandela i onoj od Bogojavljenja. Nakon završetka vjerskog obreda, carica se vratila u Veliku palaču Kremlj da primi svoje dvorjane i nagradi pristaše i pomagače. Tako je Grigorij Orlov imenovan pomoćnim generalom, a sva petorica braće su usto postala grofovi. Ovim događajima i slijedom novih veličanstvenih javnih gozbi, banketa i priredbi¹⁷⁷ počelo je novo i najslavnije poglavlje u povijesti Ruskog Carstva, ali i u povijesti svih žena svijeta.

¹⁷⁴ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 12.

¹⁷⁵ Ibid., str. 14.

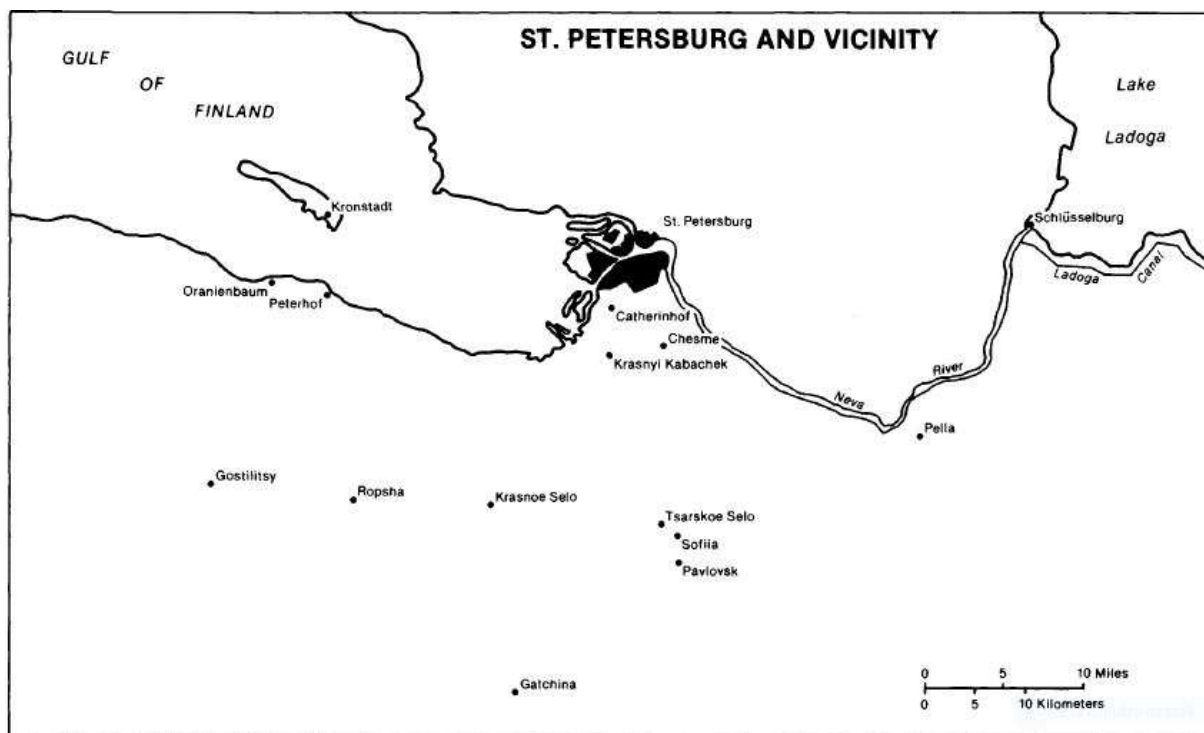
¹⁷⁶ Ibid., str. 14. – 15.

¹⁷⁷ Ibid., str. 64. – 65.

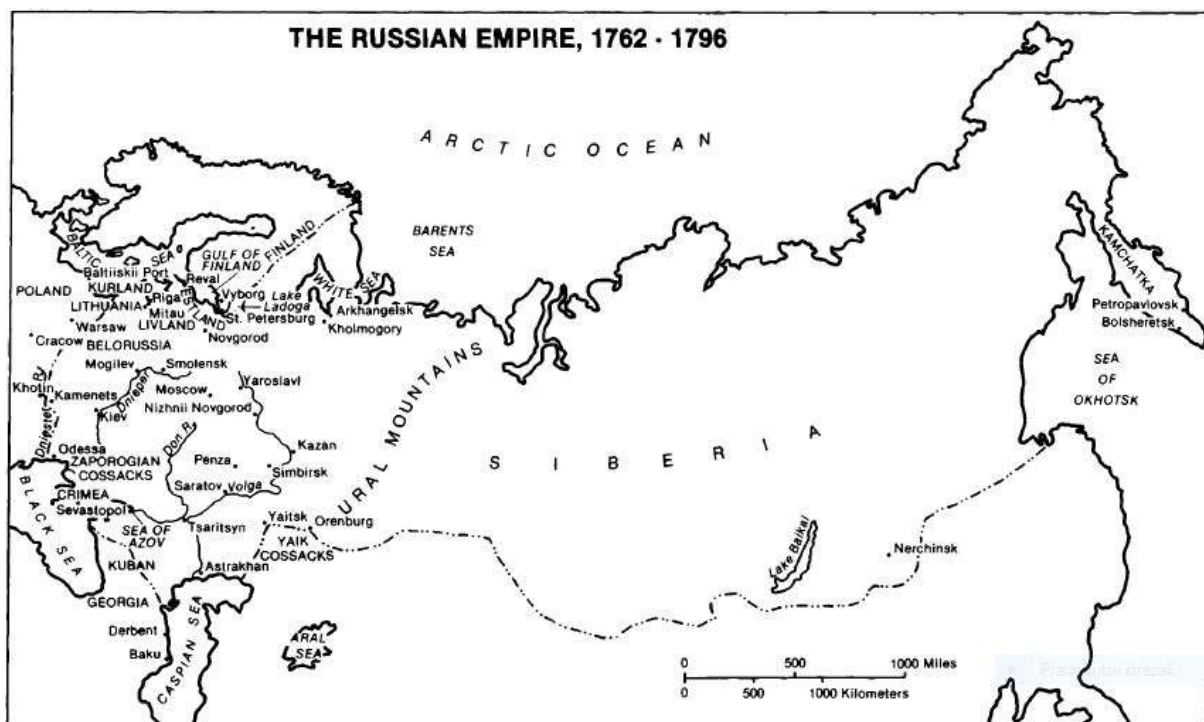

*Slika 3. Katarina na dan svog trijumfa nad Petrom III.*¹⁷⁸

¹⁷⁸ https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/dailyartartwork/img-201811235bf7cc0893d55_ipad Pristupljeno: 26. 6. 2020.

Slika 4. Sankt Peterburg i okolica¹⁷⁹

Slika 5. Rusko Carstvo za vladavine Katarine II. Velike (1762. – 1796.)¹⁸⁰

¹⁷⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 6.

¹⁸⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 58.

4. Carica Katarina II. Velika

4.1. Carica i zakonodavka svih naroda Ruskog Carstva

Odmah na početku svoje vladavine, Katarina se suočila s jednim velikim šokom, a to je bila urota protiv nje. Naime, odmah nakon završetka krunidbenih svečanosti, 3. listopada 1762. njezin vjerni dvorjanin Vasilij Škurin u suzama ju je obavijestio o uroti među carskim stražarima pukovnije Izmajlovski u Moskvi, a Katarina je odmah naredila Kirilu Razumovskome da provede tajnu istragu. Nakon brojnih peripetija koje su uključivale ispitivanja i razne komplikacije s priznanjima u kojima su se spominjale izjave u pijanom stanju na jednoj večeri čiji je domaćin bio poručnik Hruščov, a koje su uključivale dovođenje na tron zatočenog cara Ivana VI. i borbu za vladarska prava velikog kneza Pavla, Katarinina sina, Katarina je konačno 24. listopada izdala svoj carski manifest. Taj manifest je uključivao sljedeće kazne: Petar Hruščov i Semjon Gurjev izgubili su činove, plemićki status i prezimena, njihovi mačevi bili su slomljeni njima iznad glave i poslani su zauvijek u tvrđavu Boljšeretsk na Kamčatki, potom, Ivan i Petar Gurjev izgubili su činove i prognani su zauvijek u Jakutsk, dok je Aleksej Hruščov izgubio sve činove, ali je mogao boraviti na svojim imanjima, međutim, oduzeto mu je pravo ulaska u Moskvu i Sankt Peterburg, oba glavna grada. Kazne su javno izvršene na današnjem Crvenom trgu 28. listopada, iako je sve osuđenike poslije zadesila sudbina različita od one koju im je Katarina namijenila.¹⁸¹ Ovaj prvi caričin potez je pokazao njezinu odlučnost da sve potencijalne prijetnje shvati ozbiljno te da bude nemilosrdna u kažnjavanju potencijalnih urotnika i svih koji bi mogli potencijalno zaprijetiti njezinoj vlasti. Možda ovi stražari zapravo nisu bili nikakvi urotnici, nego su, kako je već spomenuto, u pijanom stanju rekli neke stvari koje nisu smjeli, međutim, kažnjeni su za primjer drugima kako bi Katarina pokazala da nije žena meka srca koja oprašta takve pogreške i prijestupe, nego prava apsolutistička vladarica kojoj nitko ne smije i ne može stati na put.

Takve su caričine namjere uskoro i vrlo jasno potvrđene njezinim dekretom izdanim 19. listopada kojim je sve stvari koje su se ticale veleizdaje države i urota protiv vladarice povjerila Senatu, iz kojeg je uskoro iznikao tzv. Tajni odjel, svojevrsni 'potomak' Tajnog kancelarata, koji je trajao kroz cijelu Katarininu vladavinu. Njegov najzloglasniji 'operativac' bio je Stepan Šeškovski.¹⁸² Tajni odjel zapravo je bio prototip tajnih službi i tajnih policija tipičnih za totalitarne režime 20. stoljeća, pa tako i za sovjetske NKVD i KGB, koji su se sigurno 'ugledali' u zloglasnu 'tradiciju' Ruskog Carstva.

¹⁸¹ Ibid., str. 66. – 67.

¹⁸² Ibid., str. 68.

Što se tiče strukture Katarinine vlasti, u užem smislu, ona i njezin kabinet bili su ruska vlada, ali su usko surađivali sa Senatom i mnoštvom drugih središnjih administrativnih tijela. Međutim, još od vremena Petra Velikog, najveći problem vladaru ili vladarici bilo je kako koordinirati rad svih različitih birokratskih struktura. Tako je bila potrebna neka vrsta Vijeća, kao što je bila Konferencija pod caricom Elizabetom koju je Petar III. ukinuo.¹⁸³ Tako je Nikita Panjin, učitelj velikog kneza Pavla, njezinog sina, predložio Katarini svoj nacrt Vijeća koji bi ona trebala potvrditi carskim manifestom skupa s reorganizacijom Senata.¹⁸⁴ Međutim, Katarina je taj prijedlog odbila jer su je Orlovi upozorili da Panjin na taj način želi utrti put donošenju aristokratskog ustava koji bi suzbio njezinu apsolutističku vladavinu i pripremio teren za to da je Pavao naslijedi.¹⁸⁵ Međutim, ipak je reformirala Senat na način da ga je, prema preporukama njegovih vlastitih članova, podijelila u šest odjela do prosinca 1763.,¹⁸⁶ te ustanovila posebnu komisiju koja se trebala pozabaviti pitanjem oslobađanja plemstva od obvezne državne službe.¹⁸⁷ Poslije je naredila Senatu da ponovno, i to nekoliko puta, potvrdi dekret pokojnog Petra III. o tom istom oslobađanju plemstva od obvezne državne službe na način da je prevenirala bilo kakve strahove o njegovom ukidanju.¹⁸⁸

Treba naglasiti i da je Katarinina vlada počela popravljati štetu koju je u svakom smislu riječi nanio Sedmogodišnji rat. Naravno, još prije krunidbe i odmah nakon državnog udara, carica je naredila povlačenje ruskih trupa iz Prusije natrag u Rusiju te je spriječila rat s Danskom, ali i prekinula savez s Prusijom, iako ih je uvjerila da nema namjeru ratovati ni s njima ni s bilo kim drugim. Ova mirovna politika trebala je smiriti kako strane, tako i domaće tenzije te olakšati ekonomske terete nametnute ruskom narodu.¹⁸⁹

Katarina je u svom vladanju slijedila politički kredo utemeljen na Montesquieuovoj prosvjetiteljskoj filozofiji, a on se temeljio na tome da je centralistička apsolutistička vladavina oblik vladavine koji najbolje odgovara prilikama u golemom Ruskom Carstvu.¹⁹⁰ Ovo je najbolji dokaz, iako će ih biti još, njezinog prosvijećenog apsolutizma, tj. vrste apsolutizma u kojoj vladar nadahnut prosvjetiteljskim idejama provodi neke društvene reforme, no koje ipak ne ugrožavaju njegov apsolutistički položaj.¹⁹¹

¹⁸³ Ibid., str. 69.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid., str. 71.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Ibid., str. 62.

¹⁹⁰ Ibid., str. 72.

¹⁹¹ S. Bekavac, R. Skenderović, *Povijest 3 – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb, Alfa, 2009, str. 253.

Međutim, Katarina je, prije nego što je počela sa svojim ostalim svekolikim reformama, morala riješiti i problem bračne ponude od strane Grigorija Orlova. On i njegova obitelj su to prešutno očekivali od nje jer im je toliko toga dugovala. I doista, Grigorij je bio njezin miljenik i otac njezinog trećeg djeteta, no ona očito nije željela brak s njim. Međutim, nije ga mogla tako glatko odbiti jer bi se on i njegova obitelj mogli, sa svim svojim utjecajnim prijateljima, lako okrenuti protiv nje, a temelji njezine vlasti su još uvijek bili na klimavim nogama. S druge strane, dvorska frakcija u suparničkom odnosu s Orlovima, tj. ona Nikite Panjina, koji je bio mentor njezinog sina Pavla, bi se razbjesnila kad bi Katarina, udajom za Grigorija, dala očitu prednost njihovim protivnicima. Zato je odugovlačila, ali i je i dalje ustrajala u javnoj podršci Orlovima. Međutim, do braka nikad nije došlo.¹⁹²

Osim toga, tu je bio i problem Ruske pravoslavne crkve, čiji je sukob s Petrom III. iskoristila da dođe na vlast. No sada, kao carica i vrhovna poglavarica Ruske pravoslavne crkve, pred Svetim Sinodom Katarina je održala govor u kojem se založila za oduzimanje crkvene zemlje koju je smatrala nezakonito stečenom i neprimjereno održavanom i korištenom. Tako je 12. svibnja 1763. ponovno uspostavila Kolegij za gospodarstvo te konačno sekularizirala crkvenu zemlju 26. veljače 1764. Tako je oko 2 milijuna ljudi došlo pod izravnu državnu kontrolu. Klasificirani kao posebna kategorija državnih seljaka, ovi tzv. gospodarski seljaci plaćali su poreze i dugove državi preko Kolegija za gospodarstvo. Dok je država bila na velikom dobitku, Crkva je, naravno, bila na ogromnom gubitku tako da su mnogi manastiri bili prisiljeni na zatvaranje. Baš kao Petar Veliki, Katarina je željela da Crkva preuzme aktivniju ulogu u društvenoj dobrobiti i obrazovanju, naravno, pod državnom prismotrom, međutim, nije htjela omogućiti adekvatna sredstva za ove svrhe.¹⁹³ Oduzimanje zemlje Crkvi bio je caričin iznimno mudar ekonomski potez budući da je država trebala dodatna sredstva za oporavak od rata i reforme, ali je, u duhu prosvjetiteljstva, trebala i modernizaciju i sekularizaciju, što je neminovno značilo odmak od tradicionalnih vrijednosti Ruske pravoslavne crkve. Osim toga, samo postojanje carice, kao i njezin privatni život, tj. odbijanje udaje, izvanbračna djeca te mnogi ljubavni partneri koji će tek uslijediti iza Grigorija Orlova, pružalo je dobar primjer za to, ali je i udarilo temelje emancipaciji žena u ruskom društvu.

Treba spomenuti i Katarinine napore da osigura potporu javnom zdravstvu te potakne useljavanje u Rusiju. Tako je prije povratka u Sankt Peterburg u lipnju 1763. osnovala Pavlovu bolnicu u predgrađu Moskve, čija je izgradnja financirana iz njezinog osobnog budžeta. Ova mala bolnica bila je moskovska prva javna bolnica koja je nudila besplatni profesionalni

¹⁹² Ibid., str. 73. – 74.

¹⁹³ Ibid., str. 77.

tretman siromašnima obaju spolova. Otvorila je i Moskovski dom za siročad koji je kombinirao usluge, kao što se i vidi iz naziva, doma za siročad i napuštenu djecu te bolnice za trudnice.¹⁹⁴ Što se tiče useljavanja, 14. listopada 1762. naložila je Senatu da potiče useljavanje stranaca te povratak ruskih izbjeglica kako bi se naselila ogromna ruska nenaseljena prostranstva. Za posao nadziranja tog procesa zadužila je Grigorija Orlova koji je pokazao veliki entuzijazam te se o tome brinuo čak 10 godina. Tako je južne dijelove Carstva do 1775. naselilo više od 30 000 imigranata, uglavnom Nijemaca.¹⁹⁵ Poticala je i povratak dezertera te Raskoljnika (Starovjeraca) obećavajući im državnu zemlju te vjersku toleranciju. Međutim, baš kao i u Elizabetino doba, iz te politike vjerske tolerancije su bili isključeni Židovi jer se Katarina bojala vjerskih predrasuda pravoslavnih Rusa, ali uskoro je našla način da zaobiđe takve predrasude.¹⁹⁶

Nadalje, nastavila je s vođenjem brige o javnom zdravstvu osnovavši Kolegij za medicinske i kirurške znanosti te nastojala proširiti profesionalno zdravstvo dodjeljujući liječnika svakoj provinciji. Usto je, u suradnji s Moskovskim sveučilištem, pokušavala povećati broj ruskih (ili općenito slavenskih) medicinskih profesionalaca te regulirati poslovanje ljekarni.¹⁹⁷

Što se tiče šire ekonomske i financijske politike, poticala je rast i ekspanziju te se protivila restrikcijama. Tako je ukinula većinu državnih monopola, odobrila izvoz žita, te ponovno potvrdila zabranu od strane Petra III. neplemićima da kupuju kmetove za rad u tvornicama. Također je zabranila osnivanje novih manufaktura u Moskvi i Sankt Peterburgu kako bi zaštitila svoja dva glavna grada od zagađenja, prenapučenosti, inflacije i deforestacije okolice, ali je usto htjela i decentralizirati industriju potičući njezin razvoj u provincijskim gradovima kao mjeru opće gospodarske stimulacije. Osnivala je i nove luke, poput Rogervika u Estoniji kojeg je, radi pokušaja rusifikacije svih područja, ubrzo preimenovala u Baltijski Luku.¹⁹⁸

Što se tiče oružanih snaga, poništila je sve reforme Petra III., tj. njegovu reorganizaciju Carskih stražara i ostalih jedinica, osim što je zadržala odredbu da im se povećaju plaće. Također je zatražila osnivanje posebne vojne komisije da ispita budžet, ljudstvo i vodstvo oružanih snaga koja je proglašena 11. studenog 1762. Također je nagradila sve vojnike koji su sudjelovali u Sedmogodišnjem ratu dodatnom polugodišnjom plaćom. Do kraja njezine vladavine, ruska vojska brojila je 413 000 ljudi, a flota je brojčano nadmašila i onu Švedske i

¹⁹⁴ Ibid., str. 79. – 80.

¹⁹⁵ Ibid., str. 80. – 81.

¹⁹⁶ Ibid., str. 80.

¹⁹⁷ Ibid., str. 81. – 82.

¹⁹⁸ Ibid., str. 83.

Danske. Ubrzo je osnovan i Ratni kolegij na čije je čelo 4. ožujka 1764. došao Zahar Černišev, a njegov mlađi brat Ivan predsjedao je Admiraltetom.¹⁹⁹

Što se tiče problematične Ukrajine i njezinog izabranog vođe, hetmana Kirila Razumovskog, koji je htio svoj položaj učiniti nasljednim, naravno, unutar svoje obitelji, to je razljutilo Katarinu koja je posumnjala da on želi od svojih posjeda stvoriti vlastitu „satrapiju“. Tako ga je u studenom 1764. lišila položaja hetmana te ukinula hetmanat kao zasebnu instituciju. Razumovski je zauzvrat dobio godišnju mirovinu i ispomoć od 60 000 rubalja te goleme zemljoposjede u Ukrajini. Ubrzo je ponovno pridobio Katarinino povjerenje te zadržao položaj uglednog senatora te bogatog domaćina i pokrovitelja. Treba napomenuti i da je, s ciljem pacifikacije i rusifikacije Ukrajine, carica 10. studenog 1764. osnovala poseban kolegij na čije je čelo došao general-guvernir Petar Rumjancev, njezin čovjek od povjerenja.²⁰⁰

Još jedan problem bio je uskoro riješen za Katarinu, a to je bila smrt *zakonitog* cara Ivana VI. Katarina je bila u posjetu Rigi kada joj je 9. srpnja 1764. stigla vijest o njegovoj smrti koja se zbila pri pokušaju njegova oslobođanja iz tvrđave Schlüsselburg. Katarini je na to laknulo²⁰¹ jer je i posljednja *legitimna* prijetnja njezinoj vladavini bila uklonjena.

Sada kada je osigurala temelje svoje vladavine, Katarina se mogla slobodno posvetiti svojim reformama u duhu prosvijećenog apsolutizma. Glavni cilj njezine prosvijećene vladavine bio je racionalizirati upravljanje, tj. pobrinuti se da svi, uključujući gradove, imanja, institucije i pojedince, imaju specifični položaj u državnom aparatu, s jasno određenim pravima i obvezama.²⁰² Međutim, daleko ambiciozniji bili su njezini planovi o kodifikaciji kaotičnih ruskih zakona na temelju suvremene europske socijalne prosvjetiteljske filozofije primijenjene na prilike u Ruskom Carstvu. Carica je imala dvije primarne motivacije za ovaj zakonodavni pothvat: svoj montesquieuovski koncept dužnosti dobre vladarice da njeguje prosvjetiteljstvo i postupnu društvenu promjenu oblikujući „klimu mišljenja“, te svoju želju da uspije u području djelovanja u kojem njezini prethodnici, a posebno Petar Veliki, nisu. Tako se prihvatila ovog projekta već u veljači 1764.,²⁰³ da bi 30. srpnja 1767.²⁰⁴ izašla konačna verzija tzv. *Velikog ukaza* koji se sastojao od 22 poglavlja s ukupno 655 članaka.²⁰⁵ Ovo je bio još jedan mudar

¹⁹⁹ Ibid., str. 86. – 87.

²⁰⁰ Ibid., str. 87. – 88.

²⁰¹ Ibid., str. 89.

²⁰² L. Leppik, „The provincial reforms of Catherine the Great and the Baltic common identity“, *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (139/140), 2012, str. 55. – 78., ovdje str. 61.

²⁰³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 100.

²⁰⁴ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 344.

²⁰⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 100.

Katarinin potez kojim je htjela učvrstiti temelje svoje vlasti na način da se prikaže narodu kao vladarica kojoj je stalo do njih i njihove dobrobiti te da stvori zakonske temelje svoje vlasti, ali i da pokaže civiliziranoj Europi da njezino Carstvo više nije barbarska država u kojoj vlada divljaštvo, despotizam i bezakonje.

Nakon što je u svibnju i lipnju 1767. putovala niz Volgu da se upozna s ogromnim južnim prostranstvima svoga Carstva i različitim narodima i kulturama koji nastanjuju ta prostranstva,²⁰⁶ Katarina se vratila u Moskvu da bi pokrenula rad Zakonodavne komisije koja je trebala provesti u djelo njezin *Veliki ukaz*, tj. stvoriti iz njega toliko potrebno legitimno, kodificirano i podržavljeno rusko zakonodavstvo.²⁰⁷ Međutim, to nije išlo glatko zbog sraza caričinih prosvjetiteljskih ideja i fundamentalnih pitanja multinacionalnog, hijerarhijskog društva njezinog golemog Carstva (osobito je naglašeno bilo pitanje problematičnih odnosa ruskih feudalaca prema svojim kmetovima),²⁰⁸ tako da je kodifikacija zakona postignuta tek 40 godina nakon Katarinine smrti. No, treba naglasiti da je ova Katarinina inicijativa omogućila razvoj javnog mišljenja u Rusiji budući da su i obični podanici mogli slati svoje predstavnike u Zakonodavnu komisiju s tzv. *nakazy*, doslovno „ukazima“, tj. pritužbama na postojeće stanje u zemlji i prijedlozima kako to stanje zakonski poboljšati, što je tada bilo bez presedana u povijesti Rusije. Također, ovaj pothvat uvelike je obogatio Katarinino političko iskustvo i znanje. Međutim, zasjedanje Komisije uskoro je bilo prekinuto zbog objave rata od strane Osmanskog Carstva 1768. i gorućih problema u Poljskoj.²⁰⁹

²⁰⁶ Ibid., str. 107. – 112.

²⁰⁷ Ibid., str. 112. – 120.

²⁰⁸ Ibid., str. 118. – 119.

²⁰⁹ Ibid., str. 119. – 120.

4.2. Prva podjela Poljske i prvi rat s Osmanskim Carstvom

Katarina je od početka svoje vladavine, tj. već nakon državnog udara, bila veoma zainteresirana za vanjsku politiku, i to mirovnu,²¹⁰ a i bila je prisiljena na to s obzirom na situaciju koju je naslijedila. Kao što je već navedeno, zaustavila je početak rata s Danskom i prekinula savez s Prusijom, obećavši Fridriku II. Velikom da neće ratovati s njim i žurno povukavši ruske trupe s teritorija Prusije. Također, otvorila je pregovore s Danskom, tradicionalnom saveznicom Rusije, oko statusa Holsteina.²¹¹

Međutim, Katarina je silno željela oponašati Petra Velikog i očuvati njegovo nasljeđe na način da proširi Rusko Carstvo i stvori nove puteve prema ostatku svijeta, tj. prema zapadu i prema jugu. Na jugu joj je zapreka bilo Osmansko Carstvo, a na zapadu Poljska, odnosno Poljsko-litavska unija koja je obuhvaćala Kraljevinu Poljsku i Veliku kneževinu Litvu, a protezala se u smjeru istok-zapad između Dnjeptra i Odre, a u smjeru sjever-jug od Baltika do Karpata i turskih balkanskih pokrajina na Dunavu. Granica između Poljske i Rusije vijugala je sjeverno i južno oko 1500 km.²¹²

Ono što svakako treba napomenuti je da je u ranijim stoljećima, pod vladavinom domaćih kraljeva, Poljska bila jedna od najmoćnijih država u Europi, čak do te mjere da je 1611. poljska vojska došla do Moskve i osvojila Kremlj. Međutim, poslije su ruski carevi vratili neke od izgubljenih zemalja tako da su Smolensk, Kijev i zapadna Ukrajina opet bili pod ruskom vlašću, ali velika područja zapadne Rusije naseljena pravoslavnim stanovništvom još uvijek su bila pod poljskom vlašću.²¹³

Što se tiče njezinog političkog uređenja i stanja, treba napomenuti da su do sredine 18. stoljeća stvari za Poljsku krenule nizbrdo. Naime, Poljski sabor bio je slabo, kvazi-parlamentarno tijelo, kojeg je biralo poljsko i litavsko plemstvo, a svaki od njegovih tisuću članova-aristokrata je imao jedan glas koji je nosio jednaka prava kao i glasovi svih ostalih.²¹⁴ Usto, tu je bio i tzv. *liberum veto*, tj. zakon da neslaganje samo jednog člana Sabora dovodi do poništavanja njegovih odluka, što je skupa s prethodno navedenim sve više vuklo Poljsku i cjelokupnu Uniju u anarhiju.²¹⁵ Također, položaj poljskog kralja bio je još slabiji budući da nije bio nasljedan, nego se kralja biralo jednoglasno u Saboru tako da je kralj dugovao svakom članu

²¹⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 121. – 122.

²¹¹ Ibid., str. 122.

²¹² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 363. – 364.

²¹³ Ibid., str. 364.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 94.

Sabora,²¹⁶ što je, naravno, otvaralo mogućnost da plemstvo manipulira kraljem u svrhu svojih vlastitih interesa, te prostor za brojne zlouporabe vlasti i malverzacije.

Nadalje, Sabor je spao na to da bira stranca za kralja zbog konstantnog suparništva moćnih poljskih plemića koji se nikako nisu mogli dogovoriti oko odabira jednog od njih za kralja. Tako je od 1736. zemljom vladao saski knez-izbornik August kao poljski kralj August III. Međutim, zbog korupcije u Saboru, tj. mogućnosti kupovanja zastupnikovog izbora da uloži ili ne uloži *liberum veto*, svaka reforma postojećeg sustava bila je nemoguća i zemljom su, čija je vlada zapadala iz krize u krizu, *de facto* vladali bogati i moćni zemljoposjednici. No, postojala je i politička procedura kojom se *liberum veto* mogao na neki način 'neutralizirati'. Naime, postojala je mogućnost uspostavljanja privremene „konfederacije“, tj. okupljanja skupine plemića u svrhu postizanja nekog specifičnog cilja, a kad bi bio sazvan, konfederativni Sabor mogao je donositi odluke većinom glasova umjesto jednoglasno. Jednom kada bi postigao željeni cilj, takav Sabor mogao bi se raspustiti i sve bi opet bilo po starom.²¹⁷

Naravno, ovakav sustav vrlo je lako omogućio uplitanje velikih sila u unutarnje poslove Poljske, pa tako i u izbor kralja kada je 1762. August III. već bio na samrti. Favorit za nasljednika bio je njegov sin kojeg su, osim mnogih Poljaka, podržavale i Austrija i Francuska.²¹⁸

Međutim, Katarina je imala drukčije planove. Htjela je domaćeg kralja kojim bi mogla lako manipulirati. Izbor je pao na njezinog bivšeg ljubavnika Stanislava Poniatowskog koji je usto bio i nećak poljskog princa-kancelara Adama Czartoryskog, vodećeg člana rusofilske stranke u Poljskoj. Uvjerena da bi takav izbor odgovarao i Fridriku II. Velikom, predložila mu je da i on podrži Poniatowskog. Naime, kad bi se Rusija i Prusija udružile, Poljska bi se našla diplomatski i vojno priklještena s istoka i sa zapada između njih. Fridrik je na to pristao, ali pod uvjetom da Rusija i Prusija sklope obrambeni ugovor, na što je Katarina i pristala. Sklopili su ugovor, u trajanju od 8 godina, koji ih je obvezivao sljedećim uvjetima: ako jednu od njihovih dviju država napadne *jedna* neprijateljska sila, druga će joj slati godišnju financijsku potporu u iznosu od 400 000 rubalja, a ako jednu od njihovih dviju država napadnu *dvije* neprijateljske sile, druga će joj upomoć poslati 10 000 pješaka i 2000 konjanika,²¹⁹ što je faktično značilo da mora ući u taj hipotetski rat na strani svoje saveznice. Ovo je, hipotetski, i za Fridrika i za

²¹⁶ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 364.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid., str. 364. – 365.

²¹⁹ Ibid., str. 365. – 366.

Katarinu, bio vrlo povoljan, ali, s druge strane, i vrlo riskantan dogovor jer su njihove zemlje tek nedavno izašle iz iscrpljujućeg *međusobnog* rata.

U rujnu 1763. August III. je umro,²²⁰ a nakon što je bio prisiljen, zbog diplomatskih spletki, od strane Czartoryskih, Osmanskog Carstva, Francuske te Katarine, potpisati deklaraciju u kojoj je obećao da će se oženiti jedino rimokatolkinjom, po mogućnosti Poljakinjom, i to uz odobrenje Poljskog sabora,²²¹ Poniatowski je 26. kolovoza po julijanskom, a 6. rujna 1764. po gregorijanskom kalendaru²²² izabran za poljskog kralja od strane Sabora kao Stanislav II. August. Ovaj 'slobodni i jednoglasni izbor' se dogodio na otvorenom polju izvan Varšave odakle su svi mogli dobro vidjeti 14 000 ruskih vojnika ulogorenih nedaleko od glavnog grada. Naime, Katarina ih je poslala da „osiguraju mir“ i „zajamče slobodan i miran izbor“ novog kralja,²²³ odnosno njezine marionete. Slanje ogromne vojske od strane Katarine je bio taktički iznimno mudar potez kojim je preplašila Poljski sabor te im ujedno demonstrirala moć svoje nedavno reformirane vojske, ali ne samo njima, nego i ostalim silama.

Međutim, Katarina nije mogla biti posve zadovoljna sve dok je postojalo tzv. „pitanje disidenata“. To je, naime, bilo pitanje ruskih pravoslavaca na istoku i njemačkih luterana na sjeveru Poljske kojima je poljska rimokatolička većina uskraćivala vjerska i politička prava.²²⁴ Ovo joj je bio idealan povod da se ponovno upetlja u unutrašnje poslove Poljske. Naime, budući da je sekularizirala zemlju i kmetove Ruske pravoslavne crkve, morala je ponovno zadobiti njihovu potporu, a vodila se i prosvjetiteljskim idejama vjerske tolerancije.²²⁵ Usto, možemo slobodno pretpostaviti i da je bila dovoljno dalekovidna da shvati i da su joj ruski pravoslavci koji su živjeli u Poljskoj bili idealan povod za eventualni rat i/ili pripajanje istočnih dijelova Poljske Ruskom Carstvu, a sve kako bi ih vratila pod okrilje njihove 'prave domovine'.

Tako je Katarina počela zahtijevati da se „disidentima“ daju njihova prava, ali poljski rimokatolički krugovi su to uporno odbijali. Međutim, ni Katarina nije popuštala, pa je tako uputila svog veleposlanika, princa Nikolaja Repnjina, da nametne njezinu politiku vjerske tolerancije i ravnopravnosti u Poljskoj. Fridrik II. Veliki službeno se nije miješao u pitanje ruske pravoslavne manjine, ali zato je raspirivao nezadovoljstvo kod protestanata na sjeveru Poljske, čime je htio ojačati otpor većinskih Poljaka katolika svakoj stranoj intervenciji i otežati

²²⁰ Ibid., str. 367.

²²¹ Ibid., str. 370. – 371.

²²² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 127.

²²³ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 371.

²²⁴ Ibid., str. 371. – 372.

²²⁵ Ibid., str. 372.

Katarinina nastojanja.²²⁶ Naime, bojao se Katarinine potencijalne *vojne* intervencije u Poljskoj jer je znao da bi, s obzirom na to da je poljski kralj bio njezina marioneta, njezina vojska, čiju je moć već demonstrirala pri izboru Poniatowskog za kralja, mogla lako osvojiti cijelu Poljsku, što mu, iako je sada bio Katarinin saveznik, nije nimalo odgovaralo zbog straha od njezine goleme ambicije i neograničenih osvajačkih apetita.

I doista, uvidjevši da diplomacijom neće ništa postići i da neki plemići već naoružavaju svoje sljedbenike za oružani otpor Rusima, Katarina je počela gomilati rusku vojsku u Poljskoj. Tako je 7. studenog 1767. Poljski sabor nevoljko zajamčio jednaka prava „disidentima“, a u veljači 1768. je čak potpisao poljsko-ruski sporazum o savezništvu koji je potvrdio sva prava vjerskim manjinama i štoviše, obvezao kralja na to da ne smije napraviti ni najmanju promjenu u poljskim zakonima bez pristanka Rusije. Nedugo nakon toga, skupina konzervativnih poljskih katoličkih plemića okupila se u gradu Baru na jugu Poljske, blizu granice s Osmanskim Carstvom, te se proglasila Konfederativnim saborom koji je potom podigao ustanak protiv reformi koje im je Katarina nametnula. Ruske trupe su ih porazile, ali slični ustanci počeli su izbijati diljem zemlje, pa je Katarina ponovno počela gomilati trupe u Poljskoj, što je dovelo do pravog rata na koji nijedna od susjednih zemalja, pa čak ni Prusija, nije blagonaklono gledala.²²⁷

Posebno se Katarinine moći uplašilo Osmansko Carstvo budući da je njezina vojska već zaprijetila njihovim balkanskim provincijama Vlaškoj i Moldaviji, a kad bi bili prešli Dunav, to je moglo dovesti do osvajanja samog Carigrada. Francuzi, tradicionalni saveznici Osmanlija, kojima je također bilo u interesu suzbiti rastući ruski utjecaj u Europi, nagovarali su ih, čak i podmićivali, da objave rat Katarini. Ovi su to i učinili kada je ruska vojska prešla poljsko-osmansku granicu u listopadu 1768. progoneći poljsku vojsku na jugoistoku zemlje. Međutim, Katarinu to nije pokolebalo jer joj se ukazala prilika da oda počast nasljeđu Petra Velikog potencijalnim velikim osvajanjima na jugu.²²⁸

I doista, u proljeće 1769. ruska vojska osvojila je Azov i Taganrog, a potom i Kerč tako da su sada izbili izravno na Crno more. Vođeni generalom Petrom Rumjancevom, Rusi su okupirali i cijelu Moldaviju i većinu Vlaške te su, prešavši rijeku Dnjestar 1770., nanijeli Turcima dva velika poraza, jedan kod Large 7. srpnja, a drugi kod Kagula 21. srpnja. Zbog pobjeda nad nadmoćnim neprijateljem, Katarina je promovirala Rumjanceva u feldmaršala.²²⁹

²²⁶ Ibid., str. 372. – 373.

²²⁷ Ibid., str. 373. – 374.

²²⁸ Ibid., str. 374. – 375.

²²⁹ Ibid., str. 375.

U međuvremenu, uz pomoć časnika Britanske kraljevske mornarice, Katarina je obnovila svoju baltičku flotu koju je stvorio još Petar Veliki, ali koja je od njegove smrti bila u stanju raspadanja. Naime, Rusija nije još imala crnomorsku flotu budući da su tek nedavno izbili na Crno more, a Grigorij Orlov je predložio da ruska baltička flota doplovi u Sredozemno more i napadne Osmansko Carstvo odostraga kako bi se Osmanlije morale boriti na dvije fronte, onoj kopnenoj i onoj pomorskoj. Britancima se također svidjela ova ideja budući da su Francuska i Osmansko Carstvo bili saveznici, a Britanija i Francuska neprijatelji, pa su ponudili pomoć Katarini. Tako je 6. kolovoza 1769. prva ruska eskadra, pod budnim Katarininim okom, isplovila iz Kronstadta prema Mediteranu. Napokon je u svibnju 1770. doplovila u Egejsko more, i to pod zapovjedništvom Alekseja Orlova, već spomenutog Grigorijeva brata.²³⁰ Uslijedilo je potpuno uništenje osmanske flote u Egejskom moru u bitci kod Česme koja je trajala od 24. do 26. lipnja 1770., a Aleksej Orlov je od Katarine primio počasnu titulu Česmenski,²³¹ te Red sv. Jurja.²³²

Sada, kada su sve europske sile bile zapanjene naglim jačanjem Rusije pod Katarinom, prijetila je opasnost da će se Austrija udružiti s Osmanskim Carstvom protiv Rusije kako bi spriječila Katarinin prodor na Balkan. Usto, to bi značilo da će, prema već spomenutom sporazumu iz 1764., Fridrik II. Veliki u tom potencijalnom ratu morati doći u pomoć Katarini, a njemu je bilo dosta ratovanja, te je htio pripojiti Istočnu Prusiju koju je poljski teritorij dijelio od ostatka njegovih posjeda. Stoga, htio je da Prusija, Rusija i Austrija podijele Poljsku, pa je poslao svog brata, princa Henrika, u Sankt Peterburg da pregovara o tome s Katarinom. Dok su pregovori bili u tijeku, u siječnju 1771. austrijska je vojska okupirala južnu Poljsku, a u svibnju iste godine Katarina je pristala na podjelu Poljske.²³³ Naime, rat s Osmanskim Carstvom još nije bio gotov, a Katarina je bila svjesna da ne može ratovati na dvije fronte, tj. i protiv Osmanlija i protiv Austrije.

Iako je prezirala i Fridrika i Katarinu, Fridrika zbog prijašnjih ratova s njim i otimanja Šlezije, a Katarinu zbog državnog udara i 'preliberalnog' privatnog života, austrijska carica Marija Terezija nije htjela ratovati s Osmanlijama protiv Rusije jer je znala da joj nijedna druga europska sila neće doći u pomoć, pa je njezin sin i suvladar Josip, budući car Josip II., 5. kolovoza 1772. u njezino ime potpisao tzv. Prvu podjelu Poljske.²³⁴ Prema ovom ugovoru,

²³⁰ Ibid., str. 376. – 377.

²³¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 132.

²³² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 378.

²³³ Ibid., str. 378. – 370.

²³⁴ Ibid., str. 380. – 381.

potpisanom u Sankt Peterburgu, kralj Poniatowski morao je dati dio Litve desno od Dvine i Dnjepra Rusiji, bogatu i dobro naseljenu Galiciju s gradom Lavovom (tada Lembergom) Austriji, a Zapadnu Prusiju (bez Gdanjska i Toruna), tj. veliko područje između Pomeranije i Istočne Prusije, morao je dati Prusiji koja je time geografski i fizički ujedinila svoje zemlje.²³⁵ Katarina je ostvarila svoj primarni cilj, tj. vratila je 1 800 000 Rusa i pravoslavaca u okrilje Ruskog Carstva.²³⁶

Međutim, kako bi oslobodila ušće Dnjepra od osmanske kontrole i time potpuno iskoristila potencijal rute Dnjepar-Crno more, Katarina je morala nastaviti rat s Osmanskim Carstvom. Iako je general Vasilij Dolgorukij doslovno pregazio Krim, sultan Mustafa III. nije htio popustiti. Međutim, on je u prosincu 1773. umro, a naslijedio ga je brat Abdul Hamid I. koji je, potaknut teškim porazom svoje vojske 9. lipnja 1774. kod Kozludžija od strane feldmaršala Rumjanceva i bojeći se da će Rusi doći do Carigrada, ovlastio svog velikog vezira da 10. srpnja 1774. potpiše Mir u Kučuk-Kajnardžiju. Prema odredbama tog mira, Osmanskom Carstvu su vraćene balkanske provincije Moldavija i Vlaška, a Rusko Carstvo je dobilo Azov, Taganrog, Kerč te ušće Dnjepra s lukom-tvrđavom Kinburn. Usto, Krimski Tataari su oslobođeni osmanske vlasti, međutim, to je implicitno značilo da ih Rusija uzima pod svoj protektorat. I uistinu, Katarina će 9 godina poslije anektirati Krim. No, njezini ratnički i osvajački apetiti su zasada bili zadovoljeni budući da je Mir jamčio Rusima potpunu slobodu plovidbe ne samo Crnim morem, nego i kroz Bospor i Dardanele u Sredozemno more. Također, Rusija je postala zaštitnica pravoslavnih kršćana u Osmanskom Carstvu te su njihovi progoni zabranjeni u Moldaviji, Vlaškoj i Carigradu (*de facto* u cijelom Osmanskom Carstvu, osim ako nisu htjeli ponovno razljutiti Katarinu), a Osmansko Carstvo je također moralo Rusiji isplatiti 4.5 milijuna rubalja ratne odštete. Rusija je postala vodeća sila u ovom dijelu Europe, što je u Katarininim očima značilo ostvarenje sna Petra I. Velikog koji je utro put otvaranju Rusije prema svijetu, doduše na Baltiku, dok je ona to isto postigla na geostrateški još važnijem Crnom moru i Sredozemlju.²³⁷

U svjetlu toga, trebalo je uspostaviti i trgovačke veze na Mediteranu, pa je tako bilo ključno intenzivirati diplomatske odnose s Napuljskim Kraljevstvom i sa Sicilijom, stoga je napuljska vlada (koja je kontrolirala i Siciliju)²³⁸ za svog veleposlanika u Sankt Peterburgu

²³⁵ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 126.

²³⁶ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 381.

²³⁷ Ibid., str. 382. – 383.

²³⁸ Encyclopedia Britannica. *Kingdom of Naples*. <https://www.britannica.com/place/Kingdom-of-Naples>
Pristupljeno: 1. 7. 2020.

postavila Muzija od Gaete, vojvodu od sv. Nikole, koji je ondje boravio od 1779. do 1783. te čak od Katarine dobio Križ Reda Aleksandra Nevskog za svoje diplomatsko djelovanje. Istovremeno, ona je u Napulj poslala svog veleposlanika Andreja Kiriloviča Razumovskog.²³⁹ Iz Sankt Peterburga su se uglavnom izvozili jarboli za ratne brodove, drvo, željezo, platno za pravljenje jedara, materijali od kravlje kože, zečja koža za proizvodnju šešira, jantar te lan.²⁴⁰

U međuvremenu, uz potporu Orlova i njegovih saveznika, poglavito braće Černiševih, Katarina je dogovorila Pavlov brak te zaključila razmjenu Holsteina, kojeg je ustupila Danskoj, za kneževine Oldenburg i Delmenhorst, koje je Pavao zatim službeno ustupio svom praujaku iz Lübecka, te potpisala novi savez s Danskom. Sve je ovo služilo tome da Katarina makne Pavla iz sfere utjecaja njegovog mentora Nikite Panjina, da onemogući njegov bilo kakav potencijalni samostalni teritorijalni zahtjev za neovisnom vladavinom te da zaštiti Rusiju od napada Švedske. Što se tiče odabira Pavlove mladenke, Katarina je, kao i Elizabeta kod izbora nje za veliku kneginju, tražila inozemnu mladenku da ne bi uvrijedila druge ruske aristokratske klanove izabравši članicu jednog od njih, da drži Pavla podalje od ruske i europske visoke politike te da kontrolira nasljednu liniju. Tako je odabir pao na njemačku protestantsku princezu Wilhelminu od Hesse-Darmstadta, u koju se Pavao doista i zaljubio pri njezinom, naravno, od strane Katarine pomno isplaniranom posjetu, pa se Wilhelmina preobrtila na pravoslavlje 15. kolovoza 1773. pod novim imenom Natalija Aleksejevna. Idući dan Natalija i Pavao službeno su se zaručili, a vjenčali su se 29. rujna iste godine u Sankt Peterburgu. Mladi bračni par nije postao „Mladi dvor“, kao nekad Katarina i Petar, zato da im se ograniči djelovanje te da Pavao i/ili Natalija ne bi preoteli Katarini vlast za njezina života. Međutim, Natalija je umrla pri porođaju niti tri godine poslije.²⁴¹ Ovdje se vidi toliko spominjana razlika između dviju prosvijećenih apsolutistica, Katarine i Marije Terezije, koja je za suvladara imala prvo supruga Franju Stjepana Lotarinškog, pa sina Josipa, dok Katarina svoju apsolutističku vlast i moć ni s kim nije željela dijeliti, što zbog svoje ambicioznosti, što zbog političkih prilika u Rusiji koje su bile mnogo nesigurnije od onih u ostatku 'civiliziranije' Europe.

²³⁹ C. Pingaro, „Imperial Geopolitics: Catherine II's Policy on the Black Sea“, *Mediterranean Review*, Vol. 12, No. 1, 2019, str. 95. – 123., ovdje str. 97. s fusnotom br. 2.

²⁴⁰ Ibid., str. 99.

²⁴¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 137. – 138.

4.2.1. Katarina i Dubrovnik u njenom prvom protuosmanskome ratu

Priča o odnosima između Dubrovnika i Rusije počinje još mnogo prije Katarine kada su se Dubrovčani, poneseni ranim panslavizmom u radovima Mavra Orbinija, Aleksandra Komulovića i Ivana Gundulića, ponosili ruskim političkim uspjesima. Tako su izrazili ushićenje kad su dvojica Dubrovčana ušla u službu Petra I. Velikog te čestitali caru na pobjedi nad švedskim kraljem Karlom XII. kod Poltave 1709. Međutim, našli su se u delikatnom položaju kad se Karlo sklonio kod Turaka i nagovarao ih na rat s Rusijom, ali Dubrovčanima je tada pomogao njihov prijatelj na carevu dvoru, Hercegovac Sava Vladislavić koji je uspio objasniti zašto Republika ne može pomoći Rusiji protiv Osmanlija.²⁴² No, kako je već rečeno, tada do rata s Osmanlijama nije došlo jer im je Petar Veliki vratio Azov.²⁴³ Nekoliko godina poslije, kad su od cara primili zahtjev da se u Dubrovniku izgradi pravoslavna crkva, Vladislavić je još jednom intervenirao u njihovo ime.²⁴⁴

Za vrijeme Katarine II. Velike i njezinog prvog protuosmanskog rata (1768. – 1774.), Dubrovačka Republika je, zbog nesmotrenosti svog konzula u Genovi, bila optužena da pomaže Turcima kao njihov vazal i navukla gnjev Rusa.²⁴⁵ Naime, iako su čuli da se ruska flota kreće prema Sredozemlju te da se u ratu s Turcima dubrovački brodovi neće smatrati neutralnima, već će ih, kao vlasništvo vazala Porte, Rusi hvatati i plijeniti, vlada Republike nije pozvala svoje brodove da se vrate u na područje Dubrovnik jer su se bojali Turaka. Potom je došlo do incidenta koji je iznimno naškodio Dubrovniku. Naime, Rusi su na Sredozemlju našli saveznike u pravoslavnim Grcima, koji su se htjeli osloboditi turske vlasti, pa su se uz pomoć Grka, u raznim mediteranskim lukama opremali brodovi koji su trebali primjenjivati taktiku ratnog gusarenja. Tako se 1769. pripremao i ruski korsarski brod u Genovi pod krinkom trgovačke namjene, ali se ustvari opskrbljivao topovima i ljudstvom za potrebe ratnog gusarenja. Kupac i vlasnik broda bio je već spomenuti ruski pomorski zapovjednik Aleksej Orlov koji se krio pod imenom Filatov. Dubrovački konzul u Genovi, Švicarac David Maystre je, saznajući za sve ovo, a ionako već alarmiran glasinama da će ruski brodovi napadati i one dubrovačke, zatražio od denoveške vlade da brod zaplijeni i razoruža, što su ovi i učinili, dok je dubrovačka vlada odobrila postupak svoga konzula.²⁴⁶

²⁴² R. Harris, *Povijest Dubrovnik*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006, str. 357. – 358.

²⁴³ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 117.

²⁴⁴ R. Harris, *Povijest Dubrovnik*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006, str. 358.

²⁴⁵ M. Foretić, *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2017, str. 99.

²⁴⁶ V. Foretić, *Povijest Dubrovnik do 1808.: Drugi dio: Od 1526. do 1808.*, Zagreb, Fortuna, 2019., str. 256. – 257.

Međutim, kako bi izbjegla opasnost da admiral Aleksej Orlov napadne Dubrovnik, Vlada je zamolila austrijsku caricu Mariju Tereziju da posreduje kod Katarine u Sankt Peterburgu, na što je ona pristala, ali je zauzvrat zatražila moći ruke sv. Stjepana koje su se čuvale u dubrovačkom dominikanskom samostanu, a sve kako bi izgladila spor s Mađarima. Dubrovačka vlada je, nakon teških pregovora, na to nerado pristala, pa je srebrni moćnik ruke sveca darovan Mariji Tereziji koja ga je prosljedila u Budim, gdje se i danas čuva.²⁴⁷

Dok se Dubrovačka Republika silno trudila ostati neutralna, čak su i njezini vlastiti brodovi stalno upadali u vrlo kompromitirajuće situacije, npr. u rusko-turskim pomorskim bitkama kod Korinta i Navarina te, najgore od svega, kod Nauplionu gdje su potkraj svibnja 1770. dva dubrovačka broda, prevozeći tursko streljivo, ušla u izravnu bitku.²⁴⁸

Usto, Katarina je umalo Alekseju Orlovu naredila napad na Dubrovnik zbog nepoznate žene koja je ondje boravila od lipnja do studenog 1774., a predstavljala se kao kći pokojne ruske carice Elizabete i tražila svoje pravo na rusko prijestolje. Na kraju je odvedena u Rusiju, te zatočena u Petrovoj i Pavlovoj tvrđavi gdje je i umrla 1775., a ostala je zapamćena u legendi kao „princeza Tarakanova“, doslovno, „princeza od žohara“, vjerojatno zbog loših životnih uvjeta u zatočeništvu.²⁴⁹

Nakon kraja Katarininog prvog protuosmanskog rata Mirom u Kučuk-Kajnardžiju 1774. godine, Dubrovnik i Rusija su 1775. potpisali Livornski sporazum kojim je admiral Aleksej Orlov, zapovjednik ruske flote na Sredozemnom moru i u Jadranu jamčio da neće napadati dubrovačke brodove u zamjenu za neutralnost Republike u ratu između Rusije i Turske i osnivanje ruskog konzulata u Dubrovniku. Ovime je postavljeno na dnevni red i pitanje imenovanja stalnoga diplomatskog predstavnika Republike u ruskoj prijestolnici. U toj akciji Vlada se 1783. obratila bečkom dvoru moleći ga za dopuštenje da na ruskom dvoru interese Republike zastupa Sedler, tajnik poslanstva Austrije u Sankt Peterburgu. Dubrovački su oci carici Katarini izrazili svoje poštovanje i privrženost ističući da su odlučili imenovati svoga opunomoćenika na ruskom dvoru. S dopuštanjem cara Josipa II., Sedlera imenuju na tri godine s plaćom od 300 dukata godišnje te mu nalažu da dvoru priloži kredencijale, te u takvoj prigodi otvori pitanje dubrovačke plovidbe i osiguranja od strane Rusa. Pitanje *izvornog dubrovačkog* poslanika u Sankt Peterburgu ostalo je otvoreno do daljnjega.²⁵⁰ O ovome će više riječi biti poslije.

²⁴⁷ M. Foretić, *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2017, str. 100.

²⁴⁸ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006, str. 358.

²⁴⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 180. – 182.

²⁵⁰ M. Foretić, *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2017, str. 114.

Međutim, svakako treba istaknuti legendarni dubrovački smisao za diplomaciju koji je njihovu malu Republiku još jednom izvukao iz škripca, ali i olakšao stvari drugim silama, posebno Austriji kojoj bi Rusi, da su zauzeli Dubrovnik, postali opasna konkurencija na geostrateški važnom Balkanu i Jadranu, na kojem bi, posebno s obzirom na veliki broj pravoslavaca koji su živjeli na području Balkanskog poluotoka i koji bi ih poduprli u želji da se oslobode turske vlasti, sigurno vrlo brzo preuzeli vlast, a sve hrvatske zemlje bi se, uključujući Dubrovačku Republiku, našle stiješnjene između velikih sila, samo što bi tada Osmansko Carstvo bilo zamijenjeno Ruskim Carstvom.

4.3. Obiteljsko zdravlje i kriza u javnom zdravstvu

Kao što je već rečeno, Katarini je bilo predloženo da osnuje Vijeće koje bi joj pomagalo u donošenju odluka, no tek u godini kada je proslavila svoj 40. rođendan, tj. 1769. stvorila je Vijeće kao trajnu savjetničku instituciju. Nakon što je redovno prisustvovala na prvih nekoliko sjednica, nastavila ih je neredovito pohađati, ali je ipak budno pratila rasprave članova Vijeća te predsjedala Vijećem kad god bi trebalo donositi ključne odluke. Činjenica da je osnovala Vijeće nije bila slučajnost, već je carica, unatoč iznimnoj samodisciplini, redovnim radnim navikama i urođenoj vedrini i veselosti, počela sve više i više osjećati teret apsolutne vlasti. Pod pritiskom mnoštva kriza povezanih s Rusko-turskim ratom, carica je postupno počela priznavati da joj njezina dob i pritisak državnih dužnosti nameću određena ograničenja što se tiče njezinih aktivnosti. Možda je upravo njezina posvećenost poslu bila temeljni razlog prekida s Grigorijem Orlovom. Otprilike u to vrijeme često se žalila na bolest i fizičke bolove, od kojih su neki djelomično bili psihosomatski kao glavobolje i bolovi u leđima. Budući da je imala prilično loše mišljenje o profesionalnim liječnicima kada se radilo o njezinom vlastitom zdravlju, uglavnom se oslanjala na ljudsku prirodnu moć oporavka povezanu s odmorom, opuštanjem, umjerenom prehranom, svježim zrakom i laganom vježbom, s povremenim osloncem na narodnu medicinu, laksative i puštanje krvi.²⁵¹

Ipak, kad god bi se Katarina razboljela ili brinula o Pavlovu zdravlju ili o zdravlju nekoga drugoga, uvijek bi tražila ili preporučivala profesionalni tretman. Tako je u veljači 1769. zaposlila Škota dr. Johna Rogersona kao dvorskog liječnika. Posebno ju je, a i njegovog učitelja Nikitu Panjina, brinulo Pavlovo zdravlje. Ponajviše ih je mučila bojazan da se ne zarazi vodenim kozicama, jednom od najčešćih i najopasnijih bolesti toga doba. Sama Katarina ih u djetinjstvu nikada nije dobila, a nastojala je poduzeti sve moguće korake da zaštiti i Pavla i sebe od njih jer je smatrala da im budućnost nije osigurana sve dok ne pobijede tu opaku bolest. Tako je 1764. razmatrala mogućnost inokulacije (namjernog unošenja oslabljenih patogenih klica u organizam radi postizanja imunosti)²⁵² Pavla, ali razuvjerali su je od toga zbog njegove krhke građe. Međutim, nije stala na tome, pa su ona i Panjin nastojali izolirati prestolonasljednika od poznatih nositelja bolesti i velikog broja ljudi, stoga je u studenom 1765.

²⁵¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 143. – 144.

²⁵² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Inokulacija*. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27514>
Pristupljeno: 3. 7. 2020.

policija Sankt Peterburga ponovno potvrdila Elizabetinu zabranu dolaska na dvor i u crkvu ljudima s kozicama ili simptomima drugih sličnih bolesti.²⁵³

Međutim, nastali problem s vodenim kozicama u obitelji Habsburg te smrt zaručnice Nikite Panjina od ove bolesti ozbiljno su uplašili Katarinu, pa je u ljeto 1768. pozvala u Rusiju britanskog liječnika dr. Thomasa Dimsdalea i njegova sina Nathaniela, studenta medicine, da na njoj i Pavlu provedu postupak tzv. „variolacije“, tj. „inokulacije pomoću tvari iz upalnih kožnih lezija oporavljenoga od blagih vodenih kozica.“²⁵⁴

Kad su Dimsdaleovi došli u Sankt Peterburg, Katarina ih je privatno primila 28. kolovoza, te nakon što su oni nekoliko tjedana eksperimentirali s variolacijom na nekoliko lokalne djece, tajno se uvečer 12. listopada 1768. podvrgnula ovoj vrsti inokulacije od strane dr. Dimsdalea. Sljedeće jutro carica je otišla u Carskoje Selo, svoju rezidenciju u okolici Sankt Peterburga, u izolaciju. Za vrijeme izolacije se osjećala prilično dobro te se vratila u Sankt Peterburg 1. studenog kada je upriličeno javno slavlje. Pavla su inokulirali idući dan bez poteškoća, a datumi njegova oporavka i oporavka njegove majke otada pa nadalje proglašeni su nacionalnim praznicima. Također, Katarina je imenovala dr. Dimsdalea svojim osobnim liječnikom i vodila ga sa sobom u lov, a prije nego što je 1769. napustio Rusiju, liječio je caricu od pleuritisa (upale plućne opne)²⁵⁵ koji ju je prikovao za krevet u trajanju od šest dana. Vratio se u Rusiju 1781. da inokulira njezine unuke.²⁵⁶

Treba napomenuti da je Senat 1772. nagradio Katarinu odlikovanjem od 12 zlatnih medalja jer je prva u Rusiji, svojim vlastitim primjerom, dokazala da ova, prije kontroverzna, metoda djeluje. Njezin primjer slijedili su ljudi iz njezinog najužeg kruga te mnogi aristokrati, ali i svekoliko rusko pučanstvo, pa se tako pretpostavlja da je do 1800. otprilike 2 milijuna ljudi u Rusiji pristalo na ovu vrstu inokulacije. Međutim, mortalitet u ustanovama poput Moskovskog doma za siročad je, unatoč ovoj vrsti inokulacije koju je, u Katarininom osobnom angažmanu, provodio bečki liječnik dr. Charles de Mertens, redovito prelazio 50% u iduća tri desetljeća. Ipak, Katarinin osobni primjer je povećao opće napore da se očuva populacija i njihovo zdravlje, posebno snižavajući stopu mortaliteta, a posebno mortaliteta male djece. Katarina je također sponzorirala „domove“ za oboljele od sifilisa te „tajne“ bolnice za oboljele

²⁵³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 144.

²⁵⁴ Ibid., str. 145. – 146.

²⁵⁵ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Pleuritis*. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48722>
Pristupljeno: 3. 7. 2020.

²⁵⁶ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 146. – 147.

od spolnih bolesti iako sama nikad nije patila od ovakvih bolesti, nego se samo brinula za javno zdravstvo i očuvanje zdravlja populacije.²⁵⁷

Katarinin potez, tj. dovođenje Dimsdalea koji je prvo eksperimentirao na lokalnoj djeci, a potom na njoj, bio je ne hrabrost ni briga za svoju cjelokupnu populaciju, nego čista hladna kalkulacija kojom je htjela osigurati život i zdravlje svog sina i nasljednika, ne samo zbog svoje majčinske ljubavi prema njemu, nego i zbog vlastitog opstanka, tj. očuvanja svoje vlastite titule i položaja carice i autokratorice Ruskog Carstva budući da je i nju, u slučaju Pavlove smrti, netko mogao svrgnuti. Tu mogućnost će pokazati nadolazeće krize, prvo ona u javnom zdravstvu, a potom ona u državi.

Naime, 1770. među Katarininim trupama u Vlaškoj izbila je bubonska kuga koja se postupno proširila do Kijeva u Ukrajini te dalje prema sjeveru. Do siječnja 1771. činilo se da je epidemija gotova, međutim, početkom proljeća, stanovnici Moskve su počeli razvijati simptome te opake bolesti. Koliko je stanje ondje postajalo užasno, najbolje ilustrira činjenica da je u jednom tjednu u jednoj tekstilnoj tvornici umrlo 160 radnika. Carica Katarina je 17. ožujka 1771. službeno proglasila hitne mjere karantene u Moskvi kojim je zabranila kazališne predstave, balove i sva velika javna okupljanja. U rujnu je dnevno umiralo 300 – 400 ljudi, a zdravstveni i upravni sustav se urušavao. Ovo je, skupa s nametnutim medicinskim mjerama predostrožnosti, poput karantene za već bolesne, dovelo do pobuna stanovništva Moskve u kojima je stradao i nadbiskup od Moskve, otac Ambrozije. Tada je intervenirala vojska i došlo je do krvoprolića i mnogobrojnih uhićenja. Katarina je odlučila poslati Grigorija Orlova da smiri stanje u Moskvi i, ako je to ikako bilo moguće, zaustavi epidemiju. On je u tome i uspio, naime, koristeći svoje vojničke vještine, natjerao je Moskovljane na poslušnost i poštovanje reda. Ponovno je uspostavio i zdravstvenu i opću upravu u gradu tako da su se strašne brojke umrlih uskoro smanjile do prosinca. Međutim, smatra se da je ovo bio rezultat ne samo toga što je Orlov ponovno uspostavio disciplinu u gradu, nego i ponovnog dolaska hladnog vremena. Katarina je također uspostavila strogu kontrolu u i oko Sankt Peterburga. Do studenoga 1772. kriza je jenjavala, pa je carica dopustila javne zahvalne molitve. Kad se Orlov vratio u Sankt Peterburg 4. prosinca, Katarina mu je dala zlatnu medalju kao odličje te dala podići trijumfalni luk u parku u Carskojem Selu. Međutim, neke ondašnje procjene kažu da je, unatoč njegovoj intervenciji, kuga u Moskvi usmrtila 55 000 ljudi, dok neke druge procjene spominju brojku od 100 000 umrlih u Moskvi i 120 000 u cijelom Ruskom Carstvu. Da bi se spriječilo ponovno

²⁵⁷ Ibid., str. 147. – 148.

izbijanje pošasti, duž južne ruske granice karantena je bila održavana još dvije godine, sve do kraja Rusko-turskog rata 1774.²⁵⁸

Kuga i popratni neredi bili su samo jedan od mnogih izazova za Katarininu administraciju koje je ona uspjela riješiti, a da pritom i zadrži vlast, no, naravno, ovaj „izazov“ koštao je mnoge „obične“ ljude života, baš kao i Katarinini ratovi. Ovdje joj je opet pomogao iskusni vojnik Grigorij Orlov kojem se obratila upravo zbog njegove frustriranosti životom u Sankt Peterburgu daleko od „akcije“, znajući da je on energičan i željan slave, baš kao i njegov brat Aleksej koji se već istaknuo u pomorskim bitkama s Turcima i koji je zbog toga bio obasut svim počastima.²⁵⁹ No, ovaj put je, nakon dugo vremena, tj. nakon državnog udara i nakon 10 godina u administrativnoj službi gdje se, kako je već rečeno, bavio migracijama, opet došlo vrijeme da se Grigorij iskaže, ali na drugoj vrsti bojnog polja, tj. onoj koja je uključivala upravljanje velikom zdravstvenom i javnom krizom koja je Katarinu mogla koštati carskog trona, baš kao i jedna nova, ovaj put državno-politička kriza, Pugačovljev ustanak, o kojem će uskoro biti riječi.

²⁵⁸ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 389. – 392.

²⁵⁹ Ibid., str. 390.

4.4. Urote protiv carice i Pugačovljev ustanak

Od trenutka svog državnog udara, Katarina se povremeno morala boriti s različitim urotama protiv svoje vlasti. Već smo spomenuli navodnu urotu iz 1762. koja je rezultirala iznimno strogim kaznama za odgovorne, a koji možda i nisu bili pravi urotnici, već su u pijanom stanju rekli neke stvari koje nisu smjeli. Oni su, bili stvarni urotnici ili ne, zapravo kažnjeni kao primjer ostalima koji bi se usudili i pomisliti nešto slično.²⁶⁰

Međutim, godine 1769. četiri časnika pukovnije Preobraženski ogriješila su se o Tajni odjel zbog kritiziranja državne politike, tvrdnji da Orlovi kontroliraju Katarinu i zagovaraju njezinog svrgnuća u korist Pavla. Prvotno su osuđeni na smrt, no Katarina im je ublažila kazne na sljedeći način: Žilin i Ozerov su, izgubivši sve činove, plemićki status i zanimanje, zauvijek bili poslani u Nerčinsk na tvornički rad, a Stepanov i Panov su, izgubivši činove i plemićki status, poslani na Kamčatku da ondje žive od vlastitog rada. Katarina je, protjerivanjem nepodobnih ljudi na Kamčatku, ondje nenamjerno stvorila koloniju, kako ćemo uskoro vidjeti, iznimno 'poduzetnih' protivnika svog režima.²⁶¹

Kasnije te iste godine, dva druga mlada stražara, Ilja Batjuškov i Ipolit Opočinjin, također su prijavljeni Tajnom odjelu u vezi sa sličnom urotom. To je sve završilo na način da je Katarina izdvojila Batjuškova od drugih (u urotu je zapravo bilo upleteno više ljudi koji su bili u dalekom rodu s Orlovima) te ga u okovima protjerala na prisilan rad u Sibir.²⁶²

Usto, na Kamčatku je bio premješten još jedan nepodobnik, već odavno dobro poznat Katarini. To je bio Joasaf Baturin koji je nakon neuspjele urote u korist tadašnjeg velikog kneza Petra Fjodoroviča prvo robijao u tvrđavi Schlüsselburg, pa mu je Petar, kad je postao car, učinio uslugu stavivši veto na presudu Senata koja ga je trebala poslati na prisilni rad u Nerčinsk te mu je usto pružio bolje uvjete življenja. Baturin mu se 'odužio' na način da je odbio povjerovati u njegovu smrt, pa je govorio stražarima da je car Petar III. još uvijek živ. Kad je Katarina čula za to, protjerala ga je 1769. na Kamčatku, a on se ondje, u tvrđavi Boljšeretsk, pridružio ostalim prognanim nepodobnicima koji su, pod vodstvom izvjesnog Slovaka Beniowskog, 1771. zauzeli tvrđavu, uspostavili kontrolu nad gradom, prisilili lokalno stanovništvo da prisegne na odanost „caru Pavlu Petroviču“, preoteli galiju iz luke Čekavinskoj na koju su, kao pobunjenici u korist postavljanja Pavla na prijestolje, stavili njegovu zastavu te otplovili južno duž azijske obale. Međutim, većina ih je umrla na putu, dok su Beniowski i Baturin pokušali doći do

²⁶⁰ Vidi str. 33. ovoga rada.

²⁶¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 162. – 163.

²⁶² Ibid., str. 163.

Francuske. Beniowskom je to uspjelo, a Baturin je umro na putu. Beniowski i još neki preživjeli urotnici su ušli u službu Francuske, a druge je Katarina službeno pomilovala, pa su se vratili živjeti kao slobodni ljudi u sibirskim gradovima.²⁶³

Uz razne urote, tu su bile i razne varalice koji su se predstavljali kao Petar III. ili Ivan VI., a koji su bili obični, mali i uglavnom nepismeni ljudi: dezenteri, seljaci, sitni obrtnici ili zemljoposjednici, Kozaci ili vjerski shizmatici. Međutim, Katarina se bojala da bi utjecajni, pismeni ljudi ili strane sile mogli upotrijebiti takve varalice u svoju korist, pa je propisala stroge kazne u većini slučajeva, a sve kako bi obeshrabrila druge potencijalne varalice.²⁶⁴

Međutim, jedan takav lažni Petar III. pojavio se u Crnoj Gori 1766. i nekoliko godina vladao dijelovima te države, koja je u to vrijeme bila pod turskom okupacijom, sve dok ga turski agenti nisu ubili. Zvan Šćepan Mali, ovaj čovjek glumio je da ima svetačke moći i privukao je mnoge sljedbenike, što je dospjelo i u europski tisak. Možda je čuo legendu o Petru III. putujući kroz južne slavenske kolonije u Rusiji. Katarina je 1768. alarmirala svoje guvernera duž zapadnih granica u slučaju da ovaj varalica pokuša ući u zemlju, a 1769. je poslala generala Juriya Dolgorukova da istraži ovaj neobičan slučaj, no on je nakon nekoliko mjeseci došao do zaključka da Šćepan Mali zapravo nije *osobno* tvrdio da je caričin pokojni muž te da ne predstavlja nikakvu prijetnju Katarini ni ruskim interesima.²⁶⁵

Međutim, pravu prijetnju i Katarini i Ruskom Carstvu predstavljao je Donski Kozak Jemeljan Ivanovič Pugačov koji je netom bio dezertirao iz ruske vojske i vratio se u svoju rodnu pokrajinu krajem 1772. Naime, njegov narod se u siječnju 1772. bio pobunio protiv pokušaja Katarinine vlade da ograniči njihovu autonomiju i regrutira novake za Rusko-turski rat, a carske trupe su tu pobunu ugušile u krvi pet mjeseci poslije.²⁶⁶

Pugačovljevo je podrijetlo bilo skromno i relativno nepoznato, toliko da čak ni datum njegova rođenja nije poznat.²⁶⁷ Prema nekim pretpostavkama, rođen je oko 1742.²⁶⁸ Iako nepismen, pokazao se kao lukav urotnik, nadaren taktički zapovjednik te karizmatični demagog. Glumeći putujućeg trgovca-shizmatika, Pugačov je posjetio glavni grad Donskih Kozaka Jajtsk u studenom 1772. i pokazao svoje „znakove cara“ na koži, koji su zapravo bili ožiljci od bolesti, nekim svojim sunarodnjacima koji su bili disidenti te im predložio da ih on vodi kao „amperator“ Petar III. kako bi zajedno vratili svoju nedavno izgubljenu autonomiju. Željni

²⁶³ Ibid., str. 163. – 165.

²⁶⁴ Ibid., str. 167.

²⁶⁵ Ibid., str. 167. – 168.

²⁶⁶ Ibid., str. 169.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 132.

osvete, kozački disidenti su pristali i počeli kovati planove s Pugačovom, ali morali su odgoditi stupanje u akciju kad je Pugačov bio prijavljen, uhvaćen i u okovima odveden u Kazan. U roku od 6 mjeseci uspio je pobjeći i vratiti se na područje Jaitska do kolovoza 1773. Kada je carski zapovjednik Jaitska saznao za sve to i htio u korijenu sasjeći potencijalnu pobunu, Pugačov i kozački disidenti započeli su s pobunom u rujnu iste godine. Uskoro je počeo diktirati proglase Kozacima i kazaškim nomadima, koji su živjeli u obližnjem području, kojima im je obećavao potpunu slobodu od Katarinine represije te razna druga prava, poput zemlje, hrane, novca, oružja, vjerskih sloboda te izuzeća od poreza i vojnih obveza. Pridružilo im se mnogo ustanika, a među njima i turski i muslimanski Baškiri, pa je to postala regionalna pobuna.²⁶⁹

Katarina je u početku, tj. kad je čula za sve 14. listopada 1773., podcijenila i Pugačova i njegovu rasplamsavajuću pobunu, no kad je Pugačov potukao generala Vasilija Kara, kojeg je carica poslala da ga zarobi, i natjerao ga u bijeg prema Moskvi, shvatila je da se radi o pravom ustanku. Potom je poslala generala Aleksandra Bibikova u protunapad koji je otpočeo početkom 1774. I doista, on je nanio Pugačovu nekoliko poraza u ožujku i travnju 1774. kada je uspio prekinuti njegovu opsadu Orenburga. Međutim, Bibikov je iznenada umro od groznice 9. travnja, a Pugačov je s 20 000 pobunjenika opustošio i spalio Kazan 12. srpnja 1774. godine. Nakon dužeg razmatranja i smjene dvojice Bibikovljevih nasljednika, Katarina je na čelo svojih snaga zaduženih za suzbijanje pobune postavila generala Petra Panjina, brata mentora njezinog sina. U međuvremenu, Pugačov je harao, katkad u ofenzivi, katkad u defenzivi, gradovima i selima na obali Volge dok konačno nije poražen južno od današnjeg Volgograda 25. kolovoza 1774. Bježeći od carske vojske i u želji da se spase, ostaci njegovih snaga su ga izdali i predali satniku Mavrinu u Jaitsku 15. rujna 1774.²⁷⁰

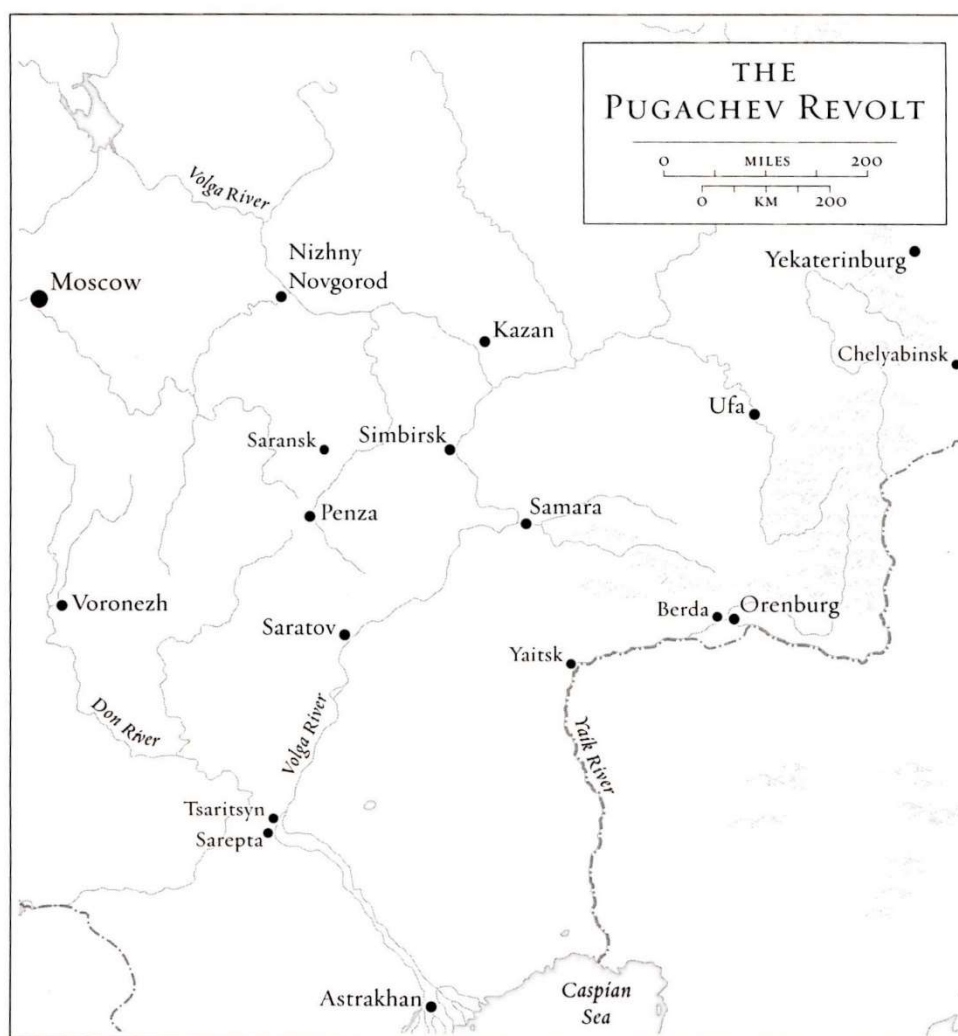
Pugačov je doveden u Moskvu skupa sa svojim najužim krugom 4. studenog 1774. kako bi ih ispitali i sudili im, premda je bilo sasvim jasno da im slijedi smrtna kazna. I doista, smaknuća su provedena bez ikakvih incidenata 10. siječnja 1775. pred gomilom na Trgu Bolotnaja. Katarina ovome nije prisustvovala, nego se uputila u Moskvu nekoliko dana nakon primitka vijesti o gore navedenom. Kako bi izbrisala svaki spomen na pobunu, preimenovala je Jaičke Kozake u Uralske Kozake, njihov glavni grad Jaitsk u ime Uralsk, a rijeku Jaik u ime Ural, imena koja su se sačuvala sve do današnjih dana. Usto, naredila je da Pugačovljevo rodno selo na Donu bude srasnjeno sa zemljom te da se na drugoj obali rijeke sagradi novo, imena Potemkinskaja, po njezinom novom favoritu Potemkinu koji joj je, skupa s ostalima iz njezinog

²⁶⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 169. – 170.

²⁷⁰ Ibid., str. 170. – 177.

najužeg kruga, a posebno sa svojim rođakom Pavelom, također pomogao u gušenju ustanka. Naredila je i Pugačovljevu bratu Dementiju, koji nije bio uključen u ustanak, da prestane koristiti svoje prezime. Nadalje, dekretom od 17. ožujka 1775. dala je opće pomilovanje svima ostalima koji su sudjelovali u ustanku kako bi se sve to izbrisalo iz povijesti. Međutim, to joj nije uspjelo, a novi termin je ušao u ruski vokabular, tj. *Pugačevščina*, sinonim za bezumnu anarhiju i krvavo nasilje.²⁷¹

Ovo je bio još jedan pokazatelj Katarinine nemilosrdnosti prema svima koji bi se usudili opstruirati njezinu vladavinu i režim. Štoviše, pokušala je i izbrisati iz ruske povijesti ovu groznu i krvavu epizodu kako njezin i ugled njezinog Carstva ne bi bili narušeni u 'civiliziranom' inozemstvu, te, što je još važnije, kako nitko od njezinih podanika više nikada ne bi pokušao ništa slično.

Slika 6. Pugačovljev ustanak²⁷²

²⁷¹ Ibid., str. 178. – 180.

²⁷² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. xvi.

4.5. Novi zakoni – reakcija na krize

Katarina se, boraveći u Moskvi nakon Pugačovljeva smaknuća, bacila na izradu novih zakona koji su trebali osigurati toliko potreban red i mir u Carstvu. Tako je prvo na red došla temeljna reorganizacija lokalne i regionalne administracije, kao što je najavila caričina tzv. Reforma gubernija izdana 7. studenog 1775. Ova reforma je konsolidirala mnoge prijašnje neusklađene reforme, a predstavljala je najambiciozniju i najrazumljiviju institucionalnu inovaciju dotad u Katarininoj vladavini i bila je uvelike izravni produkt njezinog vlastitog pera.²⁷³

Reforma gubernija predviđala je povećanje broja gubernija i standardiziranje njihovog broja stanovnika, dok je istovremeno trebalo smanjiti veličinu pojedinačnih gubernija i ukloniti provincije kao posredne jedinice, a dodatne potpodjele ipak su ostavljene kao mogućnost. Pojmovi kao što su red, regularnost i racionalnost dominirali su ovim Katarininim zakonskim aktom, čija je glavna namjera iznikla iz kameralističkog koncepta približavanja vlade stanovništvu,²⁷⁴ što je, naravno, bilo i dio caričinih napora da preuredi Rusko Carstvo prema filozofiji prosvijećenog apsolutizma. Usto, ovo je bio i Katarinin odgovor na kritike izražene u *nakazy*ma donesenim pred Zakonodavnu komisiju, a koje su upozoravale na pretjeranu birokratsku krutost i neučinkovitost te bezakonje. Stoga je carica nastojala osnažiti lokalnu upravu i ojačati sigurnost dodjelom više funkcija lokalnim sredinama i poticanjem lokalnih plemića na službu koju bi dobili na način da bi bili izabrani. U seoskim sredinama lokalnu je sigurnost trebao nadzirati zemaljski kapetan, tj. neka vrsta šerifa kojeg bi trebalo odabrati okružno plemstvo, a u gradovima je za to bio zadužen komandant ili šef policije. Ove obje službe nastale su iz prijedloga Zakonodavne komisije i lokalnih eksperimenata. Jedna od komandantovih dužnosti je, naravno, bila braniti naselje od svake opasnosti, što je carica posebno istaknula potaknuta neučinkovitošću lokalnih vlasti u vrijeme kuge u Moskvi i Pugačovljevog ustanka.²⁷⁵

Katarina je također osmislila urede za javnu dobrobit u svakoj guberniji kako bi koordinirali samu politiku javne dobrobiti i njezine institucije, nadzirući škole, bolnice, ubožnice i ustanove za duševno oboljele. Također je u Moskvi osnovala Katarininu bolnicu, dom za tjelesno onesposobljene i ubožnicu. U 1780-ima utemeljila je i javnu bolnicu u Sankt Peterburgu, posebni lazaret za oboljele od spolnih bolesti, čija su se imena i narav bolesti držali

²⁷³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 184. – 185.

²⁷⁴ Ibid., str. 187.

²⁷⁵ Ibid.

u strogoj tajnosti, te mrežu besplatnih javnih škola razgranatu diljem Carstva. Svim ovim praktičnim potezima carica je javno promovirala svoju brigu za javnu dobrobit.²⁷⁶ To je, skupa sa zakonodavnim djelovanjem, također bilo u duhu njezine filozofije prosvijećenog apsolutizma te je time išla ukorak s ostalim europskim prosvijećenim apsolutistima, poput Fridrika II. Velikog, Marije Terezije i Josipa II.,²⁷⁷ no i općenito s 'civiliziranim' Zapadom.

Osim toga, Katarina se pobrinula i za učinkovitiju organizaciju i djelovanje sudstva, pa je tako utemeljila tzv. „sudove savjesti“ u svakoj guberniji koji su se sastojali od plemića, građana i državnih seljaka, znatno povećala broj prokuratora na svim nivoima, te 4. siječnja 1780. dodala još tri poglavlja Reformi gubernija koja su propisivala uspostavljanje posebnih viših i nižih sudova u Moskvi i Sankt Peterburgu, očito zbog ubrzane urbanizacije i povećanog rasta broja parnica.²⁷⁸

Carica je donijela i Policijski zakonik 8. travnja 1782. prema kojem je gradski prostor podijeljen u distrikte (200 – 500 kućanstava) i četvrti (50 – 100 kućanstava) pod upravom policijskog odbora koji se sastojao od *gorodničija* (policijskog šefa), dva načelnika za kaznena i građanska pitanja i dva vijećnika. Svakom distriktu je bio dodijeljen jedan načelnik, a svakoj četvrti nadzornik. Načelnik je zapovijedao policijskim snagama u svakom distriktu, a u glavnim gradovima, Moskvi i Sankt Peterburgu, s 34 čovjeka po distriktu. Oba glavna grada su usto imala i jednog *oberpolitseimeistera* i jednog *politseimeistera* koje je imenovao Senat te im davao visoke činove i prilično visoke plaće, ali je središnji ured glavnog policijskog načelnika bio ukinut.²⁷⁹

Usto, Katarina je izdala i još dvije važne povelje, Povelju za plemstvo i Povelju za gradove, obje objavljene na njezin 56. rođendan, 21. travnja 1785. Prva je kodificirala privilegije „prvog staleža“ Carstva, a druga je redefinirala strukturu gradskog društva i reorganizirala njegovu upravu. Obje su trebale promovirati društveni konsenzus i političku stabilnost, ekonomski napredak i kulturno prosvjećenje. Usto, obje su se nadovezivale na i selektivno prerađivale mnoštvo presedana, stranih i domaćih, te nedavno akumuliranih.²⁸⁰ Ove dvije povelje, izdane u osvit Francuske revolucije, očito su trebale jasno definirati prava „prvog“ i „trećeg staleža“, tj. u ruskim prilikama, plemstva i građanstva (svećenstvo je bilo isključeno) kako se ne bi ispunili strahovi dalekovidne Katarine da bi u Rusiji moglo doći do

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ S. Bekavac, R. Skenderović, *Povijest 3 – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb, Alfa, 2009, str. 23.

²⁷⁸ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 187. – 188.

²⁷⁹ Ibid., str. 192.

²⁸⁰ Ibid., str. 193.

revolucionarnog vrenja potaknutog prosvjetiteljskim idejama o ravnopravnosti svih ljudi, što se doista i dogodilo u Francuskoj 4 godine poslije. No, Katarina i njezin režim će, kako ćemo poslije vidjeti, izdržati i ovu oluju.

4.6. Caričini favoriti

Pretpostavlja se da je Katarina, kako je ušla u krizu srednjih godina i menopauzu, vjerojatno negdje potkraj 1770-ih,²⁸¹ postala ranjiva i podložna tjelesnim iskušenjima upravo zbog svog položaja i dužnosti vladarice, dužnosti koja je znala biti iznimno zamorna i razorna za duševno i tjelesno zdravlje. Budući da se zbog menopauze više nije morala brinuti o potencijalnoj neželjenoj trudnoći, mogla je voditi slobodniji život. Istovremeno, bojala se da bi neki njezin favorit, odnosno ljubavnik, mogao iskoristiti njezinu ranjivost da zadobije određeni politički položaj i dominaciju. Odatle je dolazilo njezino konstantno nastojanje da odvoji strast od državištva te da drži sve pod kontrolom.²⁸² Međutim, treba napomenuti da se o ovim pitanjima, tj. o njezinom privatnom životu, najvjerojatnije ne bi uopće raspravljalo da je bila muškarac, no kao što je već rečeno, povijest pišu, ili su barem dosad pisali, muškarci. No, bez obzira na to, pokušat ćemo objektivno prikazati kakvi su bili Katarinini odnosi s njezinim favoritima, tj. ljubavnicima, ne u intimnom smislu, nego kako je to utjecalo na njezinu vladavinu.

Početak ćemo s već spomenutim Katarininim prekidom s Grigorijem Orlovom i usponom Grigorija Potemkina ne samo u njenim očima, već i na državno-političkom planu. Naime, Potemkinov uspon bio je povezan, na državno-političkom planu, s neumoljivim političkim imperativima, tj. Katarininom potrebom za svježom dozom savjeta i potpore kako bi riješila prolongiranu krizu koja je trajala od 1767. do 1775., a na intimno-emocionalnom planu s Katarininom potrebom oslobađanja od emocionalne ovisnosti o Orlovljevoj potpori kako bi, sada kada joj je Orlov osigurao položaj carice, stekla veću osobnu autonomiju i veće samopouzdanje.²⁸³

Ono što znamo je da je, u fizičkom smislu, Katarinina i Potemkinova afera trajala jedva dvije godine, tj. od 1774. do 1775., iako zapravo nije sigurno kada je točno počela. U svakom drugom smislu, trajala je sve do njegove smrti 1791., a prema nekim indicijama, Katarina i Potemkin su možda bili tajno vjenčani. Naime, u nekim ljubavnim pismima, ona ga naziva „svojim dragim mužem“, „dragim supružnikom“, „svojim gospodarem“, te navodi da su „vezani svetim vezama“, „svim mogućim vezama“ i sl. Bez obzira na to jesu li bili tajno vjenčani ili ne, nakon dvije godine više nisu živjeli zajedno, provodili su duge vremenske periode odvojeno i otvoreno tražili druge partnere. Ipak, stalno su se dopisivali i očito njegovali svoje osobne i političke veze, a u slučaju bilo kakve potrebe, uvijek su mogli računati jedno na

²⁸¹ Ibid., str. 202.

²⁸² Ibid., str. 203.

²⁸³ Ibid.

drugo. Glavni zajednički interes bio im je odanost Ruskom Carstvu te potraga za i povećanje slave i moći Carstva.²⁸⁴ Kao što ćemo kasnije vidjeti, Potemkin je tome bio aktivno posvećen. Naime, Katarina ga je uvela u čitav spektar državnih poslova te pronašla u njemu marljivog učenika, poduzetnog suvladara i, što je bilo najvažnije, srodnu dušu po pitanju snova o slavi za Rusko Carstvo.²⁸⁵ S obzirom na sve ovo, možemo slobodno zaključiti da je njihov odnos nadilazio sferu onog isključivo fizičkog i ljubavnog. Usto, Katarina ga je nagradila naslovom princa Svetog Rimskog Carstva, dodijelila mu još stranih odlikovanja, te vlastitu palaču u Sankt Peterburgu i sredstva da je bogato uredi, dok je u međuvremenu zadržao svoje odaje u Zimskoj palači te vojne i službe na dvoru.²⁸⁶

Nakon prekida romantičnog odnosa s Potemkinom, Katarina je pronašla novog bliskog suradnika i ljubavnika u ukrajinskom pukovniku Petru Zavadovskom kojeg joj je, kao suradnika, preporučio sam Potemkin koji ga je dobro poznao, baš kao što su ga poznavali i feldmaršal Rumjancev i Kiril Razumovski. Katarina je imenovala Zavadovskog članom svog osobnog kabineta 10. srpnja 1775. te mu dodijelila imanje. Zavadovski je imao izvrsno klasično obrazovanje te veliko administrativno iskustvo služeći pod Rumjancevom u Ukrajini i u borbama protiv Turaka. Kao takav, bio je idealna ispomoć carici u dovršavanju Reforme gubernija, za što ga je 26. studenog 1775. nagradila odlikovanjem Križa sv. Jurja četvrte klase. Međutim, nepoznato je kako i kada su točno postali ljubavnici. Također, što je djelovalo pomalo čudno, 2. siječnja 1776. Zavadovski je postao pobočnik generala Grigorija Potemkina, te su njih troje usko surađivali nekoliko mjeseci.²⁸⁷ Naposljetku, Zavadovski se 30. travnja 1787. oženio sedamnaestogodišnjom groficom Verom Apraksinom, za što je dobio Katarinin blagoslov, a početkom Drugog rusko-turskog rata 1787. postavila ga je za člana svoga Vijeća. On je, uz Orlova i Potemkina, bio jedini „favorit“ koji je imao tu čast. Zavadovski i njegova dva brata su također 1794. od Katarine dobila titulu grofova Svetog Rimskog Carstva. Zavadovski je čak doživio vladavinu Katarinina unuka Aleksandra I., za čije je vladavine postao prvi ruski ministar javnog obrazovanja.²⁸⁸

Od niza njezinih ljubavnika, stvarnih i navodnih, koji su uslijedili poslije Zavadovskog, treba istaknuti Aleksandra Lanskoja, s kojim je Katarina bila u vezi od 1779. do njegove iznenadne smrti u lipnju 1784.²⁸⁹ Aleksandar Lanskoj bio je mladi časnik konjaničke straže

²⁸⁴ Ibid., str. 204.

²⁸⁵ Ibid., str. 205.

²⁸⁶ Ibid., str. 206.

²⁸⁷ Ibid., str. 207.

²⁸⁸ Ibid., str. 213.

²⁸⁹ Ibid., str. 214.

kojeg je Katarina promaknula prvo u dvorjanina, pa onda u generala, te je usto primao službene poruke i pratio caricu u njenom posjetu nedavno reformiranim zapadnim gubernijama 1780. Međutim, njegova iznenadna smrt, najvjerojatnije od difterije, 25. lipnja 1784. bacila je Katarinu u duboku i dugotrajnu depresiju, iz koje se jedva izvukla, i to najviše uz potporu Potemkina i njezinog najbližeg kruga ljudi.²⁹⁰

Kao zaključak, može se reći da je Katarina, birajući favorite iz prilično nepoznatih, ne toliko bogatih i ne toliko značajnih plemićkih obitelji, nastojala 'osvježiti' rusku elitu te, usto, ne naljutiti moćne ruske klanove, što bi se dogodilo da je birala favorite iz njihovih redova. Usto je i podsjećala plemstvo na to što im sve može donijeti državna služba, koja je išla zajedno s upuštanjem u ljubavnu vezu s caricom, i to ne samo njima, nego i njihovim rođacima. Također, uzimajući pod svoje okrilje favorite i njihove rođake, podsvjesno je nastojala stvoriti sebi širu obitelj koja joj je toliko nedostajala u ranijim fazama života.²⁹¹

²⁹⁰ Ibid., str. 216. – 217.

²⁹¹ Ibid., str. 223. – 224.

4.7. Dinastički poslovi i nasljedstvo

Pitanje zdravog muškog nasljednika ruskog prijestolja progonilo je Katarinu još od vremena njezinog dolaska u Rusiju. Naime, prvo je pokojna carica Elizabeta vršila na nju pritisak da ga rodi, a sada je ona vršila isti takav pritisak na svoju snahu Nataliju. U ovoj svojoj dinastičkoj računici, Katarina je potpuno zanemarila svog nezakonitog sina s Grigorijem Orlovom, koji je zapravo tek sada, u svojim tinejdžerskim godinama, dobio prezime Bobrinskog prema imanju kojeg mu je majka kupila i pridružio se Plemićkim kadetima pod prismotrom Ivana Beckoja. To znači da je sav pritisak u vezi rođenja nasljednika bio na Pavlu i Nataliji.²⁹²

Katarina se brinula oko krhkosti Natalijinog zdravlja i općenito je bila nezadovoljna svojom snahom,²⁹³ no sve je to nestalo kada se u ljeto 1775. pokazalo da je velika kneginja trudna. No, nažalost, nakon komplikacija pri porođaju, i majka i muško dijete su umrli 15. travnja 1776., a pokopani su 26. travnja u manastiru sv. Aleksandra Nevskog u Sankt Peterburgu.²⁹⁴

Iako su i Katarina i Pavao bili teško pogođeni i potreseni tragedijom koja je zadesila njihovu obitelj,²⁹⁵ što ih je zbližilo više nego ikada,²⁹⁶ Katarina je na sam dan Natalijine smrti počela hladno kalkulirati tko bi ju mogao zamijeniti zbog svoje dalekovidnosti i osjećaja za urgentnost kada je posrijedi bilo pitanje opstanka dinastije Romanov. Tako je odmah dala zadatak pruskom princu Henriku, Fridrikovom bratu, kojeg je već prije bila pozvala u posjet da svjedoči onomu što je trebao biti sretan događaj, da odmah konzultira svoju nećakinju o 'dostupnosti' za udaju njezine najstarije kćeri, princeze Sophie Dorotheje od Würtemberga. Princeza, koja je nosila Katarinino prijašnje ime i bila rođena u njezinom rodnom gradu Szczecinu, imala je samo 16 godina, a Katarina ju je bila razmatrala i tri godine prije kao Pavlovu potencijalnu mladenku, no bila je premlada. Usto, svi dogovori, koji su uključivali i Fridrika i njegovog drugog brata, princa Ferdinanda, bili su zaključeni u najvećoj tajnosti dok ne bude sasvim sigurno da će sve ispasti dobro. Naravno, Fridrik i njegova braća su htjeli pošto-poto udovoljiti Katarininoj želji da se sklopi ovaj dinastički brak ne samo jer je posrijedi bila njihova pranećakinja, nego i zbog političkih i financijskih potencijala koje su uvidjeli u potencijalnom sklapanju tog braka, sličnih onima koje je Fridrik uvidio prije 32 godine kada je

²⁹² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 227.

²⁹³ Ibid., str. 227. – 228.

²⁹⁴ Ibid., str. 228. – 229.

²⁹⁵ Ibid., str. 229.

²⁹⁶ Ibid., str. 230.

zdušno posredovao u sklapanju Katarininog braka s tada velikim knezom Petrom Fjodorovičem.²⁹⁷

Međutim, pošto su se, kako je već rečeno, dodatno zbližili, Katarina je izrazila i majčinsku brigu i volju da udovolji Pavlu, a kako je on naslijedio očeve prusofilske sklonosti, dodatno pojačane istim takvim sklonostima njegova mentora Panjina i njegove 'frakcije', smatrala je da će mladog udovca razveseliti put u Berlin u posjet Fridriku II. Velikom. I doista, Pavao je s velikim oduševljenjem i s velikom svitom krenuo u Berlin da upozna svoju buduću novu mladenku, od čijih je roditelja u međuvremenu stiglo dopuštenje da se uda za njega.²⁹⁸

Katarina je na to poslala pismo svojoj budućoj novoj snahi na francuskom u kojem joj je povjerila Pavlovu sreću i obećala topao doček u Rusiju. Također, poslala joj je po Pavlu Red i vrpcu sv. Katarine. Pavao je stigao u Berlin 10./21. srpnja 1776. gdje je dočekan s velikim počastima, a, u čast njegovog njemačkog podrijetla i s majčine i s očeve strane te pokojnog oca, vjernog obožavatelja Fridrika i Prusije, na izvješnim zastavama dobrodošlice pisalo je „Paul Von Petrowitz“. Pavlu se jako svidjela njegova nova buduća mladenka, za koju je Katarina poslala svoj blagoslov 22. srpnja. Međutim, inzistirala je da Sophia Dorothea dođe u Rusiju bez rodbine, samo s jednom sluškinjom koja bi trebala ostati prva tri mjeseca.²⁹⁹ Ovime je sigurno htjela izbjeći komplikacije koje bi rodbina buduće snahe mogla stvoriti na carskom dvoru, a koje su se bile zbile, kako je već spomenuto, u slučaju njezine majke Johanne.

Budući mladenci su stigli u Rusiju 31. kolovoza 1776. gdje ih je Katarina svečano i srdačno primila u Carskojem Selu. Odmah joj se svidjela njezina nova buduća snaha, pa su uskoro krenuli u Zimsku palaču u Sankt Peterburgu gdje ih je dočekala počasna paljba. Sophia Dorothea se preobrati na pravoslavlje 14. rujna pod imenom Marija Fjodorovna, a idući dan su se ona i Pavao službeno zaručili. Vjenčali su se 26. rujna 1776. na dvoru.³⁰⁰

Katarininu prvo unuče, veliki knez Aleksandar Pavlovič, rodio se 12. prosinca 1777., a kralj Fridrik II. Veliki proglašen je njegovim kumom. Toliko iščekivani nasljednik postao je zjenica oka svoje bake koja mu je i dala ime, i to po Aleksandru Nevskom, velikanu iz ruske povijesti. Odmah je preuzela brigu nad njim, baš kao i Elizabeta nad njenim sinom 23 godine prije. Ovime je podsjetila njegove roditelje na svoju glavnu ulogu u odgoju svoje unučadi i njihov inferioran položaj na dvoru. 27. travnja 1779. dobila je još jednog unuka, kojemu je dala ime Konstantin te mu za kuma izabrala turskog sultana Abdula Hamida. I doista, posvetila je

²⁹⁷ Ibid., str. 229. – 230.

²⁹⁸ Ibid., str. 230. – 231.

²⁹⁹ Ibid., str. 231. – 232.

³⁰⁰ Ibid., str. 232. – 233.

veliku brigu obrazovanju i odgoju svoje muške unučadi kako bi ih pripremila za buduće vladarske uloge te uloge onih koji će pronositi slavu Ruskog Carstva. Što se tiče ženske unučadi rođene nakon Aleksandra i Konstantina, njima nije namjeravala posvećivati mnogo pozornosti, budući da su njihove šanse za vladanje i povećanje slave Carstva bile male, ali kad ih je Marija Fjodorovna počela rađati, s vremenom ih je počela više cijeniti, a četvrtu po redu, rođenu 1788., nazvala je imenom Katarina.³⁰¹ I doista, Katarina je imala velike planove za svoja dva muška unuka, o kojima će više riječi biti kasnije, a curice je vjerojatno, kad odrastu, planirala koristiti za dinastičke poslove.

Budući da je sada, s dolaskom muške unučadi, riješila problem nasljedstva, više se nije morala brinuti o mogućnosti da podari zakonit status svom drugom sinu Alekseju Grigorjeviču Bobrinskoju. No, i dalje ga je nastavila financirati i pomagati, iako ga je držala što je više moguće dalje od carskog dvora i Rusije. Također, u proljeće 1780. godine oslobodila je i poslala u Dansku, u dogovoru s i pod nadzor kraljice-regentice Juliane Marie, obitelj Brunswick, dvojicu braće i dvije sestre pokojnog Ivana VI., čije je uzdržavanje potajno financirala dok su praktički živjeli u kućnom pritvoru do 1806.³⁰² Što se tiče Bobrinskoja, on vjerojatno nije predstavljao nikakvu prijetnju sve dok je bio dobro situiran, a preživjeli članovi obitelji Brunswick su vjerojatno bili previše istraumatizirani svojim dugogodišnjim zatočeništvom i svime što im se dogodilo da bi, bez svog brata, *zakonitog* cara Ivana VI., predstavljali Katarini i njezinoj obitelji ikakvu prijetnju.

³⁰¹ Ibid., str. 234.

³⁰² Ibid., str. 234. – 235.

4.8. Nove prilike na jugu

Dok se Katarina bavila dinastičkim poslovima, istovremeno je s Potemkinom pokušavala ostvariti nove 'projekte' vezane za jug Carstva. Iako je Rusko-turski rat (1768. – 1774.) završio, kako je već gore navedeno, Mirom u Kučuk-Kajnardžiju koji je bio veoma povoljan za Rusko te uvelike ponižavajući za Osmansko Carstvo, u zraku je i dalje visjelo pitanje Krimskog Kanata, formalno neovisnog, ali *de facto* pod ruskim protektoratom. Usto, Katarina je sada morala razmotriti stvarne posljedice Mira u Kučuk-Kajnardžiju, koje je, zahvaljujući svojoj dalekovidnosti, sigurno predviđela i prije, a to su bile nepovoljno gledanje na sadašnju poziciju Rusije kao crnomorske i mediteranske sile od strane ne samo Osmanskog Carstva, nego i ostalih europskih sila, pogotovo Austrije i Prusije, te nužnost stvaranja pojasa fortificiranih baza na južnim granicama svog Carstva.³⁰³ Ova dva faktora bila su usko povezana jer su postojale dvije opcije nepovoljne za Rusiju, tj. da Turci odluče prekršiti sklopljeni Mir i otpočeti novi rat s Rusijom ili da se Austrija i Prusija, bojeći se jačanja Rusije, udruže s Osmanskim Carstvom protiv Rusije te da je sve tri sile zajednički napadnu. Naravno, ova druga opcija bila je mnogo opasnija jer bi onda Rusija, budući da su Austrija i Prusija bile u mnogo većoj mjeri kopnene nego pomorske sile, morala ratovati na višestrukim frontovima, tj. protiv Osmanskog Carstva i na moru i na kopnu, a protiv Austrije i Prusije na kopnu. Štoviše, Prusija je mogla, potpomognuta svojom tradicionalnom saveznicom Velikom Britanijom, izgraditi moćnu flotu na Baltiku i, udruživši se potencijalno i sa Švedskom, tradicionalnom neprijateljicom Rusije, udariti direktno na jedan od dva glavna grada Ruskog Carstva, Sankt Peterburg, što bi izravno ugrozilo i život Katarine i njezine obitelji.

Zasigurno računajući na sve ove potencijalne opasnosti, Katarina je, zajedno s Potemkinom, odlučila zauzeti čvrstu kontrolu nad južnim stepskim područjima Carstva, tj. Novorosijom, što je bilo dodatno omogućeno i potiskivanjem Zaporoških Kozaka u lipnju 1775. godine. Katarina i Potemkin odlučili su se za stratešku kolonizaciju tih područja, tj. osnivanje novih utvrđenih naselja na strateški važnim lokacijama, i to u velikoj većini na obalama tamošnjih rijeka. Tako je najjužnije rusko uporište postao Herson, grad kojeg je 1778. osnovao Potemkin blizu ušća Dnjepra u Crno more, a koji je trebao biti višenamjenska vojna baza, tj. stražarnica, utvrda, pristanište, brodogradilište, i mornarička postaja. Također, 1784. malom naselju Tor ime je promijenjeno u Slavensk, ali ono se nije uspjelo razviti u trgovačko središte. Usto, Potemkin je 1778. osnovao novi grad Ekaterinoslav na rijeci Kilčen, ali položaj grada se

³⁰³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 235.

pokazao kao nezdrav za stanovništvo, pa je premješten na Dnjepar 1784., a Pavao I. ga je 1797., godinu dana nakon majčine smrti, prozvao Novorosijsk. Na sjevernom Kavkazu, na najistočnijoj točki ove Potemkinove domene, 1794. osnovan je Ekaterinodar, preimenovan 1920. u Krasnodar. Katarinin sin i dva unuka također su počašćeni osnivanjem Pavlograda, Pavlovska, Aleksandrije, Aleksopola, Aleksandrovska, Konstantinopola, Konstantinograda i Konstantinogorska.³⁰⁴ Također, Katarina i Potemkin su, u sklopu njezinog „grčkog projekta“,³⁰⁵ o kojemu će više riječi biti kasnije, već smatrali Rusiju zaštitnicom budućeg Grčkog Carstva koje bi trebalo potisnuti osmansku i tatarsku prisutnost oko Crnog mora. Tako je 9. rujna 1775. Katarina imenovala Eugeniosa Voulgarisa, kozmopolitskog grčkog redovnika koji je bio preveo njezin *Veliki ukaz* na novogrčki, nadbiskupom nove dijeceze Slavenska i Hersona, čije su granice, međutim, još bile neodređene. Ovaj potez je usto pokazao uzlazni trend Katarininog razmišljanja o ekspanziji prema jugu budući da je Voulgaris bio militantni i otvoreni neprijatelj turske tiranije nad grčkim pravoslavicima. Istodobno, nekoliko tisuća grčkih i albanskih veterana pomorske ekspedicije Alekseja Orlova bilo je naseljeno u područja na Krimu pod ruskom vlašću oko tvrđava Kinburn, Kerč i Enikale, što je bio Katarinin potencijalni trojanski konj u slučaju novog rata s Turcima i/ili s Krimskim Tatarima.³⁰⁶ Ovi razni oblici strateške kolonizacije bili su još jedan izvrstan primjer Katarinine vojne i geostrateške promućurnosti i proračunatosti.

Osim toga, Katarina se služila i političkim, diplomatskim i vojnim potezima kako bi stabilizirala nove južne granice Carstva. Tako je odlučila iskoristiti za svoje planove Šagina-Gireja, mlađeg brata prvog 'neovisnog' kana Krimskog Kanata, Šahiba-Gireja. Naime, upoznala ga je tijekom pregovora za potpisivanje Mira u Karasu Bazaaru koji je, konačno donesen 1. studenog 1772. te potvrđen Mirom u Kučuk-Kajnardžiju, učinio Krimski Kanat neovisnim u odnosu na Osmansko Carstvo, uspostavio savez Kanata s Rusijom, proglasio dužnost kana izbornom i dao kanu svu administrativnu vlast.³⁰⁷ Međutim, kako je već rečeno, ovo je *de facto* značilo prelazak Kanata pod ruski protektorat.

U tu svrhu, Katarina je trebala političku marionetu koju je pronašla u osobi Šagina-Gireja koji je bio član vladajućeg klana Girej, mlad, politički neiskusn, europeiziran, ambiciozan, te, što je bilo najvažnije, protuosmanski raspoložen. Kao takav imao je vrstan politički potencijal da postane proruski kan koji bi mogao održati neovisnost svog naroda u

³⁰⁴ Ibid., str. 238.

³⁰⁵ Ibid., str. 247.

³⁰⁶ Ibid., str. 237.

³⁰⁷ Ibid., str. 238.

odnosu na Turke. Potaknuta time, ali i zabrinuta zbog makinacija Devleta-Gireja, bivšeg, proosmanskog kana kojeg su Turci poslali u pokrajinu Kuban 1773. da okupi antiruske disidente, tj. protivnike 'neovisnosti' pod ruskim protektoratom, Katarina je, zajedno sa svojim vijećem, 1774./75. potajno pružila Šaginu-Gireju financijsku podršku od 150 000 rubalja da podmiti Nogajске Horde iz Kubana da ga izaberu kanom. U međuvremenu, ruski predstavnici u Carigradu podmićivali su ljude bliske sultanu kako bi ovaj ratificirao Mir u Kučuk-Kajnardžiju i prihvatio 'neovisnost' Krimskog Kanata. Nakon raznih vojnih i političkih peripetija koje ipak nisu uspjele prerasti u novi rat između Rusa i Turaka, u travnju 1777. Šagin-Girej postao je novi kan, a kanova vlast otada je proglašena apsolutnom i nasljednom.³⁰⁸ Naravno, ovaj posljednji potez trebao je osigurati potpunu odanost krimске vladarske dinastije Katarini, a sve kako bi pripremila teren za skoru aneksiju Krima.

U međuvremenu, Katarina je morala držati na oku i svog prvog rođaka, švedskog kralja Gustava III., sina svojeg ujaka Adolfa Fredericka i Louise Ulrike, sestre pruskog kralja Fridrika II. Velikog. Naime, morala je spriječiti njegov gore navedeni eventualni savez s Prusijom te njegove navodne planove da otme Norvešku Danskoj, tradicionalnoj saveznicu Rusije. Tako ju je on posjetio inkognito, pod imenom grofa od Gotlanda, 5. lipnja 1777. u Sankt Peterburgu. Katarina mu je, među ostalim, nimalo slučajno, demonstrirala moć ruske mornarice, što ga je potaknulo da i sam izgradi vlastitu flotu. Nakon što su razmijenili darove, Gustav je 5. srpnja otišao natrag u Švedsku, kao prvi europski monarh koji se dotad osobno susreo s ruskom caricom Katarinom. Nakon toga započeli su s prijateljskim dopisivanjem.³⁰⁹

Još jedan europski monarh s kojim je Katarina nastojala njegovati dobre odnose bio je budući austrijski car Josip II. Iako ju je njegova majka Marija Terezija, kako je već navedeno, prezirala zbog njezinog 'preliberalnog' životnog stila, Katarina se, vjerojatno već znajući da se vladavina Marije Terezije bliži kraju, a Josipovo vrijeme dolazi, susrela s njim, koji je također putovao inkognito kao grof Falkenstein, u Mogilevu 24. svibnja 1780., a prije toga je naredila jednom od svojih savjetnika, Bezborodku, da skicira plan rusko-austrijske suradnje pri uništavanju i komadanju Osmanskog Carstva, što je bila osnova njezinog tzv. „grčkog projekta“.³¹⁰

Naime, glavna tema njihovog prijateljskog razgovora bio je upravo, iako napola u šali, Katarinin „grčki projekt“. Pokazavši Josipu portrete svojih unuka, s Konstantinom okruženim

³⁰⁸ Ibid., str. 238. – 239.

³⁰⁹ Ibid., str. 239. – 240.

³¹⁰ Ibid., str. 241. – 242.

grčkim krajolikom (on je trebao vladati Grčkim Carstvom)³¹¹ predložila mu je da Rim bude glavni grad njegovog budućeg Carstva, dok je Josip njoj predlagao da Carigrad bude glavni grad pravoslavnog svijeta. Poslije je rekao majci da Katarina ozbiljno razmišlja o uspostavljanju Carstva na Istoku.³¹²

Međutim, Marija Terezija je umrla 18./29. studenog 1780., a Josip II. je tada postao punopravni austrijski car. Uvidjevši da je najbolje da se okoristi Katarininim nadolazećim ostvarenjima, sklopio je savez s njom, doduše preko zajedničke korespondencije, a koji je carica zapečatila na godišnjicu njihovog sastanka, 24. svibnja 1781. Njihov dogovor uključivao je zajedničko obrambeno jamstvo sadašnjih ruskih europskih posjeda u trajanju od 8 godina, te obećanje vojne pomoći (10 000 pješaka i 2000 konjanika) u slučaju napada, s tim da se, u slučaju da *Švedska* napadne Rusiju, umjesto ovih snaga šalje godišnja financijska pomoć u iznosu od 400 000 rubalja. Međutim, glavna vrijednost ovog saveza u Katarininim očima bile su odredbe usmjerene protiv *Osmanskog Carstva*. Naime, posebne odredbe obvezivale su Austriju na pružanje potpore svim ruskim ugovornim odnosima s Portom. No, ako diplomacija zakaže u rješavanju neispunjavanja ili otvorenih kršenja Mira u Kučuk-Kajnardžiju i njegovih dodataka ili ako Porta objavi rat Rusiji, onda je Austrija bila obvezna ući u rat sa snagama jednakim onima njezine saveznice i to u roku od 3 mjeseca od obavještenja o ratu podnesenog Austriji od strane Rusije. Nadalje, ako Rusija bude razmišljala o pomorskim operacijama na Azovskom ili Crnom moru, dvoje vladara složili su se da će se konzultirati oko koordiniranja svojih snaga. Zatim, zakleli su se da će jednako dijeliti sve dobitke iz bilo kojih rusko-osmanskih neprijateljskih djelovanja, da će koordinirati strategiju i vojne operacije te da neće sklapati zasebne mirove ni primirja bez međusobnih konzultacija. U slučaju napada treće strane tijekom bilo kojeg rusko-turskog rata, oboje saveznika obećali su da će to smatrati uzrokom za pozivanje na savez te su se zavjetovali na punu, aktivnu potporu. Iako se nije spominjao Katarinin „grčki projekt“ ili bilo koji drugi određeni teritorijalni dobici, ovaj savez samo je potvrdio zajedničke ruske i austrijske interese za sudbinu Osmanskog Carstva te je predstavljao svojevrsnu 'policu osiguranja' za Katarinu u vezi s njezinim poslovima na Krimu.³¹³

Što se tiče caričinog „grčkog projekta“, on je zapravo bio razrađen na sljedeći način: nakon što bi Rusija i Austrija uništile već oslabljeno Osmansko Carstvo i otjerale Turke natrag u Aziju, bivše europske provincije Osmanskog Carstva bile bi reorganizirane u dvije kršćanske tampon-države između Austrije i Rusije, tj. Daciju koja bi obuhvaćala Dunavske provincije i

³¹¹ Ibid., str. 247.

³¹² Ibid., str. 242.

³¹³ Ibid., str. 244. – 245.

Besarabiju i kojom bi vladao pravoslavni vladar prihvatljiv objema stranama, što je najvjerojatnije podrazumijevalo Potemkina, te Grčko Carstvo, zapravo obnovljeno Bizantsko Carstvo, kojim bi vladao Katarinin unuk Konstantin, a što se tiče austrijskog dijela bivšeg turskog teritorija, taj udio obuhvaćao bi zapadni Balkan, dok bi Rusija proširila svoje granice na Crno more, što bi značilo i aneksiju Krima, te zapadno do rijeke Dnjestra, obuhvativši time i ratnu luku Očakov na ušću rijeke Bug, a Katarina je usto željela i jedan ili dva otoka u grčkom arhipelagu u trgovačke svrhe.³¹⁴

No, da se vratimo u stvarnost. Nakon raznih diplomatskih i vojnih peripetija, Grigorij Potemkin je 10. srpnja 1783. u Karasu Bazaaru napokon primio prisegu predaje Krima Rusiji, a istog dana prisegnule su mu i dvije Nogajске Horde, o čemu je vijest došla do Katarine 19. srpnja. Međutim, Katarina je zapravo *de iure* anektirala Krim, Taman i Kuban 9. travnja 1783., što je potvrđeno Ugovorom u Ajnali Kavaku potpisanim s Turcima 28. prosinca 1783. Nadalje, 18. kolovoza 1783. gruzijski car Irakli također je priznao rusku vlast i zaštitu, a Katarina je ovlastila svoj kabinet da da 100 000 rubalja za gradnju Potemkinove Palače Tauride u Sankt Peterburgu. Međutim, inkorporacija Krima u Rusko Carstvo ostvarena je tek 2. veljače 1784. kada je bivši Krimski Kanat prozvan Regija Taurida, koja je bila sastavni dio novostvorene Ekaterinoslavske Vicegerencije pod svekolikom vlašću Potemkina kao generala-guvernera. Luka Ahtiar preimenovana je u Sevastopol, a u Ekaterinoslavu Katarina je 4. rujna 1784. ovlastila osnivanje sveučilišta.³¹⁵

Katarina je u prvoj polovici 1787. posjetila južne dijelove svog Carstva i, ovaj put putujući niz Dnjepar, vidjela tzv. „Potemkinova sela“,³¹⁶ tj. prema legendi, kartonske kuće te stanovništvo i krda stoke preseljena na zadane lokacije da je zavaraju pokazujući cvjetanje lokalnog gospodarstva,³¹⁷ što su možda izmišljotine smišljene od strane Potemkinovih protivnika.³¹⁸ Pridružio joj se i Josip II. kojem je pokazala Krim na obilasku koji je trajao od 21. svibnja do 1. lipnja 1787., naravno, s namjerom da ga impresionira.³¹⁹ Međutim, treba napomenuti i da je „grčki projekt“ još bio živ u njezinoj mašti, a postojale su i naznake „perzijskog projekta“ budući da je još 1786. naredila Potemkinu da podmićuje razne kavkaske vladare.³²⁰ Usto, na povratku s putovanja, u gradu Poltava, mjestu veličanstvene pobjede Petra

³¹⁴ Ibid., str. 247.

³¹⁵ Ibid., str. 252. – 254.

³¹⁶ Ibid., str. 258. – 259.

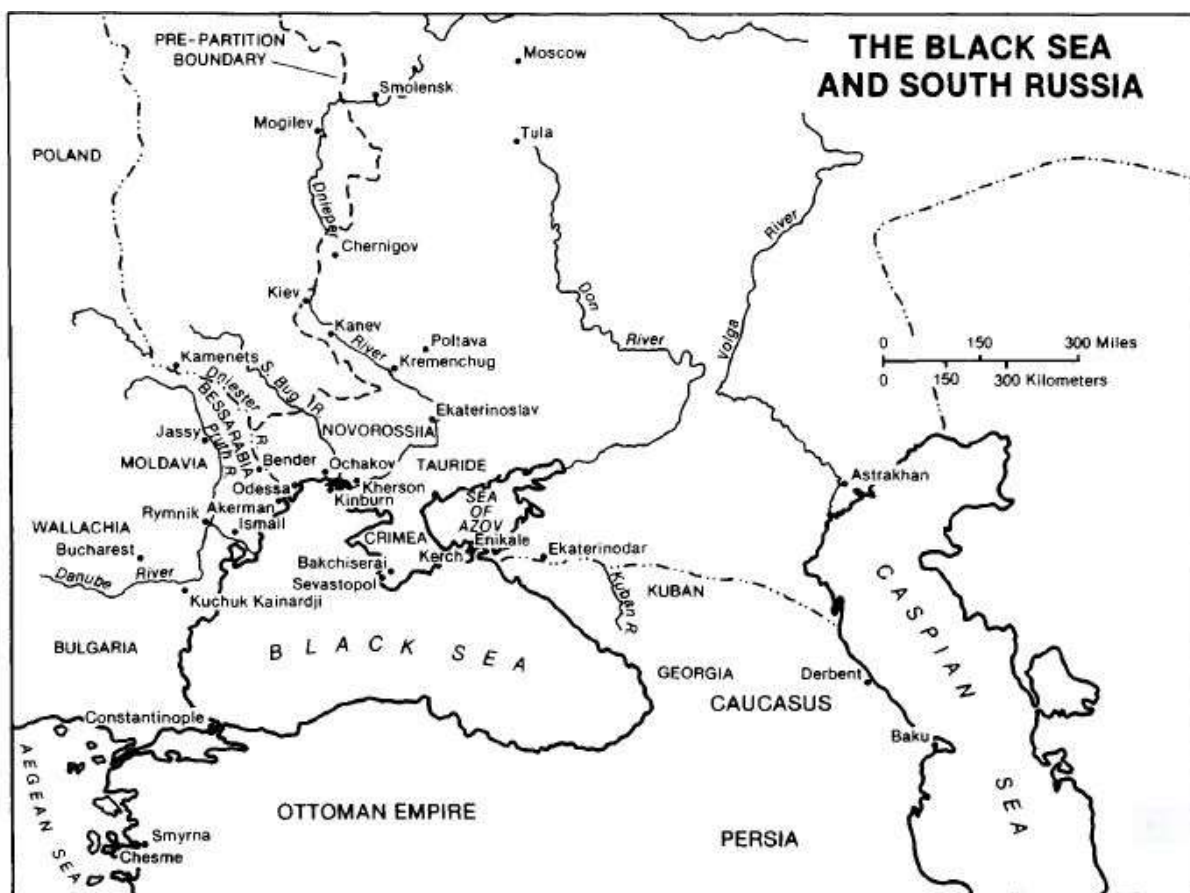
³¹⁷ S. Dickinson, „Russia's First 'Orient': Characterizing the Crimea in 1787“, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, Vol. 3, No. 1, 2002, str. 3. – 25., ovdje str. 8.

³¹⁸ Ibid., str. 8., fusnota 17.

³¹⁹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 260.

³²⁰ Ibid., str. 256.

I. Velikog nad švedskim kraljem Karlom XII., Katarina je 8. lipnja 1787. dala Potemkinu počasni naslov Tavrički (od Tauride) i 100 000 rubalja.³²¹ Međutim, sve ovo je bila zapravo Katarinina demonstracija, ne samo svojem narodu, nego i Europi, da je Rusija spremna za novi protuosmanski rat, o kojem će više riječi biti poslije.

Slika 7. Crno more i južna Rusija³²²

³²¹ Ibid., str. 260. – 261.

³²² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 236.

4.9. Novi protuosmanski rat i rat sa Švedskom

Do sredine kolovoza 1787. glasine na ulicama Sankt Peterburga predviđale su novi rat s Turcima. I doista, već krajem kolovoza stigla je vijest da su Turci uhitili ruskog veleposlanika u Carigradu, Jakova Bulgakova, jer nije htio prihvatiti njihov ultimatum, što je značilo objavu rata. Iako ovakav razvoj događaja nije bio nimalo neočekivan, postupak Turaka ipak je jako razljutio Katarinu koja je navodno plakala prije sazivanja svoga Vijeća 31. kolovoza.³²³

Naime, Mir u Kučuk-Kajnardžiju iz 1774. bio je veoma labav budući da se Turci nikako nisu mogli pomiriti s velikim teritorijalnim gubicima na Crnom moru i otvaranjem Crnog mora, Bospora i Dardanelija ruskim trgovačkim brodovima. Ulje na vatru dodalo je i to što je Potemkin počeo graditi crnomorsku flotu, to što je Katarina anektirala Krim, posjetila novoosvojene teritorije, i to zajedno s austrijskim carem Josipom II., te pregledala novu mornaričku bazu u Sevastopolu, punu ratnih brodova kojima je trebalo samo dva dana plovidbe do Carigrada. Sve ovo im je jednostavno bila pljuska u lice i namjerna provokacija, pa su odlučili objaviti rat Rusiji.³²⁴

Međutim, Turci su morali platiti cijenu činjenice što su napali prvi, tj. njihova objava rata povukla je za sobom posljedice tajnog saveza između Rusije i Austrije, što je značilo da je Josip II. obvezan doći Katarini u pomoć. I doista, tako je dva tjedna nakon što su Turci objavili rat Josip poručio Katarini da će poštovati njihov dogovor, pa je tako u veljači 1788. Austrija objavila rat Osmanskom Carstvu.³²⁵

Turski su ciljevi u ovom novom ratu bili jednostavniji od Katarininih, tj. Turci su htjeli povratiti Krim i uništiti rusku crnomorsku flotu, dok je Katarina htjela prvo zauzeti tvrđavu-luku Očakov koju je čuvalo 20 000 vojnika i s koje se moglo kontrolirati ušće rijeka Bug i Dnjepr, a koja je ležala odmah nasuprot Kinburna, tvrđave-luke pod ruskom kontrolom također na ušću Dnjepra, a zatim, kad Očakov padne, da ruske snage krenu prema zapadu, duž sjeverne obale Crnog mora, i okupiraju područje između rijeka Bug i Dnjestar, te da potom ona i Potemkin mogu razmotriti izgleda za marš na Carigrad, kojeg bi potom zauzeli, srušili Osmansko Carstvo te konačno istjerali Turke iz Europe,³²⁶ što bi izravno omogućilo ostvarenje Katarininog „grčkog projekta“.

Bilo je jasno da će Potemkin biti vrhovni ruski zapovjednik u ovom ratu jer je sva moć bila u njegovim rukama. Naime, bio je Katarinin suvladar i zapovjednik oružanih snaga u

³²³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 262.

³²⁴ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 503.

³²⁵ Ibid., str. 503. – 504.

³²⁶ Ibid., str. 504.

južnim provincijama već cijelo desetljeće, stvorio je ondje gradove i flotu. Štoviše, bio je predsjednik Katarininog Ratnog kolegija i bio je vrlo dobro upoznat s dostupnim vojnim resursima, rasporedom snaga, te s administrativnim i političkim detaljima u vezi sa svim tim. Postao je vrhovni zapovjednik vlastitim zaslugama i svi su mu ostali zapovjednici bili podređeni, uključujući feldmaršala Petra Rumjanceva, najstarijeg ruskog časnika, i Aleksandra Suvorova, najuspješnijeg ruskog zapovjednika na bojnopolju toga doba.³²⁷

Turci su otpočeli rat napadom na već spomenutu rusku utvrdu Kinburn, koja je ležala na strateški važnom položaju nasuprot Očakova. Tako je Suvorov odbio dva pokušaja iskrcavanja kod Kinburna naredivši svojim vojnicima da ponajviše koriste bajunete, tj. duge noževe pričvršćene na krajeve pušaka³²⁸ umjesto pušaka samih. Međutim, ova ruska pobjeda bila je umanjena time da je Suvorov ranjen u bitci, a jak vjetar i oluja su uhvatili rusku flotu koja je plovila iz Sevastopola, pa je tako jedan veliki brod potonuo, dok su ostali bili oštećeni. Potemkin je na to htio odustati od ratne kampanje i dati ostavku na sve dužnosti, ali Katarina je to, naravno, odbila, utješivši ga činjenicom da je oluja jednako oštetila i tursku flotu.³²⁹ Treba napomenuti i da je ruska mornarica izvojevala nad turskom dvije važne pomorske pobjede na združenom ušću rijeka Bug i Dnjepar, i to prvu 6. lipnja, a drugu 7. lipnja 1788.³³⁰

Usto, nakon dugotrajne opsade, u krvavoj bitci 6. prosinca 1788., koja je trajala samo četiri sata, a u kojoj je život izgubilo 20 000 Rusa i 30 000 Turaka, Očakov je pao u ruke Rusa. Sada je put prema Dnjestru i Dunavu bio otvoren. Tako je tijekom iduće, 1789. godine skoro cijeli tok Dnjestra pao u ruske ruke. Utvrđeni gradovi Akerman i Bender predali su se bez borbe, a te iste godine austrijska vojska zauzela je Beograd i Bukurešt. Međutim, u veljači 1790. Katarinin prijatelj i saveznik, car Josip II. umro je od tuberkuloze, a naslijedio ga je brat Leopold II. koji je, protivno odredbama rusko-austrijskog saveza, prvo u lipnju 1790. s turskim sultanom dogovorio primirje, a 4. kolovoza 1791. konačni mir, poznat kao Svištovski mir, kojim su gradovi i utvrde Cetin, Drežnik, Lapac, Srb i pojas zemljišta kraj Plitvičkih jezera ispod Plješevice pripali habsburškoj Vojnoj krajini, dok su zaposjednuti gradovi Bosanski Novi, Bosanska Dubica i Bosanska Gradiška, Beograd te osvojeni dijelovi Srbije bili vraćeni Osmanskomu Carstvu.³³¹ No, unatoč povlačenju Austrije iz rata, ruska vojska je nastavila

³²⁷ Ibid., str. 504.

³²⁸ A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Seventh edition*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2005, str. 117.

³²⁹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 504. – 505.

³³⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life nad legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 269.

³³¹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Svištovski mir*.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59096> Pristupljeno: 13. 7. 2020.

napredovati do donjeg toka Dunava, sve dok nisu došli do Izmaila, jedne od najbolje čuvanih tvrđava u Europi.³³² Međutim, nakon dugotrajne opsade Suvorov ga je osvojio i krvavo opustošio 11. prosinca 1790. te je Katarina zaključila da će sultan sada vjerojatno zatražiti mir s Rusijom.³³³

I doista, do ljeta 1791., Rusija je svojim vojnim pobjedama prisilila Turke da sjednu za pregovarački stol. Prema mirovnom ugovoru zaključenom u Jašiju u Moldaviji u prosincu 1791.,³³⁴ a koji je dostavljen Katarini 6. siječnja 1792.,³³⁵ Osmansko Carstvo je službeno predalo Krim, ušće Dnjepra s Očakovom i područje između rijeka Bug i Dnjestar Rusiji, tako da je sada Dnjestar postao dio ruske zapadne granice. Također, Turci su pristali na to da Rusija zadrži Sevastopol i crnomorsku flotu, što je Rusiji omogućilo trajnu prisutnost na Crnom moru. Također, razvoj trgovačke luke Odese pružio je Rusiji priliku za izvoz velikih količina pšenice. Međutim, Katarina nije uspjela zauzeti Carigrad i ostvariti svoj „grčki projekt“.³³⁶

No, moglo bi se reći da je zapravo imala sreće budući da je morala ratovati na dva fronta, onom južnom s Turcima i onom sjevernom sa Šveđanima. Naime, 1. srpnja 1789. Katarina je primila ultimatum od svog već spomenutog rođaka, švedskog kralja Gustava III. koji je htio vratiti ono što je Petar Veliki oteo Švedskoj, tj. Finsku i baltičke provincije. Usto, inzistirao je i da Katarina prihvati posredovanje Švedske u Drugom rusko-turskom ratu te da vrati Osmanskom Carstvu Krim i sve što im je otela od 1768.³³⁷

Katarina je, naravno, odbila ultimatum i objavila rat Švedskoj idući dan, 2. srpnja 1789. Već 6. srpnja 1789. ruski admiral Greig pobijedio je švedsku flotu kod otoka Hoglanda. Do početka kolovoza, taj isti admiral stjerao je švedsku flotu u škripac kod Sveaborga, a Danska, saveznica Rusije, objavila je rat Švedskoj. Usto, Gustav III. dotada nije uspio osvojiti nijednu graničnu postaju na onom kopnenom, finskom frontu zbog nestanka zaliha te, što je još važnije, pobune među svojim finskim snagama potaknute od strane Rusije, koja je nazvana Konfederacija Anjala. Katarinin sin, veliki knez Pavao se također borio na finskom frontu, ali vratio se u Sankt Peterburg 18. rujna donijevši vijesti o primirju na tom istom frontu.³³⁸ Nakon raznih peripetija u tom ratu, poraza i pobjeda, od kojih treba istaknuti pomorsku pobjedu princa

³³² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 505. – 506.

³³³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 286.

³³⁴ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 514.

³³⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 292.

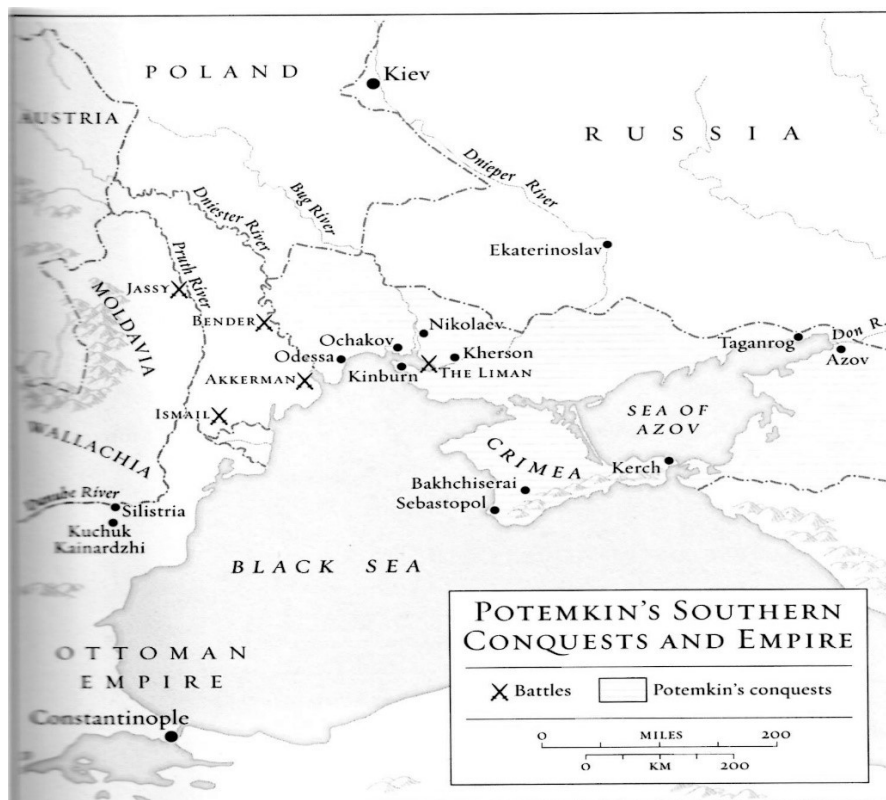
³³⁶ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 514. – 515.

³³⁷ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 270.

³³⁸ Ibid., str. 270. – 272.

Nassau-Siegena nad flotom švedskih galija 13. kolovoza 1789.,³³⁹ te njegov teški poraz 28. lipnja 1790. kod Rochensalma,³⁴⁰ u Vereli je 3. kolovoza 1790. potpisan mir između Rusije i Švedske prema kojem je rusko-švedska granica ostala nepromijenjena,³⁴¹ tj. onakva kakva je bila prije Gustavova ultimatum Katarini. Carici je zapravo odgovarao *status quo* na Baltiku i neodlučen završetak Rusko-švedskog rata budući da je bila zaokupljena Turcima na jugu.³⁴² Usto, godinu dana poslije, 19. listopada 1791. Katarina je pristala na savez s Gustavom usmjeren protiv Francuske revolucije, čijim je izbjeglim protivnicima dala financijsku podršku od 500 000 rubalja.³⁴³

Međutim, Francuska revolucija nije bila jedina oluja koju je Katarina morala izdržati. Naime, 5. listopada 1791., malo prije zaključenja Mira u Jašiju, umro je Potemkin, a Katarina je bila teško pogođena smrću svog favorita i prijatelja, toliko da su joj čak morali puštati krv. Sada je osjećala da se više ni na koga ne može osloniti, a toliko je izazova još bilo pred njom.³⁴⁴

Slika 8. Potemkinova osvajanja na jugu³⁴⁵

³³⁹ Ibid., str. 278.

³⁴⁰ Ibid., str. 282.

³⁴¹ Ibid.

³⁴² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 507.

³⁴³ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 282.

³⁴⁴ Ibid., str. 292.

³⁴⁵ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. xvii.

Slika 9. Baltik i Poljska³⁴⁶

³⁴⁶ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 287.

4.9.1. Novi odnosi Katarine i Dubrovnika

Mir u Kučuk-Kajnardžiju 1774. imao je ključnu važnost za europske poslove jer je Rusija dobila pravo plovidbe kroz Bospor i Dardaneli u Sredozemlje. Međutim, Dubrovačku Republiku zanimala je plovidba u suprotnom smjeru. Treba napomenuti i da su, tijekom prvog Katarininog protuosmanskog rata, dubrovačku trgovačku flotu jako oštetili ruski napadi tako da je oteto 50-ak dubrovačkih brodova, koji su većinom bili prodani.³⁴⁷ Uz već spomenuti Livornski sporazum iz 1775., kojim je admiral Aleksej Orlov zajamčio da neće napadati dubrovačke brodove u zamjenu za neutralnost Republike u ratu između Rusije i Osmanskog Carstva te osnivanje ruskog konzulata u Dubrovniku,³⁴⁸ Republika se nadala službenom sporazumu kojim bi njezini brodovi dobili pravo sigurnog prolaza dok putuju Crnim morem.³⁴⁹

Treba ponovno spomenuti i sklapanje saveza između Austrije i Rusije 1781. usmjerenog protiv Osmanskog Carstva te Katarinin tzv. „grčki projekt“. Kada se sve to sagleda iz perspektive naših krajeva i Balkanskog poluotoka općenito, cilj dogovora bio je utvrditi Rusiju na istoku, a Austriju na zapadu Balkana, pri čemu su Srbija te Bosna i Hercegovina trebale pripasti Beču, dok je Josip II. tražio i Dalmaciju, a Venecija je trebala dobiti kompenzaciju negdje u Turskoj.³⁵⁰ Josipovo traženje Dalmacije je zasigurno, iz perspektive Dubrovačke Republike, implicitno značilo da bi i Republika trebala potpasti pod njegovu vlast te time izgubiti samostalnost. Međutim, postojala je i druga, gora mogućnost, a to je bilo da se Dubrovnik, nakon potencijalnog uništenja Osmanskog Carstva, nađe između dvije vatre, tj. Austrije i Rusije. Budući da je Rusija bila veća i moćnija sila od Austrije, u tom slučaju, bilo bi samo pitanje vremena kada će Katarinini osvajački apetiti, u hipotetskom ratu s Austrijom, 'progutati' i zapad Balkana, a time i Dubrovačku Republiku, čime bi Rusija izbila direktno na Jadran, koji bi joj značio i više od Crnog mora, tj. kao uporište iz kojeg bi jednog dana mogla, hipotetski govoreći, osvojiti i Austriju te cijelu Europu.

Itekako svjesni svega ovoga, Dubrovčani su nastojali održavati dobre odnose i s Austrijom i Rusijom. Tako je Sebastiano d'Ayala,³⁵¹ stalni konzul Dubrovačke Republike u Beču,³⁵² smatrao da je za Republiku izrazito važna mirovna konvencija potpisana u Carigradu 8. siječnja 1784., a koja se ticala otvaranja pitanja rijeke Schelde. Naime, Holandija je bila odlučila zaratiti protiv austrijske Nizozemske, a na njenu stranu stala je i Francuska.

³⁴⁷ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006, str. 359.

³⁴⁸ M. Foretić, *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, Matica hrvatska, 2017, str. 114.

³⁴⁹ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006, str. 359.

³⁵⁰ M. Foretić, *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, Matica hrvatska, 2017, str. 111.

³⁵¹ Ibid., str. 114.

³⁵² Ibid., str. 89.

Dubrovački je predstavnik smatrao da zbog važnosti događaja pošta treba ići preko Rijeke i to dva puta mjesečno, a ne preko Napulja jer bi to predugo trajalo. Što se tiče Rusije, Ayala je 26. kolovoza 1784. javio o pismu Katarini, a iste godine dubrovačka je Vlada čestitala carici na uspjesima na Krimu i Crnom moru, i to preko Gallicina, ruskog ambasadora u Beču.³⁵³ Pritom se, naravno, mislilo na Katarininu već spomenutu aneksiju Krima.

Sa stupanjem Austrije, u skladu s već spomenutim rusko-austrijskim savezom, u rat protiv Osmanskog Carstva početkom 1788.,³⁵⁴ na dnevni red je opet došlo već spomenuto pitanje dubrovačkog poslanika u Sankt Peterburgu, pa se pomišljalo da se u Rusiju iz Beča pošalje Ayala, a možda i senator Pero Natalić kao poklisar. Govorilo se i da će novi ruski konzul za Dalmaciju stanovati u Dubrovniku. Ne riješivši ništa, Senat je odlučio da se to pitanje razmotri kasnije.³⁵⁵

U međuvremenu, Republika se opet našla u opasnosti budući da su i Rusi i Turci tražili njihove usluge, a oni su, tu i tamo, činili usluge i jednima i drugima, iako je dubrovačka Vlada 16. kolovoza 1788. službeno naredila kapetanima svojih brodova neutralnost. Međutim, tijekom skoro cijele 1788. godine događali su se incidenti koji su činili nepopravljive štete pomorstvu Republike, o čemu su Dubrovčani obavještavali Ayalu i bečki dvor. Zbog toga je Ayala otišao samom Josipu II. da mu se potuži te je Josip izdao rješenje kojim mu je odobrio da piše Senatu navodeći njegovo, carevo ime.³⁵⁶

Dubrovački su se oci 6. rujna 1788. službeno obratili i samoj Katarini da uzme Republiku u svoju zaštitu. Istog dana obratili su se i ruskom vice-kancelaru Ostermanu da preporuči zapovjednicima svoje flote dubrovačku mornaricu u zaštitu. Sve su to poslali preko već spomenutog ruskog ambasadora Gallicina u Beču uz preporuku i isticanje prijateljstva s Rusijom. Ayala je 5. listopada 1788. uputio posebnu preporuku Gallicinu očekujući pismeni odgovor. Ovaj je uzvratio da na pismo ne može odgovoriti sam, već uz suglasnost ruskog dvora i Kolegija vanjskih poslova. Iako je Gallicin obavijestio Katarinu, nije dobio odgovor. Ayala je zatim 14. studenog 1788. javio da je stigao glasnik iz Sankt Peterburga, ali da još nije imao zadovoljstvo vidjeti Katarinin odgovor. Dubrovnik je očito nastojao zadobiti naklonost velike sile u zaštiti svog vitalnog pitanja, tj. pomorskog pitanja, kako ne bi došlo do nesporazuma kao u prvom Katarininom protuosmanskom ratu.³⁵⁷

³⁵³ Ibid., str. 116.

³⁵⁴ Ibid., str. 119.

³⁵⁵ Ibid., str. 114.

³⁵⁶ Ibid., str. 119. – 120.

³⁵⁷ Ibid., str. 120.

Međutim, treba napomenuti da se ruska flota u ovom ratu nije nalazila na Mediteranu, već je u njeno ime djelovalo samo nekoliko grčkih korsarskih brodova naoružanih u Trstu, pod ruskom zastavom i pod vodstvom izvjesnog Karzonisa. Između tih i dubrovačkih brodova dogodilo se nekoliko incidenata, pa je Ayala poduzeo više akcija u Beču. Poslije je, 11. lipnja 1788. pisao da je ministarstvo u Beču sigurno da brodovi pod ruskom zastavom više neće uznemiravati one dubrovačke te da će car Josip II. o tome preuzeti brigu sukladno pokroviteljstvu nad Republikom.³⁵⁸

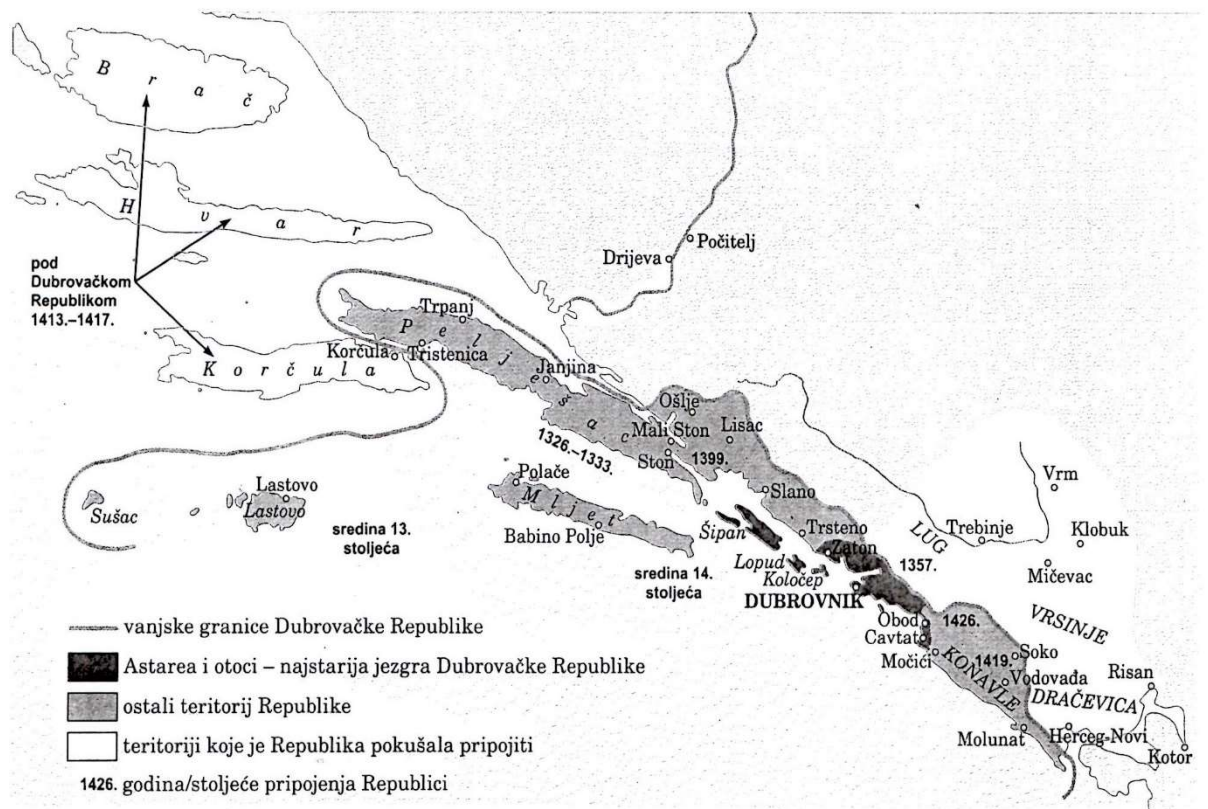
Neposredno nakon toga, stigao je u Dubrovnik ruski konzul Gicca, podrijetlom iz Albanije, koji je donio pisma Katarine, Ostermana i generala grofa Zaborowskoga, glavnog zapovjednika ruske armade na Mediteranu i susjednim zemljama. Oni su svi uvjerali dubrovačku Vladu o ruskoj naklonosti i zaštiti, ali su ipak na neki način ucijenili Dubrovčane, ponovno zatraživši od njih da prodaju ruskim pomorskim zapovjednicima živežne namirnice. Oni su na to ukazali Rusima da se tako Dubrovnik izlaže izravnoj opasnosti od Turaka te da njihova Republika vrlo malo proizvodi, a uglavnom uvozi od Turaka. Isti negativan odgovor Senat je uputio potpukovniku grofu Marku Iveliću u ruskoj službi koji je u Katarinino ime od Dubrovnika zatražio pet brodova za opskrbu ruske flote. Senat se na to obratio za pomoć Josipu II. i austrijskom kancelaru Kaunitzu kako bi kod ruskog poslanika u Napulju razriješio taj spor.³⁵⁹

Treba napomenuti i da je prvi ruski konzul Anton Ghika (ili Gicca) ostao u Dubrovniku sve do 1801., a čak je, kada je Katarina umrla 1796., svečano primljen u Malo vijeće, pri čemu je upoznao Dubrovčane s dolaskom Pavla na prijestolje kao cara Pavla I. U međuvremenu, Ghika se više bavio diplomatsko-špijunskim radom nego konzularno-trgovačkim, a čak je i proširio svoje interese i izvan granica Republike.³⁶⁰ Ovo je samo jedan dokaz koliko je Dubrovnik bio geostrateški važan Rusima i koliko im je odgovaralo da se miješaju u njegove unutarnje poslove. Naime, iz njihove perspektive, *nemiješanje* u politiku male, ali utjecajne Dubrovačke Republike i dopuštanje istoj da ostane neutralna bilo je jako opasno, poglavito zbog dubrovačkih diplomatskih odnosa s njihovim vječnim neprijateljima Turcima.

³⁵⁸ Ibid., str. 122.

³⁵⁹ Ibid., str. 122. – 123.

³⁶⁰ Ibid., str. 180.

Slika 10. Dubrovačka Republika³⁶¹

³⁶¹ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006, str. 465.

4.10. Druga podjela Poljske

Naime, pri Prvoj podjeli Poljske 1772., Rusija, Austrija i Prusija nametnule su Poljacima ustav koji je ograničio vlast kralja i Sabora te dao moć neovisnoj, konzervativnoj aristokraciji koja je odbijala sudjelovati u vlasti te istodobno, pokoravati se toj istoj vlasti, što je zemlju stalno držalo u stanju na rubu anarhije. Stanislav II. August, Katarinin kralj-marioneta, i njegova vlada oko svih važnih pitanja morali su se konzultirati sa Sankt Peterburgom, odnosno s Katarinom i njezinom vladom.³⁶² Ovime, ali i svojom vojnom silom, Katarina je zapravo držala Poljsku u šaci.

Međutim, u teritorijalnom smislu, Poljska je još uvijek bila velika, i kroz sve ove godine, ogorčenje mnogih Poljaka u odnosu na sile koje su sudjelovale u Prvoj podjeli njihove domovine, posebno prema Rusiji, nastavilo je bujati. Tako su u rujnu 1788., nakon 16 godina, dok su Katarina i Josip II. bili zaokupljeni ratom protiv Osmanskog Carstva, Poljaci uvidjeli svoju priliku da se izборе za promjene. Poljski sabor, neprijateljski raspoložen prema Rusiji, sastao se i gotovo odmah stvorio novu konfederaciju, što je značilo da je pravo svakog pojedinog plemića na *liberum veto* ukinuto te da Sabor može donositi odluke većinom glasova. Kralj Stanislav II. August je upozoravao sunarodnjake na opasnost donošenja jednostranih promjena u ustavu kojeg je carica odobrila, ali oni su ga ignorirali budući da je vrenje antiruskih osjećaja tada bilo na vrhuncu. I doista, odsada pa nadalje, konfederativni Sabor nastavio je s ukidanjem struktura vlasti koje im je Rusija nametala već 16 godina. Katarina se, sa svojom vojskom u aktivnom angažmanu na jugu u svom drugom protuosmanskome ratu, mogla jedino pretvarati da je Poljska i dalje pod njezinom kontrolom.³⁶³

Međutim, u ožujku 1790. pruski kralj Fridrik Wilhelm II., koji je 1786. naslijedio svog strica Fridrika II. Velikog, potpisao je obrambeni ugovor s Poljskom, kojim je Poljacima obećao da će im doći u pomoć u slučaju miješanja stranih sila u njihova unutarnja pitanja.³⁶⁴ Ovo je zasigurno bio pomno proračunat političko-geostrateški potez budući da se Fridrik Wilhelm, u slučaju da mora *vojno* intervenirati u Poljskoj, sigurno nadao da će njegova vojska, čim prijeđe poljsku granicu, držati Poljsku u šaci te da će joj moći preoteti neki ključan dio teritorija, npr. ostatak poljske obale na Baltičkom moru, ili je cijelu osvojiti, makar to značilo potencijalno zaratiti s Rusijom i/ili Austrijom. Ni taj potez, iako bi bio krajnje nepromišljen, mu sigurno nije bio stran budući da je zasigurno želio osvajanjima i povećanjem vojne slave i dominacije Prusije stati uz bok svom pokojnom stricu Fridriku II. Velikom, a možda ga čak i nadmašiti.

³⁶² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 553.

³⁶³ Ibid., str. 553. – 554.

³⁶⁴ Ibid., str. 554.

Bilo kako bilo, poljski konfederativni Sabor je, ohrabren *trenutačnim* savezom s Prusijom, te znajući da Rusija i Austrija još uvijek ratuju s Osmanskim Carstvom, a i vjerojatno svjestan da će taj rat ubrzo završiti te da mora *odmah* djelovati, 3. svibnja 1791. izglasao novi ustav, čija je glavna odrednica bila da Poljska mora, umjesto izborne, postati nasljedna monarhija, tj. da nakon smrti sadašnjeg vladara, Stanislava II. Augusta, kojem su, da promjene ne bi ispale preradikalne i izazvale intervenciju stranih sila, pogotovo Rusije, dopustili da ostane na prijestolju, kruna ponovno prijeđe u ruke kuće saskih kneževa-izbornika, te da se prenosi nasljedno, s oca na sina. Usto, *liberum veto* bio je ukinut i zamijenjen vladavinom saborske većine. Iako su odlučili izabrati povratak novoj-staroj *stranoj* vladarskoj dinastiji, zasigurno zato da, izborom člana jednog *domaćeg* plemićkog klana, ne naljute *ostale* domaće plemićke klanove, htjeli su omogućiti Poljskoj učinkovitiju *nacionalnu* vladu, i to upravo donošenjem ovog novog, autentičnog poljskog ustava, čija je glavna svrha zapravo bila oslabiti već spomenutu staru, konzervativnu poljsku aristokraciju,³⁶⁵ koja je i gurnula zemlju u proces slabljenja.

U trenutku proglašenja novog poljskog ustava, Katarina, iako alarmirana, nije mogla odmah reagirati jer joj je sva vojska još uvijek bila na jugu u ratu s Turcima. Međutim, jednu stvar je mogla učiniti, a to je bilo pomoći već spomenutoj staroj, konzervativnoj poljskoj aristokraciji na koju se i oslanjala da održi Poljsku slabom. I doista, ta konzervativna aristokracija okupila se u Grodnu, odbacila novi ustav, oformila vlastitu federaciju, proglasila restauraciju ustava iz 1772., te poslala delegaciju u Sankt Peterburg. Katarina je namjeravala pokrenuti vojnu kampanju protiv Poljske, ali morala je razmotriti i činjenicu da su pruski kralj Fridrik Wilhelm II., kao *trenutni* saveznik Poljske i protivnik Francuske revolucije koja je tada bila u punom jeku, te austrijski car Leopold II., također kako bi se mogao koncentrirati na Francusku, odlučili prihvatiti novi poljski ustav, a pozivali su i Katarinu da im se pridruži, zasigurno stoga jer bi im dobro došla pomoć Rusije kako bi eventualno mogli skršiti Francusku revoluciju. Međutim, Katarina je to odbila te u prosincu 1791. izjavila pred svojim Kolegijem vanjskih poslova da će, ako bude trebalo, Rusija djelovati sama protiv Poljske. Također, smatrala je da će Austrija biti zauzeta gušenjem Francuske revolucije, a da će Prusija, u zamjenu za još poljskog teritorija, prekršiti sporazum s Poljskom te je tako unaprijed zacrtala novu podjelu. Ovakvo Katarinino ponašanje bilo je uvelike potaknuto strahom da će se Francuska revolucija dogoditi i u Poljskoj. Također, htjela je i da Austrija i Prusija riješe probleme u

³⁶⁵ Ibid.

Francuskoj kako bi bile zauzete dok ona vraća Poljsku pod rusku kontrolu i guši potencijalnu revoluciju u svom neposrednom susjedstvu.³⁶⁶

Međutim, 9. travnja 1792. Francuska je objavila rat Austriji i tako nenamjerno pomogla Katarini budući da je sada carica bila sigurna da Austrija neće više podržavati novi poljski ustav te, što je još važnije, da će biti zabavljena Francuskom. Tako je krajem travnja obavijestila bečki i berlinski dvor da će napasti Poljsku, a 7. svibnja 1792. godine 65 000 ruskih vojnika umarširalo je u Poljsku, a još 35 000 im se pridružilo nekoliko tjedana poslije. Očekivano, pruski kralj Fridrik Wilhelm II. izdao je svoj obrambeni savez s Poljskom kako bi dobio svoj dio kolača te kako bi se mogao pripremiti za rat s Francuskom. Stanislav II. August se prvo zakleo da će braniti novi ustav, a istodobno je pregovarao s Katarinom o mogućnosti da preda prijestolje njenom unuku Konstantinu, što je carica odbila, pa je Stanislav naredio poljskoj vojsci da položi oružje pred ruskim trupama.³⁶⁷

Poljska je ubrzo okupirana te je opet utonula u kaos jer su se pripadnici stare aristokracije počeli međusobno svađati te je Katarina shvatila da neće moći pronaći prikladnu marionetu koja bi spriječila potencijalnu revoluciju u zemlji. Stoga je predložila pruskom kralju Fridriku Wilhelmu II. novu podjelu Poljske, obećavajući mu željena područja na sjeveru i zapadu zemlje. On je na to pristao, a oboje su djelovali pod izgovorom da štite svoje vlastite zemlje od „varšavskih jakobinaca“. Tako su u siječnju 1793. tajno potpisali ugovor koji je zapečatio Drugu podjelu Poljske, a početkom travnja oboje su objavili manifeste kojima su ovu podjelu učinili javnom. Međutim, htjeli su ju učiniti i legalnom, pa su prisilili kralja Stanislava da dođe u Grodno, i predsjedava Saborom koji je trebao potvrditi podjelu. Sabor je to 13. srpnja 1793. i učinio, pod prijetnjom ruskog veleposlanika da će ruske trupe okupirati posjede svakoga člana koji se bude protivio.³⁶⁸

Ovo je značilo da je Poljska postala ruski protektorat budući da su i domaći i strani poslovi povjereni Rusiji, vladino osoblje morao je odobriti Sankt Peterburg, a vojska je smanjena na 15 000 vojnika, dok je Stanislavu II. Augustu dopušteno da zadrži prijestolje, ali pod cijenu toga da ga je vlastiti narod smatrao izdajicom i prezirao.³⁶⁹

Rusija je ovom podjelom dobila oko 230 000 km² i 3 000 000 stanovnika, tj. istočnu Poljsku, uključujući ostatak Bjelorusije s gradom Minskom, ostatak Litve s Vilniusom i

³⁶⁶ Ibid., str. 554. – 555.

³⁶⁷ Ibid., str. 555. – 556.

³⁶⁸ Ibid., str. 556. – 557.

³⁶⁹ Ibid., str. 557.

preostali poljski dio Ukrajine,³⁷⁰ tj. Volinsku i Podolje,³⁷¹ a Prusija je dobila oko 60 000 km² te milijun stanovnika,³⁷² tj. gradove Gdanjsk, Torun i Poznaniju (dio oko grada Poznana),³⁷³ kao i druge teritorije u zapadnoj Poljskoj.³⁷⁴ Poljska je sada bila smanjena na trećinu svoje originalne veličine te na broj stanovnika od 4 milijuna. Austrija ovaj put nije dobila svoj dio kolača, ali njezinom caru Franji II. obećano je da će Prusija ostati njezina aktivna saveznica u ratu s Francuskom.³⁷⁵ Katarina je usto potpisala zasebne ugovore s Austrijom 3./14. srpnja 1793. i s Prusijom 27. srpnja/7. kolovoza 1793. koji su joj osiguravali da ni Beč ni Berlin neće pomagati buntovnim Poljacima. Carica je njima zauzvrat obećala izdašnu financijsku potporu u pohodu na Francusku i gušenju Revolucije.³⁷⁶ Usto, Katarina je sada mogla sebi reći da je obranila Rusiju od potencijalne Revolucije, ali i da je vratila zemlje koje su jednom pripadale velikoj Kijevskoj Kneževini iz 16. stoljeća, te koje su „još bile naseljene ljudima ruske vjere i narodnosti.“³⁷⁷ Međutim, priča o podjeli i komadanju Poljske još nije bila gotova, o čemu će više riječi biti kasnije.

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 126.

³⁷² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 557.

³⁷³ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 126.

³⁷⁴ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 557.

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 304.

³⁷⁷ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 557.

4.11. Francuska revolucija i potencijalni revolucionari u Rusiji

Kao što je već dobro poznato, 14. srpnja 1789. u Parizu je, kao vrhunac revolucionarnog vrenja, pala tvrđava Bastille, simbol *ancien régime*a i monarhijskog apsolutizma, što je u povijesti poznato kao tzv. Gradska revolucija jer je iz pobune nastalo novo pariško gradsko poglavarstvo, revolucionarnog podrijetla, ali građanskog sastava. Uskoro je, 4. kolovoza 1789., dovršena i tzv. Seljačka revolucija kada je, nakon što se revolucionarni duh proširio i na seljake, u ogromnoj većini kmetove, Narodna skupština izglasala odluku o ukidanju feudalnog sustava kojom su članovi povlaštenih staleža,³⁷⁸ tj. prvog i drugog staleža, odnosno svećenstva i plemstva,³⁷⁹ pristali na odricanje od feudalnih prava i tradicionalnih povlastica.³⁸⁰ Ovo se, prema dijalektičkoj metodi, koja se temelji na dijalektičkom materijalizmu kao filozofskom i znanstvenom pogledu na svijet, odnosno u kontekstu povijesti kao znanosti, teoriji povijesnog materijalizma, koja povijest shvaća kao razvojni proces čovječanstva u kojem su osnovne pokretačke snage promjene načina proizvodnje i klasna borba,³⁸¹ što potječe iz marksističkog shvaćanja povijesti, može shvatiti kao prijelaz iz jednog stadija razvoja čovječanstva u drugi, odnosno prijelaz iz feudalnog u kapitalističko, građansko društvo.

Naravno, ovaj nasilni prijelaz uzdrmao je temelje europskog i svjetskog poretka. Ozbiljno je zabrinuo i Katarinu koja je zapravo već dugo gajila dvostruke osjećaje prema Francuskoj i Francuzima. S jedne strane, zbog svoje francuske naobrazbe koju joj je pružila njezina voljena francuska guvernanta Babette Cardel, duboko se divila francuskoj kulturi, bilo onoj iz prošlih, bilo onoj iz sadašnjih vremena, što je, naravno, uključivalo i, prema Katarininu mišljenju, naprednu vladavinu francuskih kraljeva Henrika IV. i Luja XIV., te francusku književnost i prosvjetiteljsku filozofiju. Usto, njezino poštovanje prema francuskom veleposlaniku u Sankt Peterburgu, grofu de Séguru, zajedno s njezinim nadanjima o pomoći Francuske pri postizanju mira s Turcima i o savezu koji bi bio protuteža novoj englesko-nizozemsko-pruskoj kombinaciji, probudilo je u njoj poštovanje prema međunarodnom političkom potencijalu Francuske. S druge pak strane, gajila je i duboke sumnje prema francuskoj vanjskoj politici budući da su Francuzi desetljećima sudjelovali u raznim

³⁷⁸ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 152. – 154.

³⁷⁹ S. Bekavac, R. Skenderović, *Povijest 3 – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb, Alfa, 2009, str. 78.

³⁸⁰ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 153.

³⁸¹ J. Dročić, „Metode povijesne znanosti – Diplomski rad“, Osijek, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, 2013, str. 42.

makinacijama na polju unutarnje ruske politike te da su nedavno i u prošlosti pokušavali opstruirati ciljeve Rusije u Švedskoj, Poljskoj i Osmanskom Carstvu.³⁸²

Već otprilike dva mjeseca prije pada Bastille, Katarina je postala još sumnjičavija prema Francuzima i njihovom posredništvu u odnosima Rusije i Osmanskog Carstva. Naime, kategorički je odbila Ségurov prijedlog da ubrza mirovne pregovore u Carigradu na način da dopusti francuskim trgovačkim brodovima ulaz u Crno more kako bi mogli dostavljati diplomatske poruke pod krinkom da kupuju žito. Kao razlog navela je opasnost od većeg pritiska na prehrambene zalihe oružanih snaga, loše tempirano oslobađanje od pritiska navodno nedostatne opskrbe hranom u Carigradu, te ugrozu vojne sigurnosti na Crnom moru.³⁸³ Ovo je zasigurno bila pomno smišljena francuska spletku koju je Katarina brzo prozrela, tj. Francuzi su se vjerojatno htjeli umiješati u rat između Rusije i Osmanskog Carstva na način da ili izravno vojno interveniraju u korist svojih turskih saveznika ili, što je bilo vjerojatnije, da financijski profitiraju istodobno prodajući zalihe i jednima i drugima dok njihovi diplomati glume mirotvorce i u Sankt Peterburgu i u Carigradu.

Kao što je već spomenuto, Katarina je sklopila savez sa švedskim kraljem Gustavom III. 19. listopada 1791. usmjeren protiv Francuske, čije je izbjegle prinčeve financijski pomagala s 500 000 rubalja.³⁸⁴ Međutim, 13. ožujka 1792. Katarinu je snažno uzdrmala vijest da je izvjesni atentator-aristokrat nastrijelio Gustava u leđa na maskirnom balu 5. ožujka. Iako se isprva mislilo da će preživjeti, umro je 29. ožujka/9. travnja 1792. Katarina se još od vijesti o njegovom ranjavanju žalila na bol u struku, a kad je umro, proglasila je šestotjednu žalost na svom dvoru i u cijeloj Rusiji.³⁸⁵

Što se tiče šokova u vezi s Francuskom revolucijom, Katarina se užasnula kada je 10./21. siječnja 1793. u Parizu smaknut Luj XVI., a sam taj datum probudio joj je bolne uspomene budući da je Pugačov pogubljen u Moskvi na taj dan 1775. Ova kombinacija bolnih sjećanja i šoka te strah od potencijalne revolucije u Rusiji te onaj za svoju i sudbinu svoje obitelji prikovali su caricu za krevet sve do 1. veljače kada je službeno proglasila šestotjednu žalost. Potom je, prema savjetu svog Vijeća, odlučila prekinuti sve veze s Francuskom sve dok se francuska monarhija ne restaurira. To je povuklo niz diplomatsko-političkih mjera, pa je tako raskinut trgovački ugovor iz 1787., francuski brodovi nisu smjeli uplovljavati u ruske teritorijalne vode, ni ruski brodovi u luke pod francuskom kontrolom, nadalje, svim francuskim građanima u

³⁸² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 276. – 277.

³⁸³ Ibid., str. 277.

³⁸⁴ Ibid., str. 282.

³⁸⁵ Ibid., str. 293. – 294.

Rusiji dano je tri tjedna da odu, osim onih koji su javno položili propisanu zakletvu kojom se odriču Revolucije, svi Rusi u Francuskoj ili na područjima pod francuskom kontrolom morali su odmah otići, nijednom Rusu nije smjelo biti dopušteno posjetiti Francusku ni održavati ikakav kontakt s francuskim građanima u domovini ili u inozemstvu, zatim, uvoz bilo kakvih francuskih publikacija bio je zabranjen, te napokon, nijedan francuski građanin nije smio ući u Rusiju zbog službe ili posla osim ako se prethodno osvjedočio pred ruskim konzularnim predstavnicima i položio propisanu zakletvu.³⁸⁶

Usto, vijećnici su se složili da policija mora odmah osigurati provođenje ovih mjera, te, posebno, staviti pod strogi nadzor sve francuske građane u Rusiji, a posebno u oba glavna grada, te spriječiti sva njihova veća okupljanja bilo gdje u zemlji. Problem je, naravno, bio i u francuskim učiteljima, učiteljicama i guvernantama u Rusiji koji su djelovali i u javnim školama i u privatnim domovima. Takvi su učitelji i učiteljice podučavali čak i Katarininu unučad. Katarinin dekret o prekidu odnosa s Francuskom objavljen je 8. veljače 1793., a dopunjen je devet dana poslije njezinim uputama o zabrani uvoza francuskih proizvoda. Od otprilike 1500 francuskih građana u Rusiji, samo ih je 43 odbilo položiti gore spomenutu zakletvu odanosti. U međuvremenu, carica se brinula i oko dolaska grofa od Artoisa, brata Luja XVI., bojeći se da bi, našavši utočište u Rusiji, njegove ambicije mogle narasti i da bi mogao izraziti eventualne pretenzije u odnosu na Poljsku.³⁸⁷

Grof Artois, budući Karlo X., boravio je u Sankt Peterburgu od 12. ožujka do 15. travnja 1793. Katarina ga je svečano primila kao vođu izbjegle francuske aristokracije i potencijalnog prestolonasljednika restaurirane francuske monarhije. Njegovi izgledi za to poboljšali su se kad je stigla vijest o potpisivanju englesko-ruskih trgovačkih i političkih ugovora usmjerenih protiv Francuske u Londonu 14./25. ožujka 1793. Naime, ovomu je kumovalo to što je Francuska objavila rat Britaniji 1./12. veljače. Nakon što je, pri njegovu odlasku, carica bogato nagradila grofa Artoisa, ruska eskadra pod zapovjedništvom admirala Čičagova isplovila je da nadzire Baltik zbog mogućnosti pojave francuskih brodova i krijumčarenja od strane Francuza te da usto izvrši pritisak na Švedsku i Dansku da se pridruže pomorskoj blokadi i ekonomskom embargu usmjerenima protiv Francuske.³⁸⁸

Međutim, za Katarinu opet nije bilo mira budući da ju je duboko potresla i razljutila vijest o pogubljenju kraljice Marije Antoanete na giljotini 5./16. listopada 1793., pa je, kad je ta vijest stigla u Rusiju, nanovo proglasila šestotjednu žalost. Usto, nadala se da će se

³⁸⁶ Ibid., str. 305. – 306.

³⁸⁷ Ibid., str. 306.

³⁸⁸ Ibid., str. 306. – 307.

revolucionari međusobno poubijati, pa da će se stanje u Francuskoj onda poboljšati.³⁸⁹ Međutim, Katarina očito nije predviđjela burne događaje koji će uslijediti u Europi s usponom Napoleona.

U međuvremenu, carica se morala boriti i s potencijalnim revolucionarima u Rusiji. Naime, u lipnju 1790. izvjesni vrlo obrazovani plemić Aleksandar Radiščev anonimno je objavio knjigu pod naslovom *Putovanje iz Sankt Peterburga u Moskvu* u kojoj je napadao sve Katarinine ideale i institucije: apsolutizam i birokraciju, plemstvo i kmetstvo te rat u svrhu nacionalne obrane. Također, njegove ideje o pravima čovjeka te zagovaranje jednakih prava među staleškim skupinama razljutile su Katarinu koja ih je smatrala povezanim s Francuskom revolucijom, a dodatno ju je alarmiralo i njegovo hvaljenje kraljoubojice Cromwella jer je to doživjela kao zločinačke namjere uperene protiv nje same.³⁹⁰

Naravno, carica je odmah naredila da Radiščev bude zatvoren u Tvrđavu Petra i Pavla da ga ispita Stepan Šeškovski, šef Tajnog odjela. Naime, Katarina je htjela doznati je li Radiščev imao pomagače, koliko je primjeraka knjige tiskano i gdje se nalaze budući da ga je smatrala potencijalnim vođom eventualne revolucije u Rusiji. Carica je bila toliko bijesna zbog Radiščevljevih ideja da je 13. srpnja naredila da se njegov slučaj proslijedi Kaznenom sudu u Sankt Peterburgu pod optužbom da njegova knjiga obiluje „najštetnijim filozofiranjem, uništava društveni mir, umanjuje dužno poštovanje prema vlastima, nastoji pobuditi u narodu gnušanje prema njihovim nadređenima, te je, u konačnici, puna uvredljivih i ekstremnih izjava protiv dostojanstva vladarskog autoriteta.“³⁹¹

Iznenaden brzom reakcijom vlasti, Radiščev je htio povećati izgleda za svoj spas tvrdeći da je knjiga proizvod njegove puke taštine te preklinjući za Katarinin oprost. U međuvremenu, Kazneni sud u Sankt Peterburgu izrekao mu je 26. srpnja 1790. smrtnu kaznu, što je bila prva takva kazna za plemića od objave Povelje za plemstvo. Senat je potvrdio ovu kaznu 8. kolovoza sa zahtjevom da Radiščev, koji je u međuvremenu bio lišen plemićkog statusa, bude pogubljen u dalekom Nerčinsku, daleko od očiju cjelokupne ruske javnosti. Međutim, u čast sklapanja mira sa Švedskom, Katarina je odmah ublažila ovu kaznu, pretvorivši je u onu koja se sastojala od deset godina prisilnog rada u progonstvu, a potom ju je prosljedila svom Vijeću na razmatranje, iako ono nije bilo sudska institucija. Vijeće se, nakon pomnog razmatranja afere, 19. kolovoza složilo s Katarininom ublaženom presudom bez daljnjih preporuka, pa je tako Radiščev, lišen plemićkog statusa, svih činova i odlikovanja, poslan u Sibir u lancima 8. rujna

³⁸⁹ Ibid., str. 311.

³⁹⁰ Ibid., str. 282. – 284.

³⁹¹ Ibid., str. 283. – 284.

1790., istog dana kada je carica priredila raskošnu proslavu sklapanja mira sa Švedskom. Potaknuta ovom aferom, Katarina je 26. kolovoza naredila da se svi Rusi u Parizu odmah vrate u domovinu, uključujući mladog grofa Stroganova i njegovog mentora, koji su bili posjećivali jakobinski klub, no treba napomenuti da u Sankt Peterburgu nije otkrila nijedan novi slučaj potencijalno povezan s Francuskom revolucijom. Također, nije pronađen niti jedan Radiščevljev pomagač, a samo je 30 primjeraka njegove knjige bilo prodano, dok je ostalih 600 on sam uništio. Usto, rekao je Šeškovskom da knjiga nije bila namijenjena pučanima, koji u svakom slučaju nisu čitali takve knjige. Kako se Katarina brzo oporavljala od ovoga šoka, Radiščev joj je sve manje i manje nalikovao na „Pugačova sa sveučilišta“, pa su mu lanci uklonjeni dan nakon što je napustio Sankt Peterburg.³⁹² Vjerojatno je odlučila poništiti smrtnu kaznu prvotno namijenjenu Radiščevu kako bi što prije zataškala cijelu aferu i kako ne bi potakla nemire u Rusiji koji bi mogli prerasti u revoluciju, a, usto, sigurno nije željela ni da je narod smatra paranoičnom, nego je tražila zlatnu sredinu između nužnog opreza u ovakvim opasnim vremenima i paničnog straha za svoj i život svoje obitelji.

Međutim, u travnju 1792. carica se morala suočiti s još jednom potencijalnom prijetnjom, koja je prerasla u aferu čiji je glavni akter bio Nikolaj Novikov, navodni moskovski martinist i neki drugi njemu bliski navodni masoni.³⁹³ Naime, to su zapravo bili iluminati, tj. članovi sljedbe koju je 1754. osnovao u Parizu portugalski mistik Martinez Pasqualis, a poslije joj je na čelu bio markiz Louis de Saint-Martin, pa su poznati i pod imenom martinisti.³⁹⁴ Naime, Katarina je već otprije znala za masoneriju u Rusiji, koju je povezivala s onom europskom, posebice s europskim iluminatima i martinistima. Nadalje, bila je sumnjičava prema masonima zbog njihovih tajnih organizacija, kontakata sa stranim dvorovima, posebice onim pruskim, njihove očite mogućnosti korištenja značajnih financijskih sredstava te njihove moći 'lobiranja' među „ležernim“ moskovskim plemstvom.³⁹⁵

I doista, gore spomenuti Nikolaj Novikov već je 1788. bio došao u sukob s državnim pravilima objavljivanja zbog tiskanja vjerskih knjiga bez dopuštenja crkvenih vlasti. Već u veljači 1790., kada je imenovala princa Aleksandra Prozorovskog generalom-guvernervom Moskve, Katarina ga je ovlastila da istraži glasine o povećanju broja martinista ondje te one da su čak privukli u svoje društvo guvernera Lopuhina. Dva mjeseca poslije, potvrdila je svoju

³⁹² Ibid., str. 284. – 285.

³⁹³ Ibid., str. 299.

³⁹⁴ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Iluminati*. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27122>
Pristupljeno: 18. 7. 2020.

³⁹⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life nad legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 299.

odluku da moskovska policija ne smije tolerirati nikakve tajne sastanke, zabranu koja se posebno odnosila na masonske lože i ostala slična tajna okupljanja. Prozorovski je trebao tajno istražiti povećava li se ili smanjuje broj masona u Moskvi.³⁹⁶

Međutim, Katarina je 13. travnja 1792. izdala još jednu naredbu, potaknutu izvještajem o anonimno objavljenom knjizi koja se bavila vjerskim pitanjima iz perspektive već spomenutih Raskoljnika, tj. Starovjeraca, a ona se sastojala u tome da Prozorovski pretraži Novikovljevu moskovsku rezidenciju i njegovo provincijsko imanje u potrazi za tom knjigom, drugima poput nje i starim crkvenim pismom kojim je bila tiskana, da konfiscira ovakve članke, te da istraži izvore Novikovljeva sumnjivog bogatstva. Iako nije bila pronađena ni ta knjiga ni pismo kojim je tiskana, bile su otkrivene druge zabranjene knjige te nekoliko tajno tiskanih masonskih djela. Usto, u Moskvi se pojavilo dvadesetak zabranjenih naslova, pa je tako petnaest prodavača knjiga bilo uhićeno, a njihove su knjižare bile zapečaćene. Prozorovski je, ne mogavši se snaći u svemu ovome, u pismu Katarini zatražio pomoć Šeškovskog i njegovog Tajnog odjela. Katarina se konzultirala sa Šeškovskim te, shvativši da bi javno suđenje Novikovu donijelo njezinom režimu samo nevolje, na što joj je već prije ukazao Prozorovski, 9. svibnja naredila da se Novikova smjesti dovede u tvrđavu Schlüsselsburg, i to potajno, pod jakom stražom i manje frekventnim cestama, a sve u svrhu izbjegavanja 'publiciteta' za navodne martiniste. I doista, Novikov je doveden, kao bezimeni kriminalac, iako u pratnji svog liječnika i slugu, i zatvoren u istu ćeliju u Schlüsselsburgu u kojoj je Ivan VI. umro 28 godina prije.³⁹⁷

Tijekom ispitivanja otkrivene su njegove i veze drugih martinista s pruskim ministrom Wöllnerom te velikim knezom Pavlom, Katarininim sinom i nasljednikom. Pavao je porekao sve veze s masonima, a Katarina je, pretvarajući se da mu vjeruje, naredila nastavak istrage. Međutim, psihički slomljen i bojeći se daljnjeg mučenja pri ispitivanju, Novikov je priznao sve svoje navodne zločine i izrazio spremnost da se ponizi pred caricom. I doista, 1. kolovoza 1792. potpisala je dekret kojim ga je osudila na 15 godina u Schlüsselsburgu, ali nije ga javno objavila, za razliku od svoje konačne presude Radiščevu. Usto, osudila je tri glavna Novikovljeva pomagača, plemiće princa Nikolaja Trubeckoja, umirovljenog brigadira Ivana Lopuhina i brigadira Ivana Turgenjeva, na protjerivanje u provincijske krajeve, s tim da je Lopuhinu ublažila kaznu zbog njegova starog oca.³⁹⁸ Iako su ovi martinisti, prema nagađanjima nekih, bili povezani s pariškim jakobincima,³⁹⁹ možda su zapravo samo bili žrtve Katarinine

³⁹⁶ Ibid., str. 299. – 300.

³⁹⁷ Ibid., str. 300. – 301.

³⁹⁸ Ibid., str. 301. – 302.

³⁹⁹ Ibid., str. 302. – 303.

nemilosrdne politike, koju je već primjenjivala u obračunima s raznoraznim urotnicima, te njezine paranoje, koja se javila zbog Francuske revolucije, ali bila je već i prije prisutna zbog svih urota, ustanaka i ratova koje je njezin režim preživio. Možda su pak ovi ljudi bili žrtvena janjad čijom žrtvom se nastojalo umiriti rusku javnost, također preplašenu zbog Francuske revolucije, na način da im se poruči da se to u Ruskom Carstvu neće, ne smije i ne može dogoditi. A možda su pak bili kažnjeni za primjer Pavlu, za kojeg je njegova majka, ne samo zbog korespondencije s masonima i prusofilije, nego i zbog općenitog nepovjerenja prema njemu, sumnjala da je želi svrgnuti i zavladata sam. Bilo kako bilo, prije kraja svoje vladavine, Katarina će se morati suočiti s još jednim, stvarnim izazovom, a to su bili tzv. „varšavski jakobinci“ i njihov ustanak koji će dovesti do Treće podjele Poljske.

4.12. „Varšavski jakobinci“ i Treća podjela Poljske

Do proljeća 1794., kada je Robespierre bio na vrhuncu moći u Francuskoj, mnogi Poljaci zaključili su da je ponižavajući nametnuti dogovor o daljnjem komadanju njihove zemlje nedopustiv. Tako je u ožujku, kada su Rusi pokušali razoružati poljsku vojsku, narod podigao ustanak. Tadeusz Andrzej Kosciuszko, poljski časnik obučavan u Francuskoj, koji se borio rame uz rame s Washingtonom i Lafayetteom u Američkom ratu za neovisnost, došao je u Krakow i preuzeo zapovjedništvo nad pobunjenim poljskim snagama. Tako je 24. ožujka s 4000 vojnika i 2000 seljaka porazio 7000 ruskih vojnika kraj Krakowa. Pobuna se brzo širila i to tolikom brzinom da su,⁴⁰⁰ kad se proširila do Varšave 6./17. travnja, na Veliki četvrtak,⁴⁰¹ ruske okupacijske snage koje su se sastojale od 7000 vojnika bile uhvaćene na prepad. Od tog ukupnog broja, 3000 ruskih vojnika je pobijeno ili zarobljeno. Pruski kralj Fridrik Wilhelm II. bio je prozvan izdajicom, a Katarinin portret bio je odnesen iz ruskog veleposlanstva i javno uništen.⁴⁰²

Kada su vijesti o ovim događajima stigle u Sankt Peterburg, Katarina je poručila Prusiji i Austriji da je došlo vrijeme „da se ugasi i posljednja iskra jakobinske vatre u Poljskoj.“ Fridrik Wilhelm II. je, potaknut uvredama na svoj račun od strane Poljaka, htio osobno ugušiti poljski ustanak. Katarina je pak predložila da Fridrik Wilhelm uguši ustanak zapadno od rijeke Visle, a onda je savjetovala austrijskom caru Franji II. da se pobrine za jug Poljske, na što su je obojica poslušala, ali zauzvrat su očekivala svaki svoj dio u nadolazećoj Trećoj podjeli Poljske. Fridrik Wilhelm je tako podijelio vojsku koju je bio poslao protiv Francuske te poslao 25 000 ljudi u pohod na Poljsku. Do sredine srpnja, ovih 25 000 Prusa i 14 000 Rusa napredovali su prema Varšavi iz dva smjera, a do kraja srpnja Fridrik Wilhelm osobno je stigao pred Varšavu da zapovijeda opsadom grada. Međutim, pruska vojska je slabo napredovala, pa je Fridrik Wilhelm u rujnu, pod izgovorom da treba svoje trupe zbog prijetnji iz Francuske, prekinuo opsadu i povukao se.⁴⁰³

Međutim, dotada Rusi više nisu trebali pomoć, a Katarina je shvatila da, ako Rusija uguši pobunu bez ičije pomoći, ona sama će moći diktirati mirovni ugovor i novu podjelu Poljske. Postavila je feldmaršala Rumjanceva na čelo cjelokupnog zapovjedništva svoje vojske u Poljskoj, a Suvorova, koji se proslavio u njezinom drugom protuosmanskome ratu, na čelo taktičkog zapovjedništva. Tako je Suvorov 10. listopada 1794. porazio Kosciuszka u bitci u

⁴⁰⁰ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 557. – 558.

⁴⁰¹ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 313.

⁴⁰² R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 558.

⁴⁰³ Ibid.

kojoj je 13 000 Rusa nadvladalo 7000 Poljaka. Sam Kosciuszko bio je teško ranjen, zarobljen, poslan u Sankt Peterburg te, nakon toga, zatvoren u tvrđavu Schlüsselburg. Suvorov se potom pojavio pred tvrđavom zvanom Praga, na rijeci Visli preko puta Varšave. Prije napada, podsjetio je svoje vojnike da se moraju osvetiti za ono što se dogodilo ruskim vojnicima u Varšavi u travnju. I doista, oni su potom počinili užasan ratni zločin zauzevši Pragu i poubijavši muškarce, žene, djecu, svećenike i redovnice. Ratni zločinac Suvorov je zatim upotrijebio ovaj masakr kao primjer Varšavi da će, ako se odmah ne preda, završiti kao Praga. Varšava je odmah kapitulirala, a oružani otpor u cijeloj Poljskoj je odmah došao kraju.⁴⁰⁴

Katarina je, zajedno sa svojim Vijećem, odlučila da Poljsku treba tretirati kao i svakog drugog pokorenog neprijatelja, pa su tako svi poljski znakovi kraljevske časti, zastave i državni pečati, zajedno s arhivima i knjižnicama, preneseni u Rusiju, dok je Suvorov trebao uvesti strahovladu. Sada se trebalo dogovoriti oko podjele Poljske koju je Katarina prvo htjela provesti na način da Rusija anektira sve što je ostalo od Poljske, no znala je da Prusija i Austrija to neće prihvatiti, stoga je predložila treću i posljednju podjelu. Austrija je oklijevala, predlažući povratak na *status quo*, ali s pojačanim nadzorom Poljske izvana, dok je Prusija zagovarala podjelu, ili potpunu ili da se ostavi mala tampon-država između triju sila. Međutim, na kraju je prihvaćen onaj najekstremniji, tj. Katarinin prijedlog, a on se sastojao u tome da se cijeli preostali teritorij Poljske podijeli između triju sila te da se Poljska izbriše s političke karte Europe. Tako su 3. siječnja 1795. Rusija i Austrija potpisale Treću i posljednju podjelu Poljske, dok je Prusiji, koja je još uvijek ratovala s Francuskom, poručeno da može uzeti svoj dio kolača kad god bude spremna na to, pa su Prusi 5. siječnja 1795. potpisali mir s Francuskom i okupirali dio Poljske koji im je bio dodijeljen. Rusija je dobila Kurlandiju, ono što je bilo ostalo od Litve, preostali dio Bjelorusije, te zapadnu Ukrajinu. Prusija je dobila Varšavu i Poljsku zapadno od Visle, dok je Austrija dobila Krakow, Lublin i zapadnu Galiciju. Nakon toga, Katarina je tvrdila da je sada konačno sjedinila drevne ruske i litvanske zemlje s pravoslavnim stanovništvom s njihovom matičnom zemljom te da nije anektirala „niti jednog Poljaka.“⁴⁰⁵

Što se tiče kralja Stanislava II. Augusta, on je abdicirao 25. studenog 1795., a nakon Katarinine smrti, novi car Pavao I. pozvao ga je u Sankt Peterburg da živi u Mramornoj palači koju je Katarina bila sagradila za Grigorija Orlova, te je Stanislav ondje i umro 1798. godine. Treća podjela Poljske je pak za tu zemlju značila fizičko izumiranje sve do kraja Prvog

⁴⁰⁴ Ibid., str. 558. – 559.

⁴⁰⁵ Ibid., str. 559. – 560.

svjetskog rata, kada su se Rusko, Austrijsko i Njemačko Carstvo urušili,⁴⁰⁶ i kada je 1919. potpisan Versajski mirovni ugovor,⁴⁰⁷ kojim je Poljska obnovljena kao država.⁴⁰⁸

Naime, dok god je postojala moćna Poljska, to je za Rusiju, Austriju i Prusiju predstavljalo veliku opasnost, posebno u doba Francuske revolucije i Američkog rata za neovisnost i pojave pojma *nacije* u Europi i svijetu. Međutim, kao što znamo, unatoč fizičkom komadanju Poljske kao *države*, njezina *nacija* je preživjela, posebno zahvaljujući revoluciji iz 1848./1849. godine koja je zahvatila skoro čitavu Europu i pobudila nacionalnu svijest kod potlačenih naroda (pa tako i kod Hrvata), sve dok konačno nije obnovljena 1919. da bi služila kao štit Zapadne Europe od sovjetskog komunizma s Istoka. Poljska je preživjela i užase Drugog svjetskog rata i vladavinu komunističkog režima nametnutog Varšavskim paktom, koji je služio tomu da ju opet pretvori u rusku, odnosno sovjetsku marionetu, ali se uspjela izvući i iz komunističke diktature nakon pada Berlinskog zida 1989. te konačnog raspada Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta 1991., te konačno zaživjeti kao suvremena demokratska država i kao takva opstati sve do danas.

Zapravo, već spomenuti pokolj izvršen nad Poljacima od strane Rusa u tvrđavi Praga u Katarinino doba možemo usporediti s onim izvršenim nad poljskim časnicima i intelektualcima u Katinskoj šumi također od strane Rusa, ovaj put pod naredbom jednog drugog tiranina, Staljina, te konačno, s Auschwitzom i ostalim logorima smrti diljem Poljske, gdje je, pod naredbama još jednog tiranina, Hitlera, u holokaustu ubijeno na milijune poljskih Židova, Roma i svih drugih nevinih ljudi koji su bili nepodobni tom zločinačkom režimu. Sve ove tragedije ostaju kao trajni ožiljci u povijesti Poljske i cijelog čovječanstva te kao podsjetnik na mračna poglavlja ljudske povijesti koja se ne smiju nikada više ponoviti.

⁴⁰⁶ Ibid., str. 560.

⁴⁰⁷ Encyclopedia Britannica. *Treaty of Versailles*. <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>
Pristupljeno: 19. 7. 2020.

⁴⁰⁸ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 560.

Slika 11. Tri podjele Poljske⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. xviii.

4.13. Caričine posljednje godine

U jeku njezinog drugog protuosmanskog rata, 11. svibnja 1788. u 15:40 sati,⁴¹⁰ Katarini se rodila četvrta po redu unuka,⁴¹¹ nazvana u njezinu čast Ekaterina Pavlovna.⁴¹² Njezina pak peta unuka, Olga Pavlovna, rodila se u jeku Francuske revolucije i Druge podjele Poljske, 11. srpnja 1793., ali Katarina nije bila oduševljena. Dapače, kad je počasna topovska paljba pozdravila novu veliku kneginju, Katarina se žalila svom čovjeku od povjerenja Hrapovickome zbog previše buke oko „obične djevojčice“. Kada joj je Hrapovicki predložio da koristi svoju žensku unučad za političke saveze, odgovorila mu je da „ona ne gradi saveze na taj način.“ Svoje neodobrovanje prema novoj unučici pokazala je ponovno tjedan dana poslije prilikom Olgina krštenja kada je propustila dodijeliti nova promaknuća koja su inače bila običaj pri takvim situacijama.⁴¹³ 8. siječnja 1795. Katarini se rodila i šesta po redu unuka, Ana Pavlovna. Nažalost, gotovo u isto vrijeme, 15. siječnja, dan nakon Aninog krštenja, u strašnim mukama umrla je mala Olga zbog stanja u koje je došla pretjerano jedući tjednima prije toga. Bilo je to prvo dijete koje su Pavao i Marija Fjodorovna izgubili te prva unuka koju je Katarina izgubila. Olga je pokopana u manastiru Aleksandra Nevskog 20. siječnja 1795.⁴¹⁴ U posljednjim godinama njezina života, Katarinu je 15. ožujka 1793. pogodila i smrt njezinog jedinog dotad preživjelog brata, princa Fredericka Augusta od Anhalt-Zerbsta, pet godina mlađeg od nje, na što je proglasila četverotjednu žalost na dvoru.⁴¹⁵

Međutim, Katarina je, očito brinući se za nasljedstvo i želeći praunuka-nasljednika, već bila dogovorila i brakove svojim unucima, Aleksandru i Konstantinu. Naime, mladenka izabrana za Aleksandra, princeza Louisa Augusta od Baden Durlacha, preobratila se na rusko pravoslavlje 9. svibnja 1793. pod imenom Elizaveta Aleksejevna, zaručili su se idući dan,⁴¹⁶ a vjenčali su se 29. rujna 1793.⁴¹⁷ Konstantinu je pak izabrala princezu Julianu Henriettu od Sachsen-Saalfeld-Koburga,⁴¹⁸ koja se 2. veljače 1796. preobratila na pravoslavlje pod imenom Ana Fjodorovna. Zaručili su se idući dan, a vjenčali 15. veljače, no kako se kasnije pokazalo, ovaj dogovoreni brak nije ispao sretan ni za mladoženju ni za mladenku.⁴¹⁹

⁴¹⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 267.

⁴¹¹ Vidi str. 65. ovoga rada.

⁴¹² J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 267.

⁴¹³ Ibid., str. 304.

⁴¹⁴ Ibid., str. 318.

⁴¹⁵ Ibid., str. 306. – 307.

⁴¹⁶ Ibid., str. 307.

⁴¹⁷ Ibid., str. 311.

⁴¹⁸ Ibid., str. 320.

⁴¹⁹ Ibid., str. 321.

Usto, Katarina je 2. rujna 1793. godine, prilikom naknadne proslave Mira u Jašiju, primila od generala-prokuratora Aleksandra Samojlova, u ime Senata i „cijelog odanog naroda“, pri kraju njegova podugačkoga govora, počasni naslov „majka domovine“ i „Velika“.⁴²⁰ Ne možemo znati je li ona sama možda potajno naredila senatorima da sastave ovakav govor, konačno pristajući na dugogodišnje zahtjeve da ju se proglasi „majkom domovine“ i „Velikom“,⁴²¹ i/ili možda čak predosjećajući da njezinoj vladavini dolazi kraj.

Također, 8. veljače 1795. godine postavila je Valerijana Zubova, koji je prethodno sudjelovao u gušenju posljednje pobune u Poljskoj i ondje izgubio nogu, na čelo tzv. Perzijske kampanje.⁴²² U ožujku 1796. on je izvršio invaziju na perzijski teritorij duž Kaspijskog jezera, što je označilo otvaranje Katarininog novog, tzv. „orijentalnog projekta“. Kada je Zubov u travnju zauzeo Derbent i u srpnju Baku, Katarina je bila oduševljena jer je u to kratko vrijeme postigao više nego Petar Veliki u svojoj Perzijskoj kampanji u dvije godine.⁴²³ Ovo je samo još jedan dokaz njezine ogromne energičnosti i osvajačkog duha koji nije nestao ni pri ulasku u treću dob ni pred kraj njezine vladavine.

Međutim, imala je još jedan razlog za slavlje. Naime, 25. lipnja 1796. rodio joj se treći unuk, Nikolaj Pavlovič (budući car Nikolaj I. Romanov). Kršten je 6. srpnja prilikom raskošne ceremonije.⁴²⁴ Naime, budući da Aleksandar nikada neće dobiti živo dijete, a Konstantin će, nakon njegove smrti 1825., odbiti prijestolje, vjerojatno zato što ni sam nije imao zakonite djece, Nikolaj, jedini unuk čije odrastanje Katarina nije doživjela i kojeg nije mogla sama obrazovati, odgajati, staviti pod svoju kontrolu te skovati velike planove za nj, iako se sigurno tome nadala i radovala, će postati jedini nasljednik ruskog trona i spasitelj dinastije Romanovih.⁴²⁵

Usto, u kolovozu 1796. nadala se još jednom uspješnom dinastičkom dogovoru, a to je bilo potencijalno vjenčanje njezine najstarije unuke, velike kneginje Aleksandre Pavlovne, s budućim švedskim kraljem Gustavom IV., trenutno Gustavom Adolfom, sinom pokojnog švedskog kralja Gustava III. Naime, Katarina se sjetila da je Gustav III. htio oženiti sina u rusku carsku obitelj. Međutim, zbog raznih nesporazuma nastalih oko toga hoće li Aleksandra moći nastaviti prakticirati svoju rusku pravoslavnu vjeru i nakon udaje ili će se morati preobratiti na

⁴²⁰ Ibid., str. 308. – 310.

⁴²¹ Ibid., str. 70.

⁴²² Ibid., str. 317.

⁴²³ Ibid., str. 321.

⁴²⁴ Ibid., str. 322.

⁴²⁵ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 565.

švedsko luteranstvo, do toliko željenog vjenčanja nikada nije došlo.⁴²⁶ Ovo je dokaz da je Katarina odlučila odustati od svoje politike nekorištenja ženske unučadi za dinastičke poslove i odlučila slijediti primjer Marije Terezije, carice koju nije voljela i koja nije voljela nju, a koja je koristila svoje kćeri da osigura saveze.

Još jedna stvar bila je značajna za Katarinine dinastičke planove i poslove, a to je bila činjenica da je već do 28. travnja 1792. bila sastavila oporuku koju je njezin već spomenuti čovjek od povjerenja Hrapovicki primijetio dok je skupljao caričine papire pri njezinu privremenu odlasku iz Sankt Peterburga za Carskoje Selo. U toj oporuci Katarina, između ostalih navoda, ostavlja svoju knjižnicu i sve što je ona sama ikad napisala te svoje dragulje svojem „voljenom unuku Aleksandru Pavloviču“ te „ga blagoslivlja dušom i srcem“. Usto, izričito navodi da je „njezina namjera postaviti Konstantina na prijestolje Grčkog Carstva.“ Također, izražava želju „da za dobro Ruskog i Grčkog Carstva, prinčevi od Würtemberga [braća Marije Fjodorovne] budu izuzeti iz poslova i pitanja ovih Carstava te da ih se spominje što je manje moguće, te da se isto tako izuzme polu-Nijemce iz pitanja obaju Carstava.“ Usto, u ovoj oporuci je navela da, ako umre u Sankt Peterburgu, mora biti pokopana u manastiru Aleksandra Nevskog.⁴²⁷

Ovaj posljednji navod zvučao je neobično budući da Katarina očito nije htjela biti pokopana s Petrom Velikim i njegovim nasljednicima i nasljednicama u katedrali Petra i Pavla u srcu njezinog voljenog Sankt Peterburga, a zvučao je još neobičnije budući da je manastir Aleksandra Nevskog bio posljednje počivalište njezinog neoplakanog i nevoljenog muža Petra III. Možda je ova caričina želja bila još jedan izraz ponosne skromnosti kako bi se razlikovala od nametljivog nasljeđa Petra Velikog, te, što je još važnije, odraz nastojanja da potvrdi svoju nevinost i neumiješanost u smrt Petra III. Usto, Katarina u oporuci nije izravno spomenula svog sina Pavla, a njezin negativan stav prema prinčevima od Würtemberga, osmorici braće njezine snahe Marije Fjodorovne, također se može protumačiti kao negativan stav i prema samom Pavlu. Štoviše, nada i povjerenje koje je polagala u Aleksandra bili su obrnuto proporcionalni onomu što je očekivala od Pavla. Pretpostavlja se da je htjela razbaštiniti Pavla, odnosno riješiti ga prava na prijestolje, a za svog nasljednika, tj. za cara Ruskog Carstva postaviti Aleksandra, dok je Konstantin trebao biti car Grčkog Carstva. Međutim, dok se za Konstantina zasigurno zna kakvu mu je sudbinu njegova baka namijenila, nikad nije pronađen nikakav dokument koji govori o tome kakvu je točno sudbinu namijenila najstarijem unuku Aleksandru i sinu Pavlu.

⁴²⁶ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 322. – 324.

⁴²⁷ Ibid., str. 297. – 298.

Međutim, napeti odnosi između Katarine i Pavla u to vrijeme idu u prilog ovakvim pretpostavkama, skupa s predviđanjima nekih Rusa da, ako Pavao i uspije naslijediti Katarinu, njegova će vladavina biti tiranska i kratka. Pretpostavlja se da je i Katarina tako mislila.⁴²⁸

Naime, od samog početka Aleksandrova života, Katarina je najvjerojatnije planirala postaviti ga za svog nasljednika umjesto njegova oca Pavla. Međutim, Pavao je to ubrzo prozreo, baš kao i Aleksandar kako je odrastao, tako da je ubrzo shvatio da je bio predmet borbe između svoje bake i svojih roditelja. Tako se još od najranije mladosti naučio prilagođavati i jednoj i drugoj strani. Tako je u Gatčini bio navikao slušati očeve bijesne govore protiv carice, a u Sankt Peterburgu bi se uvijek bio složio sa svim što bi njegova baka Katarina rekla. Zbog ovakvih uvjeta odrastanja, Aleksandru je uvijek bilo teško izabrati između dvije opcije, tako da je odrastao u neodlučna i nedefinirana čovjeka koji je uvijek imao problema s donošenjem izravnih i nedvosmislenih odluka.⁴²⁹

No, da se vratimo na priču. Naime, 5. studenog 1796. oko 9 sati ujutro, Katarina je doživjela težak moždani udar. Pronašao ju je, još uvijek živu, njezin dvorjanin Zahar Zotov. Dr. Rogerson i ostali liječnici uzaludno su joj pokušavali pomoći. Odmah su pozvani i Pavao i Marija Fjodorovna koji su navečer stigli u Zimsku palaču u Sankt Peterburgu. Probdjeli su noć uz caricu, a iduće jutro su im se pridružili i Aleksandar i Konstantin. U međuvremenu, mitropolit Gavril joj je dao posljednju pomast pričestivši je i pomazavši je svetim uljem. Umrla je 6. studenog 1796. godine u 21:45 sati. Pavao, Marija Fjodorovna i njihova djeca bili su neutješni, baš kao i svi dvorjani i cijelo Rusko Carstvo.⁴³⁰

Pavao je do ranih jutarnjih sati 7. studenog 1796. proglašen novim carem, s tim da ga je blagoslovio mitropolit Gavril, a general-prokurator Samojlov pročitao je manifest o Katarininoj smrti i Pavlovu usponu na carski tron. Njegova žena Marija Fjodorovna mu je prva prisegla na odanost, a slijedili su je njegovi sinovi, njihove žene i njegove kćeri. Međutim, već nekoliko sati prije majčine smrti, Pavao je naredio njezinim ljudima od povjerenja, Bezborodku i Samojlovu, da pokupe i zapečate papire iz caričine radne sobe, pod nadzorom njezinih unuka, te da zaključaju njezinu radnu sobu, a ključ predaju njemu. Ako su i pronašli ikakvu oporuku, pa tako i onu koju je Hrapovicki pročitao, pretpostavlja se da je tada bila uništena.⁴³¹ Pavao definitivno nije htio dopustiti da mu išta stane na put da postane car.

⁴²⁸ Ibid., str. 298. – 299.

⁴²⁹ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 565.

⁴³⁰ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 324. – 325.

⁴³¹ Ibid., str. 325.

Nakon što je bdijenje kraj odra pokojne carice Katarine II. Velike bilo službeno završeno 20. studenog 1796., Pavao je poveo pogrebnu povorku u manastir Aleksandra Nevskog na odavanje počasti svom ocu Petru III., za čiji je lijes naredio da ga se iskopa. Potom su, 5. prosinca 1796. godine, i Petar III. i Katarina II. Velika, uz počasnu topovsku paljbu, pokopani jedno kraj drugoga u katedrali Petra i Pavla.⁴³² Ovo je bilo protivno Katarininim željama, a Pavao je tako htio ispraviti nepravdu učinjenu njegovu ocu. Međutim, ovo je bila samo jedna od mjera kojima se usprotivio željama svoje pokojne majke, a o tome će više riječi biti poslije.

⁴³² Ibid., str. 326.

*Slika 12. Carica Katarina II. Velika*⁴³³

4.14. Katarinino nasljeđe – procvat Rusije

Katarina II. Velika bila je veličanstvena figura 18. stoljeća i općenito cjelokupnog doba velikih monarhija i monarha, a jedina žena koja joj je mogla parirati u europskim okvirima bila je engleska kraljica Elizabeta I. Tudor. U povijesti Rusije, Katarina II. Velika i Petar I. Veliki prema svojim sposobnostima i postignućima daleko nadmašuju ostalih 14 careva i carica 300-godišnje dinastije Romanovih. Međutim, Katarina je bila i više nego dostojna nasljednica Petra I. Velikog budući da je ne samo uspjela sačuvati njegovo nasljeđe, nego ga i obogatiti svojim vlastitim ogromnim postignućima. Samo jedan od primjera jest činjenica da je Petar otvorio Rusiji „prozor na Zapad“ na obali Baltičkog mora, a Katarina izlaz na topla južna mora, odnosno na Crno more.⁴³⁴

Međutim, njezina postignuća nisu bila samo ona osvajačke prirode. Naime, „Katarina i politička elita su u dvama glavnim gradovima, Moskvi i Sankt Peterburgu, poticali razvoj školstva, znanosti i tehnologije, izdavaštva, književnosti, kazališta i umjetnosti po primjeru Zapada. Katarina je osobno potaknula i osnivanje triju školskih sustava, tj. ustanova za osnovno obrazovanje, gimnazija i sveučilišta. Tako je njezina tzv. Školska komisija stvorila plan za osnivanje ustanova za osnovno obrazovanje, tj. škola u selu i gradu. U izradi školskog kurikulumu vodeću ulogu odigrala je Akademija znanosti, osnovana još prije Katarininog doba, tj. 1724./1725. Također, na selu je uvedeno obvezno školovanje za mušku djecu, a djevojčice su se mogle školovati prema dopuštenju roditelja. Međutim, u gradovima su i djevojčice od svoje sedme godine života bile obvezne pohađati školu, iako ih se tada učilo samo čitanju. Usto, djeca iz redova siromašnog građanstva i ona iz plemićkih obitelji nisu bila smještena u iste razredne odjele. Zatim, u gradovima u kojima su postojale samo osnovne škole bez viših učilišta došlo je do interesa za osnivanjem matematičkih škola. Srednje škole, gimnazije i sveučilišta bila su u Rusiji u Katarinino vrijeme zastupljena na više načina, pa je tako Moskovsko sveučilište već postojalo prije njezinog dolaska na vlast, tj. osnovala ga je carica Elizabeta 1755. godine. Međutim, Katarina je odlučila podići školski sustav na viši nivo, pa je, osim već spomenutih reformi, Školska komisija predložila, a to je bilo i implementirano, da se oni koji će se obrazovati za svećenike i oni koji će se obrazovati za laike šalju u gimnazije, čime su prostori manastira pretvoreni u gimnazijske učionice. Usto, otvaraju se i vojne škole, škole za uređenje interijera te one za inženjere. Što se tiče djevojaka, srednjoškolsko obrazovanje bilo

⁴³³ <https://gkd.hr/wp-content/uploads/2018/03/Vigilius-Eriksen-Portret-Katarine-II.-u-krunidbenoj-haljini.jpg>
Pristupljeno: 21. 7. 2020.

⁴³⁴ R. K. Massie, *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012, str. 573. – 574.

je dopušteno samo onima iz viših slojeva,⁴³⁵ pa je u tu svrhu 1764.⁴³⁶ u Sankt Peterburgu⁴³⁷ osnovan Smoljni Institut, gdje se djevojke podučavalo religiji, etici, socijalnim vještinama i vještinama potrebnim za vođenje vlastitog kućanstva te raznim društvenim znanostima, prirodnim znanostima i raznim vrstama umjetnosti. Djevojke se također poticalo da uče strane jezike i geografiju, razviju interes za čitanje povijesnih i didaktičkih djela, te da se bave glumom, plesom i crtanjem.⁴³⁸ „Međutim, godinu dana poslije, 1765. osnovan je i Odjel za siromašno građanstvo koji je djevojkama iz svih društvenih slojeva omogućavao školovanje. Također, Katarina je Akademiju umjetnosti u Sankt Peterburgu, koju je osnovala Elizabeta 1757. te Institut za umjetnost, koji je također osnovala Elizabeta 1758., uzdignula na novu razinu osnovavši 1764. Akademiju triju uglednih umjetnosti, slikarstva, kiparstva te građevine.“⁴³⁹ Naravno, treba spomenuti i Ermitaž, današnji muzej svjetskog glasa osnovan 1764. godine u Sankt Peterburgu,⁴⁴⁰ koji je u Katarinino vrijeme imao višenamjensku svrhu. Naime, bio je Katarinina rezidencija, mjesto njezinih društvenih okupljanja, kazalište, knjižnica te caričina privatna galerija umjetnina.⁴⁴¹

„Usto, 1765. u Sankt Peterburgu osnovano je i Slobodno ekonomsko društvo koje se održalo sve do 1919. godine. Glavna zadaća ovog društva bilo je pridonošenje svestranom razvoju dobara vlasničke ekonomije te širenje narodnih ekonomskih znanja u sva područja ruske ekonomije. Tu je bilo i Slobodno rusko društvo, čiji je cilj bilo prikupljanje i procjenjivanje povijesne građe o Ruskom Carstvu i značajnim događajima iz njegove prošlosti te poticanje razvoja ruskog jezika. Poznato je i po izgradnji Ruske akademije koja je djelovala od 1783. do 1814. te postala centar za istraživanje ruskog jezika.“⁴⁴²

Sve ove Katarinine zasluge rezultat su njezinog prosvjetiteljsko-apsolutističkog djelovanja kojim je nastojala Rusiju iz jedne zaostale feudalne zemlje uzdignuti na status vodeće europske kulturne sile.

⁴³⁵ K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 42. – 43.

⁴³⁶ V. Ivleva, „Catherine II as Female Ruler: The Power of Enlightened Womanhood“, *Вивлююика: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies*, Vol. 3., 2015, str. 20. – 46., ovdje str. 43. – 44.

⁴³⁷ Encyclopedia Britannica. *Smolny Institute*. <https://www.britannica.com/place/Smolny-Institute> Pristupljeno: 21. 7. 2020.

⁴³⁸ V. Ivleva, „Catherine II as Female Ruler: The Power of Enlightened Womanhood“, *Вивлююика: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies*, Vol. 3., 2015, str. 20. – 46., ovdje str. 43. – 45.

⁴³⁹ K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 43.

⁴⁴⁰ Encyclopedia Britannica. *Hermitage*. <https://www.britannica.com/topic/Hermitage-museum-Saint-Petersburg-Russia> Pristupljeno: 21. 7. 2020.

⁴⁴¹ K. Dianina, „Art and Authority: The Hermitage of Catherine the Great“, *The Russian Review* 63, 2004, str. 630. – 654., ovdje str. 630. – 631.

⁴⁴² K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 44. – 45.

*Slika 13. Muzej Ermitaž*⁴⁴³

⁴⁴³ https://i2.wp.com/highlanderimagesphotography.com/wp-content/uploads/2016/02/img_0482_pe.jpg?resize=768%2C512&ssl=1 Pristupljeno: 21. 7. 2020.

5. Katarinini nasljednici – sin Pavao I. i unuk Aleksandar I.

Novi car Pavao I. (1796. – 1801.)⁴⁴⁴ odlučio je ukinuti neke od mjera koje je uvela njegova pokojna majka, pa je tako 10. studenog 1796. ukinuo regrutni porez te pozvao Valerijana Zubova da se vrati iz Perzije i prekine tamošnji osvajački pohod i sva neprijateljstva s tamošnjim vladarima.⁴⁴⁵ Međutim, „pod prve Pavlove reforme spadalo je i preuređenje vojske, s tim da je kopnena vojska, prema ključnim vojnim središtima, podijeljena u dvanaest garnizona. Pavlove vojne reforme su težile k bržoj mobilizaciji vojske, učinkovitom vojnom obrazovanju, stvaranju profesionalnog vojnog kadra te iskorjenjivanju korupcije u redovima vojske.“⁴⁴⁶

Međutim, osim vojnih, „Pavao je proveo i određene crkvene reforme. Tako je 1797. u Rusku pravoslavnu crkvu uveden i pravni odjel s kvalificiranim pravnikom na čelu. Usto, 1799. granice eparhija usklađene su s granicama gubernija, tj. crkvena vlast usklađena je s onom državnom. Također, dio crkvenog osoblja koje se smatralo neučinkovitim i nepotrebnim u crkvenoj službi prebačen je u vojno dežurstvo. Car se pobrinuo i da se svećenstvo više brine o duhovnosti te da se ne miješa u seljačke ustanke. Velikodušno carevo ponašanje prema Crkvi dovelo je do jačanja njezinog autoriteta i njezinog jakog utjecaja na državne institucije.“⁴⁴⁷

Što se tiče vanjske politike, „Pavao nije odustajao od oružanog sukoba s Napoleonom koji je zauzeo Maltu tijekom svog pohoda na Egipat 1798. godine te je igrao aktivnu ulogu u Drugoj koaliciji protiv Francuske osnovanoj iste godine. Međutim, u jesen 1799. godine raspao se austrijsko-ruski savez, a ni novi savez s Britanijom nije dugo trajao. Prvi se raspao zbog austrijske ekspanzionističke politike, a drugi zbog toga što su Britanci odustali od već sklopljenog dogovora da zajedno s Rusima zauzmu Maltu. Uskoro je daljnjim pogoršavanjem odnosa Pavao umalo započeo rat s Britanijom. Tako je u prosincu 1800. godine pokušao sklopiti savez s Danskom, Švedskom i Prusijom protiv Britanije, a krajem siječnja 1801. htio je poslati 225 000 Kozaka da kroz središnju Aziju napadnu tadašnju britansku koloniju Indiju.“⁴⁴⁸

Međutim, Pavao je, zbog svoje nedosljedne politike i tiranskog načina implementiranja mjera, ubijen u uroti visokih civilnih i vojnih službenika 11. ožujka 1801., a potom je na prijestolje došao njegov sin Aleksandar, kao novi car Aleksandar I.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 46.

⁴⁴⁵ J. T. Alexander, *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989, str. 326.

⁴⁴⁶ K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 47.

⁴⁴⁷ Ibid., str. 47. – 48.

⁴⁴⁸ Ibid., str. 48. – 49.

⁴⁴⁹ Encyclopedia Britannica. *Paul, emperor of Russia*. <https://www.britannica.com/biography/Paul-emperor-of-Russia> Pristupljeno: 22. 7. 2020.

„Pod vladavinom cara Aleksandra I. (1801. – 1825.),⁴⁵⁰ Rusija je zadnji put značajno proširila svoje granice u Europi. Nakon osvajanja, Aleksandar je uspio davanjem autonomije i uvođenjem reda pridobiti ili bar pacificirati stanovništvo osvojenih zemalja. U to se ubrajalo i davanje većih vjerskih, ekonomskih i socijalnih prava kavkaskim kršćanima. Već 1802. Aleksandar reformira državnu upravu zamijenivši različite kolegije ministarstvima po zapadnoeuropskom modelu. To je bila samo jedna od mjera kojima je nastojao postići neovisnost državnog vodstva u odnosu na aristokraciju, ali strogo pazeći da ne okrene plemstvo protiv sebe.“⁴⁵¹

„U baltičkim krajevima započeo je sa svojim eksperimentom prijelaza s tradicionalnih feudalnih, tj. kmetskih odnosa na moderniju strukturu radnih odnosa, što mu je tijekom nekoliko godina i uspjelo, te se time proslavio i pružio primjer plemićima-feudalcima i u ostalim dijelovima Ruskog Carstva. Također, posebnu važnost za Aleksandra imalo je školovanje i obrazovanje naroda, i to ne samo u smislu duhovnosti i kulture, nego i za stvaranje temelja za izučavanje različitih zanimanja i ekonomsku modernizaciju Carstva, pa je tako u Moskvi osnovao Ekonomski institut.“⁴⁵²

„Usto, u Aleksandrovo vrijeme, otvaraju se i škole dostupne cijelom narodu, no još uvijek postoji razlika u obrazovanju djece iz viših te one iz nižih staleža budući da su djeca iz viših staleža imala i pristup kućnom obrazovanju, a ona iz nižih staleža nisu imala pristup proširenom sustavu školovanja. Ipak, na carev poticaj nastaje mnoštvo škola i sveučilišta od Sankt Peterburga preko Moskve, Vilnusa, Čarkova, Kazana, pa sve do ruskog Dalekog Istoka. Međutim, daleko najpoznatija škola koju je Aleksandar osnovao bio je Licej u Carskojem Selu, gdje se obrazovao i ruski pjesnik Aleksandar Puškin. Naime, u toj školi su se dječaci u šest godina školovanja pripremali za visoke državne poslove, a bila je otvorena za sve dječake neovisno o socijalnom statusu i materijalnom stanju njihovih obitelji.“⁴⁵³

„Aleksandar je u srpnju 1804. donio zakone o cenzuri prema kojima je stanovništvu bila izričito dozvoljena blaga kritika državne vlasti. Međutim, cenzura nije bila ograničena na političke i filozofske publikacije, već se proširila i na književnu fikciju, pa su čak i djela samog Puškina povremeno bila cenzurirana.“⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 49.

⁴⁵¹ Ibid., str. 50.

⁴⁵² Ibid.

⁴⁵³ Ibid., str. 50. – 51.

⁴⁵⁴ Ibid., str. 51.

„Car je bio sklon i radikalnom duhovnom kršćanskom pokretu zvanom revivalizam⁴⁵⁵, pa je tako 1812. podržao stvaranje Ruskog biblijskog društva, te mu je davao potporu i slobodu djelovanja. Pretpostavlja se da je predanost ovom uvjerenju, koje je u Rusiji postalo poluslužbena ideologija, snažno utjecala i na Aleksandrovu vanjsku politiku budući da je kombinirao politički racionalnu kalkulaciju i svojevrsnu mesijansku sliku o sebi. Međutim, ova Aleksandrova uvjerenja odrazila su se i na unutarnjem planu kada je 1809. izdao svoj veliki ustavni projekt koji je predviđao ustavnu monarhiju. Tako je, ispod cara kao nedodirljive figure, vlast trebala biti podijeljena na zakonodavnu, koju bi vršila savjetodavna Duma, izvršnu, koju bi vršilo Vijeće ministara, te pravosudnu vlast, koju bi vršio Senat. Međutim, ono što je 1810. proizašlo iz toga bilo je Državno vijeće sa savjetodavnom funkcijom u izvršnim i zakonodavnim granama vlasti, ali ono nije imalo nikakve ovlasti kojima bi moglo ograničiti cara-autokrata.“⁴⁵⁶

Što se tiče njegove vanjske politike, „Aleksandar je u povijesti ostao poznat kao *'spasitelj Europe'* zbog svoje aktivne uloge u Napoleonskim ratovima. Iako je nekoliko puta mijenjao strane, shvatio je da mora definitivno poraziti Napoleona kada je ovaj 1812. napao Rusiju i kada je Moskva bila sva u plamenu zbog Kutuzovljeve taktike *'spaljene zemlje'*. Iako je Napoleona zahvatila oštra ruska zima te je naposljetku potučen, Rusko Carstvo je samo u obrani domovine izgubilo 400 000 ljudi.“⁴⁵⁷ Nakon Napoleonova konačnog poraza u bitci kod Waterlooa 18. lipnja 1815.,⁴⁵⁸ Aleksandar je sudjelovao na Bečkom kongresu na kojem je 26. rujna 1815. sklopljen savez zvan Sveta Alijansa, čiji su glavni potpisnici bili on, austrijski car i pruski kralj, a cilj joj je bio čuvanje novouspostavljenog poretka nakon Napoleonova poraza te ravnoteže između velikih sila.⁴⁵⁹

Aleksandar se, kao što je već rečeno, u drugoj polovici svoje vladavine odao revivalizmu, ali i misticizmu, zbog čega je njegova smrt 19. studenog/1. prosinca 1825. od upale pluća tijekom posjeta Krimu, tj. na povratku u Taganrog na obali Azovskog mora, gdje je

⁴⁵⁵ Encyclopedia Britannica. *Revivalism*. <https://www.britannica.com/topic/revivalism-Christianity> Pristupljeno: 22. 7. 2020.

⁴⁵⁶ K. Zvanić, „Dinastija Romanov 1613. – 1917. – Diplomski rad“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015, str. 51. – 52.

⁴⁵⁷ Ibid., str. 53. – 54.

⁴⁵⁸ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004, str. 228. – 229.

⁴⁵⁹ Ibid., str. 237. – 238.

prvotno bio doveo svoju bolesnu ženu da se oporavi, postala predmetom mnogih misterija i legendi.⁴⁶⁰ Kao što je već rečeno, naslijedio ga je brat Nikolaj I. jer nije imao potomaka.⁴⁶¹

Dok se za Pavla slobodno može reći da je njegova majka Katarina imala pravo u tome da će njegova vladavina biti kratka i tiranska, te da za vrijeme nje neće postići ništa posebno, već će, naprotiv, samo nanijeti štetu Ruskom Carstvu te njezinom nasljeđu, za Aleksandra se isto tako slobodno može reći da je ispunio njezina velika očekivanja o povećanju slave Ruskog Carstva, te da je svoju prvotnu neodlučnost kompenzirao time da je sudjelovao u obrani Rusije od Napoleona te sudjelovanjem na Bečkom kongresu i stvaranjem Svete Alijanse, što je sve doprinijelo održanju Ruskog Carstva kao svjetske velesile.

⁴⁶⁰ Encyclopedia Britannica. *Alexander I, emperor of Russia*. <https://www.britannica.com/biography/Alexander-I-emperor-of-Russia> Pristupljeno: 22. 7. 2020.

⁴⁶¹ Encyclopedia Britannica. *Nicholas I, tsar of Russia*. <https://www.britannica.com/biography/Nicholas-I-tsar-of-Russia/Ascent-to-the-throne> Pristupljeno: 22. 7. 2020.

6. Zaključak

Na kraju, možemo konstatirati da povijest svijeta, Europe i Ruskog Carstva na globalnoj razini, povijest Balkanskog poluotoka na regionalnoj razini te povijest Dubrovačke Republike na mikrohistorijskoj razini nipošto ne bi bila ista da se na povijesnoj pozornici nije pojavila jedna nevjerojatna žena s nevjerojatnim talentima i sposobnostima koja je, još za svoga života, postala poznata kao Katarina II. Velika. Ova jedinstvena žena, koja se toliko trudila očuvati nasljeđe Petra I. Velikog i njegovih nasljednica i nasljednika te biti osoba dostojna njegovog prijestolja i ovog zadatka koji je bio postavljen pred nju, ne samo da je u tome uspjela, nego je i, slijedeći svoju ogromnu ambiciju, ali i koristeći položaj u kojem se našla zahvaljujući djelovanju drugih ljudi, daleko nadmašila sve svoje prethodnike i prethodnice te postala, što se s pravom može reći, najveća i najvažnija osoba koja se ikada uspela na prijestolje Ruskog Carstva. To se s pravom može reći upravo zbog toga što je u svom djelovanju pokazala da je dorasla svakom izazovu postavljenom pred nju, počevši od dvorskih spletki, udaje, majčinstva, brige za dinastičke poslove i cijelu svoju obitelj, preko širokog povijesnog, kulturnog, umjetničkog i filozofskog obrazovanja, zakonodavstva, državništva, politike, reformi, urota, ustanaka i vojnih osvajanja te, na kraju, ostvarenja velikog projekta Petra I. Velikog te pretvaranja Ruskog Carstva iz zaostale barbarske države u modernu i prosvijećenu zemlju dostojnu 18. stoljeća, stoljeća prosvjetiteljstva i napretka, koju je, nakon kraja svoje vladavine, mogla ostaviti u rukama svojih nasljednika koji će ju voditi kroz tzv. „dugo 19. stoljeće“, prepuno raznih novih oluja, pa sve do njezinog kraja, tj. kraja Ruskog Carstva i dinastije Romanov nakon Prvog svjetskog rata. Osim svoje majčinske brige za svoju novu domovinu i sve podanike, zbog koje je i dobila počasni naslov „majka domovine“ te majčinske brige za cijelu svoju obitelj, a posebno za unuke Aleksandra i Konstantina, od kojih joj se Aleksandar pokazao kao dostojan nasljednik, tj. „spasitelj Europe“ i branitelj svoje domovine od agresora Napoleona, pokazivala je i nemilosrdnost i nesmiljenost prema svima koji su se usudili stati na put njezinim ambicijama, prema svima koji su ugrožavali nju, njezinu obitelj, vladavinu i režim te interese njezine jedine prave domovine, Rusije. Time je stala uz bok te čak nadmašila sve muške i ženske monarhe koji su živjeli i vladali prije nje i u njezino vrijeme, pa čak i poslije nje. Danas, u 21. stoljeću, moglo bi se reći da je imala ogromnu osvajačku ambiciju Napoleona Bonaparte, političku nemilosrdnost Vladimira Putina i feminističku emancipiranost Elizabete I. Tudor. Iako su ove dvije žene bile različite po svom privatnom životu, dijelile su mnoge, u to doba i muškarcima i ženama nužno potrebne osobine, poput nemilosrdnosti i okrutnosti, no one čime su ostavile neizbrisiv trag u povijesti žena bila je upravo njihova već spomenuta

(proto)feministička emancipiranost te sposobnost da, unatoč interesima svih drugih oko njih, uspiju slijediti svoje ambicije, nade i snove te same skrojiti svoju sudbinu te živjeti ne po tuđim, nego po vlastitim pravilima. Upravo iz ovog razloga priča Katarine II. Velike, rođene u obitelji siromašnog pruskog princa, i dan-danas toliko nadahnjuje ne samo proučavanje ženske povijesti, nego i sve žene i djevojčice svijeta da uzmu sve konce svoje sudbine u svoje ruke, žive nesputano i punim plućima, te da hrabro koračaju kroz život u cilju ostvarenja svih svojih snova, želja i nada te pronalaska vlastitog mjesta pod suncem.

7. Sažetak/Summary

Ovaj diplomski rad, nakon kratkog prikaza vladavine njezinih prethodnika i prethodnica, od kojih su najvažniji Petar I. Veliki i Elizabeta, prikazuje cjelovit portret carice Ruskog Carstva Katarine II. Velike, rođene 1729. godine u pruskom dijelu Pomeranije u Szczecinu pod imenom Sophia Augusta Fredericka, princeza od Anhalt-Zerbsta. Kao tinejdžerica, zahvaljujući makinacijama pruskog kralja Fridrika II. Velikog, ruske carice Elizabete i svoje majke Johanne, udala se za svog daljnjeg rođaka, ruskog prestolonasljednika i velikog kneza Petra Fjodoroviča, a sve kako bi, uz pomoć ljubavnika Sergeja Saltikova, mogla roditi sina Pavla Petroviča, koji je produžio rusku carsku dinastiju Romanov. Nakon smrti carice Elizabete, Petar Fjodorovič postaje ruski car Petar III., no Katarina ga svrgava s prijestolja državnim udarom iz 1762. i vlada do svoje smrti 1796. godine. U tom razdoblju, Katarina je uvela velike promjene i postigla velike stvari koje su omogućile procvat Ruskog Carstva, u što se ubrajaju: njezino oduzimanje zemlje i kmetova Ruskoj pravoslavnoj crkvi, vojne i mornaričke reforme, naseljavanje golemih prostranstava Ruskog Carstva stranim stanovništvom, njezino zakonodavno djelovanje, koje uključuje caričin Veliki ukaz, Zakonodavnu komisiju, te nakazy, Prva podjela Poljske, u suradnji s Austrijom i Prusijom, prvi rat s Osmanskim Carstvom, odnosi s Dubrovačkom Republikom za vrijeme tog rata, koji uključuju i Livornski sporazum, potom borba za poboljšanje zdravstva i zdravstvenih uvjeta u Ruskom Carstvu, borba protiv raznih urota uperenih protiv njezinog režima, gušenje Pugačovljeva ustanka, ponovni pokušaj kodifikacije ruskih zakona, koji je uključivao i uvođenje policijske uprave u Rusko Carstvo, donošenje Povelje za plemstvo te Povelje za gradove, potom aneksija Krimskog Kanata, drugi rat s Osmanskim Carstvom, u suradnji s Austrijom, što uključuje i nove odnose s Dubrovačkom Republikom, koji uključuju posredovanje Austrije u dubrovačko-ruskim odnosima i otvaranje ruskog konzulata u Dubrovniku, potom rat sa Švedskom, Druga podjela Poljske, u suradnji s Prusijom, Francuska revolucija i potencijalni revolucionari u Ruskom Carstvu, „varšavski jakobinci“ i Treća podjela Poljske, u suradnji s Austrijom i Prusijom, opis caričinih posljednjih godina, opis njezinih odnosa sa svojim ljubavnim i političkim favoritima, od kojih su najvažniji bili Stanislav August Poniatowski, budući poljski kralj Stanislav II. August, s kojim je imala kćer Anu Petrovnu i koji je, kao poljski kralj, zapravo bio njezina marioneta, Grigorij Orlov, s kojim je imala izvanbračnog sina Alekseja Grigorjeviča Bobrinskoja, i Grigorij Potemkin, koji joj je možda potajno bio muž, ali zasigurno prvoklasan instrument za ostvarenje njezinih osvajačkih ambicija, potom opis njezinih dinastičkih poslova kojima je nastojala osigurati nasljedstvo, potom odnos sa sinom Pavlom, budućim carem Pavlom I., odnos s unucima i

unukama, posebno s unucima: Aleksandrom Pavlovičem, za kojeg je htjela da bude nasljednik trona Ruskog Carstva umjesto njegovog oca Pavla, a budućim carem Aleksandrom I., zatim Konstantinom Pavlovičem, za kojeg je imala velike planove u vezi svog „grčkog projekta“, tj. htjela je da on bude car Grčkog Carstva nakon potencijalnog uništenja Osmanskog Carstva, te Nikolajem Pavlovičem, koji se rodio potkraj njezinog života, a koji će naslijediti Aleksandra I. kao Nikolaj I., te, na kraju, kratak opis Katarininih obrazovnih i ekonomskih reformi te kulturnog djelovanja, što, između ostalog, uključuje osnivanje Smoljni Instituta, Slobodnog ekonomskog društva, Slobodnog ruskog društva i Ermitaža. Katarina je u povijesti, osim po svojim velikim osvajanjima, ratovima i uspješnom djelovanju u cjelokupnoj politici 18. stoljeća, ostala poznata i po vođenju idejama francuskog prosvjetiteljstva i po svom prosvijećenom apsolutizmu, što je sve vodilo k pretvaranju Rusije iz zaostale feudalne i barbarske države u modernu europsku zemlju, te po cjelokupnoj predanoj brizi za očuvanje baštine Petra I. Velikog, boljitak Ruskog Carstva, za njegovo teritorijalno proširenje, posebno prema jugu i Crnom moru, te za povećanje njegove slave u europskim i svjetskim razmjerima. Usto, u tu je svrhu u svojim posljednjim godinama pokrenula i Perzijsku kampanju u sklopu novog, tzv. „orijentalnog projekta“, koju je, međutim, prekinuo njezin sin i nasljednik Pavao I. Iako je uveo neke reforme u vezi vojske i Ruske pravoslavne crkve, on u svom djelovanju uglavnom nije išao majčinim stopama, pa je njegova tiranska vladavina nasilno prekinuta 1801., dok je njegov sin i Katarinin unuk Aleksandar I. uglavnom išao bakinim stopama, posebno boreći se protiv Napoleona, pa mu je vladavina potrajala pune 24 godine, tj. od 1801. do 1825., kada ga je, nakon njegove prirodne smrti, naslijedio brat Nikolaj, poznatiji kao car Nikolaj I.

Ključne riječi: Katarina II. Velika, carica, Rusko Carstvo, Rusija, dinastija Romanov, Petar I. Veliki, Elizabeta, Petar III., državni udar, Prva podjela Poljske, Austrija, Prusija, Osmansko Carstvo, Prvi rusko-turski rat, Dubrovnik, Dubrovačka Republika, Livornski sporazum, Drugi rusko-turski rat, ruski konzulat, Druga podjela Poljske, Treća podjela Poljske, Stanislav II. August, Pavao I., Aleksandar I., Nikolaj I., 18. stoljeće, francusko prosvjetiteljstvo, prosvijećeni apsolutizam, modernizacija, teritorijalno proširenje, jug, Crno more, tiranska vladavina, Napoleon.

This diploma paper, after brief depiction of the reign of her male and female predecessors, of whom the most important are Peter the Great and Elizabeth, depicts the overall portrait of the empress of the Russian Empire Catherine the Great, born in 1729 in the Prussian part of

Pomerania in Stettin as Sophia Augusta Fredericka, Princess of Anhalt-Zerbst. As a teenager, owing to the machinations of the Prussian king Frederick the Great, the Russian empress Elizabeth and her mother Johanna, she married her distant cousin, the Russian heir to the throne and Grand Duke Peter Fedorovich in order, with the help of her lover Sergei Saltykov, to give birth to her son Paul Petrovich, who continued the Russian imperial Romanov dynasty. After empress Elizabeth's death, Peter Fedorovich became the Russian emperor Peter III, but Catherine dethroned him in her coup d'état in 1762 in order to rule until her death in 1796. In that period, Catherine endorsed great changes and achieved great things which enabled the Russian Empire to thrive, and those are: her confiscating lands and serfs from the Russian Orthodox Church, her military and naval reforms, her populating the Russian Empire's vast expanses with the foreign population, her legislative actions, which include her Great Instruction, Legislative Commission, and nakazy, the First Partition of Poland, in the alliance with Austria and Prussia, the First Russo-Turkish War, the relations with the Republic of Dubrovnik during the War, which also include the Treaty of Livorno, then struggle for the improvement of health care and health-care conditions of Russian Empire, fight against the various plots aimed against her regime, the suppression of Pugachev's revolt, another attempt of the codification of the Russian laws, which also included the endorsement of the police administration to the Russian Empire, the proclamation of the Charter to the Nobility and the Charter to the Towns, then annexation of the Crimean Khanate, The Second Russo-Turkish War, in the alliance with Austria, which also includes the new relations with the Republic of Dubrovnik, which include the Austria's mediation in the Russo-Dubrovnik relations and opening of the Russian consulate in Dubrovnik, then the Russo-Swedish War, the Second Partition of Poland, in the alliance with Prussia, French Revolution and the possible revolutionaries in the Russian Empire, "Warsaw Jacobins" and the Third Partition of Poland, in the alliance with Austria and Prussia, the description of the empress's last years, the description of her relationships with her romantic and political favorites, of whom the most important were Stanislaus Augustus Poniatowski, the future Polish king Stanislaus II Augustus, with whom she had daughter Anna Petrovna and who, as the Polish king was actually her puppet, Grigorii Orlov, with whom she had a son born out of wedlock and named Aleksei Grigor'evich Bobrinskoi, and Grigorii Potemkin, who may have been her secret husband, but in reality the first-class instrument for achieving her conquering ambitions, then the description of her dynastic affairs by which she strove to secure her succession, then her relationship with her son Paul, the future emperor Paul I, her relationship with her grandsons and granddaughters, especially with her grandsons: Alexander Pavlovich, for whom she wanted to

become the heir to the throne of the Russian Empire instead of his father Paul and who was the future emperor Alexander I, then Constantine Pavlovich, for whom she had great plans regarding her the so-called "Greek Project", i.e. she wanted him to be the emperor of the Greek Empire after the possible destruction of the Ottoman Empire, and Nikolai Pavlovich, who was born near the end of her life, and who would succeed Alexander I as Nicholas I, and finally, the brief description of Catherine's educational and economic reforms and her cultural actions, which, among the other, include her establishing of Smolny Institute, Free Economic Society, Free Russian Society and Hermitage. Besides her great conquests, wars and the successful actions in the overall eighteenth-century politics, in history, Catherine has also remained known by leading herself by the ideas of the French Enlightenment and by her enlightened absolutism, which had all led to the conversion of Russia from the primitive feudal and barbaric state into the modern European country, and by the overall devoted care to the preservation of the Peter the Great's legacy, for the welfare of the Russian Empire, its territorial expansion, especially towards the south and the Black Sea, and for the enlargement of its glory in the European and the world proportions. Besides, in order to achieve this, in her last years, she also launched the Persian campaign as a part of her new, the so-called "Oriental Project", which, however, was terminated by her son and heir Paul I. Although he endorsed some reforms regarding the army and the Russian Orthodox Church, he, in his actions, mainly did not follow his mother's footsteps, so that his tyrannical reign was violently terminated in 1801, while his son and Catherine's grandson Alexander I mainly followed his grandmother's footsteps, especially when fighting Napoleon, so that his reign lasted for full 24 years, i.e. from 1801 to 1825, when, after his death from the natural causes, he was succeeded by his brother Nikolai, better known as emperor Nicholas I.

Keywords: Catherine the Great, empress, Russian Empire, Russia, the Romanov dynasty, Peter the Great, Elizabeth, Peter III, coup d'état, the First Partition of Poland, Austria, Prussia, Ottoman Empire, the First Russo-Turkish War, the Republic of Dubrovnik, Dubrovnik, the Treaty of Livorno, the Second Russo-Turkish War, the Russian consulate, the Second Partition of Poland, Stanislaus II Augustus, Paul I, Alexander I, Nicholas I, the 18th century, the French Enlightenment, enlightened absolutism, modernization, territorial expansion, South, the Black Sea, tyrannical reign, Napoleon.

8. Popis literature

8.1. Knjige i članci

- Alexander, John T., *Catherine the Great: life and legend*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1989.
- Beilinson, Orel, "Female rule in imperial Russia: Is gender a useful category of historical analysis?", 2018, str. 79. – 94.
https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/56672180/7_Belinson_9781942401346c07_p79-94.pdf?1527506770=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DFemale_Rule_in_Imperial_Russia_Is_Gender.pdf&Expires=1592336678&Signature=VZfEmHWsyjYDfOY0IG7l0Gem2MjCCrR6jNDC7IcNCjpa6l9K4PEYZ6SzxLXmNGDR9yoHBUOeu-4WbtDDPVYGF8dsY6Um7cUpKs15zPkn3eaPpl~m6w3bMNpWaRzfAI89PgYvfqjR77QgoQp4GfoiOSFvNIIvYsXZFHNkiEooNxA77OrRFz1vGP4tNcFv0V46poym6qt-a-G5BetCyHikMK5rwpZ~TSxH-8TdBXKOVJeelgYPMW4cqQOSgRNmFB~UITDvTxvjFbDgicJ-Hs~W7EIGtBuhLGhazzRpwYRqP7ivLErXzK~--fTWEhz12MRVfhnF1LjBgRHM7scCHBAOxQ__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA (16. 6. 2020.).
- Bekavac, Stjepan, Skenderović, Robert, *Povijest 3 – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb, Alfa, 2009.
- Bertoša, Slaven, *Svjetska povijest modernoga doba: (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil International, 2004.
- Dianina, Katia, "Art and Authority: The Hermitage of Catherine the Great", *The Russian Review* 63, 2004, str. 630 – 654.
- Dickinson, Sara, "Russia's First "Orient": Characterizing the Crimea in 1787", *Explorations in Russian and Eurasian History*, Vol. 3, No. 1, 2002, str. 3 – 25.
- Dročić, Josip, "Metode povijesne znanosti – Diplomski rad", Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, 2013.
- Foretić, Miljenko, *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2017.
- Foretić, Vinko, *Povijest Dubrovnika do 1808. – drugi dio – Od 1526. do 1808.*, Zagreb, Fortuna, 2019.

- Harris, Robin, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.
- Hornby, A. S., *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Seventh Edition*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2005.
- Ivleva, Victoria, "Catherine II as Female Ruler: The Power of Enlightened Womanhood", *Вивлююука: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies*, Vol. 3, 2015, str. 20 – 46.
- L. Leppik, „The provincial reforms of Catherine the Great and the Baltic common identity“, *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (139/140), 2012, str. 55. – 78.
- Massie, Robert K., *Catherine the Great: portrait of a woman*, London, Head of Zeus, 2012.
- Pingaro, Claudia, "Imperial Geopolitics: Catherine II's Policy on the Black Sea", *Mediterranean Review*, Vol. 12, No. 1, 2019, str. 95 – 123.
- Zvanić, Katarina, "Dinastija Romanov (1613. – 1917.) – Diplomski rad", Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2015.

8.2. Mrežni izvori

- Encyclopedia Britannica. *Alexander I, emperor of Russia*.
<https://www.britannica.com/biography/Alexander-I-emperor-of-Russia> (22. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Elizabeth*. <https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-empress-of-Russia> (24. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Hermitage*. <https://www.britannica.com/topic/Hermitage-museum-Saint-Petersburg-Russia> (21. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Kingdom of Naples*.
<https://www.britannica.com/place/Kingdom-of-Naples> (1. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Nicholas I, tsar of Russia*.
<https://www.britannica.com/biography/Nicholas-I-tsar-of-Russia/Ascent-to-the-throne> (22. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Old Believer*. <https://www.britannica.com/topic/Old-Believers> (25. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Paul, emperor of Russia*.
<https://www.britannica.com/biography/Paul-emperor-of-Russia> (22. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Peter I*. <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great> (15. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Peter I*. <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great> (17. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Peter I*. <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great> (17. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Peter I*. <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great#ref14785> (15. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Peter I*. <https://www.britannica.com/biography/Peter-the-Great#ref14785> (15. 6. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Revivalism*. <https://www.britannica.com/topic/revivalism-Christianity> (22. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Smolny Institute*. <https://www.britannica.com/place/Smolny-Institute> (21. 7. 2020.).
- Encyclopedia Britannica. *Treaty of Versailles*.
<https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919> (19. 7. 2020.).

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Beringov prolaz*.
<https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4098> (16. 6. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Boljar*.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8582> (15. 6. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Franjo I. Stjepan Lotarinški*.
<https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11680> (16. 6. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Illuminati*.
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27122> (18. 7. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Inokulacija*.
<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27514> (3. 7. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Josip II.*
<https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=17351> (16. 6. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Pleuritis*.
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48722> (3. 7. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Sankt Peterburg*.
<https://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=35266> (16. 6. 2020.).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Svištovski mir*.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59096> (13. 7. 2020.).
- <https://gkd.hr/wp-content/uploads/2018/03/Vigilius-Eriksen-Portret-Katarine-II.-u-krunidbenoj-haljini.jpg> (21. 7. 2020.).
- <https://i.pinimg.com/originals/40/95/bb/4095bb10fec8b040c2601a25c1cfe824.gif> (19. 6. 2020.).
- https://i2.wp.com/highlanderimagesphotography.com/wp-content/uploads/2016/02/img_0482_pe.jpg?resize=768%2C512&ssl=1 (21. 7. 2020.).
- https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/dailyartartwork/img-201811235bf7cc0893d55_ipad (26. 6. 2020.).
- Proleksis enciklopedija Online. *Austro – turski ratovi*. <https://proleksis.lzmk.hr/9975/> (15. 6. 2020.).

9. Popis priloga

• Slika 1. Katarinino obiteljsko stablo.....	12
• Slika 2. Rodoslovlje dinastije Romanov.....	12
• Slika 3. Katarina na dan svog trijumfa nad Petrom III.....	31
• Slika 4. Sankt Peterburg i okolica.....	32
• Slika 5. Rusko Carstvo za vladavine Katarine II. Velike (1762. – 1796.).....	32
• Slika 6. Pugačovljev ustanak.....	56
• Slika 7. Crno more i južna Rusija.....	71
• Slika 8. Potemkinova osvajanja na jugu.....	75
• Slika 9. Baltik i Poljska.....	76
• Slika 10. Dubrovačka Republika.....	80
• Slika 11. Tri podjele Poljske.....	95
• Slika 12. Carica Katarina II. Velika.....	101
• Slika 13. Muzej Ermitaž.....	104

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja IVANA MILANOVIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJESTI I ANGLISTIKE, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24. KOLOVOZA 2020.

Potpis

Ivana Milanović

Obrazac I.P.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: IVANA MILANOVIĆ

Naslov rada: KATARINA II. VELIKA

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Znanstveno polje: POVIJEST

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada:

PROF. DR. SC. JOSIP VRANDEČIĆ

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

PROF. DR. SC. MARKO TROGRLIĆ PROF. DR. SC. JOSIP VRANDEČIĆ

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje) IZV. PROF. DR. SC. MLADENKO DOMAZET

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- ☒ a) rad u otvorenom pristupu
☐ b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
☐ c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: SPLIT, 24. KOLOVOZA 2020.

Potpis studenta/studentice: Ivana Milanović

